

ISLAMINTERPRETATIES VAN AFVALLIGHEID

Visies van Nederlandse soennitische moslims van Turkse en Marokkaanse komaf en de invloed van de affaire Ehsan Jami

Ghita Bakker

Masterscriptie 'Religies in Hedendaagse Samenlevingen', tracé Pluralisme

Universiteit Utrecht

Faculteit Geesteswetenschappen

Departement Filosofie en Religiewetenschap

Studentnummer: 3362620

Eerste begeleider: Dr. Nico Landman

Tweede begeleider: Dr. Lucien van Liere

Utrecht, 23 februari 2015

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	5
Dankbetuiging.....	6
Abstract.....	7
Begrippenlijst van Arabische termen.....	8
<i>1. Inleiding.....</i>	<i>10</i>
1.1 Verantwoording en relevantie van het onderzoek.....	10
1.1.1 De affaire Ehsan Jami.....	10
1.1.2. Probleemstelling.....	10
1.2. Onderzoeksvraag en deelvragen.....	11
1.2.1. Onderzoeksvraag.....	11
1.2.2. Deelvragen.....	12
1.3. Opzet.....	12
1.4. Methoden.....	12
1.4.1. Literatuurstudie.....	12
1.4.2. Kwalitatief onderzoek.....	13
<i>2. De islamitische bronnen over afvalligheid.....</i>	<i>15</i>
2.1 Terminologie.....	15
2.1.1. Ridda.....	15
2.1.2. De moertadd.....	17
2.2. De Koran.....	18
2.2.1. Bestrafing.....	18
2.2.2. Tolerantie.....	21
2.2.3. Abrogatie.....	22
2.3. De hadieth.....	24
2.3.1. Bestrafing.....	24
2.4. De klassieke islamitische wetgeving.....	26
2.4.1. Voorwaarden.....	26
2.4.2. De hoedood.....	27
2.4.3. Berouw tonen.....	28
2.4.4. Juridische implicaties.....	29
2.4.5. De moertadda.....	30
2.4.6. Vijand van de staat.....	30

2.5. De moderne islamitische wetgeving.....	32
2.5.1. De sjaria in de islamitische wereld.....	32
2.5.2. Huidige straffen op afvalligheid.....	32
2.5.3. Sociale implicaties.....	34
2.5.4. De sjaria in het Westen.....	35
2.6. Conclusie.....	38
3. <i>Afvalligheid in de Nederlandse context</i>	39
3.1 De affaire Ehsan Jami.....	39
3.1.1. Gedachtegoed.....	39
3.1.2. Visie op afvalligheid.....	40
3.1.3. Centraal Comité voor Ex-Moslims.....	41
3.1.4. Radicalisme.....	43
3.1.5. Het argument van de islamitische staat.....	44
3.1.6. Reacties op Ehsan Jami.....	46
3.2. Het publieke debat.....	49
3.2.1. Het huidige debat.....	49
3.2.2. De rol van afvalligheid.....	51
3.2.3. De Nederlandse rechtsstaat.....	51
3.2.4. Vrijheid van godsdienst in het Westen.....	52
3.2.5. Vrijheid van godsdienst in de islam.....	53
3.2.6. Situatie in Nederland.....	55
3.3. Conclusie.....	57
4. <i>Kwalitatief onderzoek</i>	58
4.1. Interviews.....	58
4.1.1. Onderzoekspopulatie.....	58
4.1.2. Steekproef.....	58
4.1.3. Representativiteit.....	59
4.1.4. Rapportage.....	59
4.1.5. De respondenten.....	59
4.2. Beschrijvende onderzoeksresultaten.....	61
4.2.1. Zelftoewijzing en praktiseren van de islam.....	61
4.2.2. Visies en reacties op afvalligheid.....	64
4.2.3. Interpretaties van de islamitische bronnen.....	69
4.2.4. Kennis over afvalligheid in de islamitische bronnen en de bestraffing hiervan.....	71
4.2.5. Visies op de doodstraf.....	76
4.2.6. Visies op het gedrag van Ehsan Jami en het Centraal Comité voor Ex-Moslims.....	79

4.2.7. Visies op risico's van geweld tegen afvalligen.....	83
4.3. Conclusie.....	88
5. <i>Conclusie</i>	90
5.1 Samenvatting.....	90
5.1.1. De islamologische discussie.....	90
5.1.2. Afvalligheid in de Nederlandse context.....	91
5.1.3. Kwalitatief onderzoek.....	92
5.2. Beantwoording onderzoeksvraag.....	95
5.3. Discussie.....	97
5.3.1. Beperkingen en aanbevelingen.....	98
6. <i>Referenties</i>	100
6.1. Lijst van geraadpleegde literatuur.....	100
7. <i>Bijlagen</i>	111
7.1. Vragenlijst interview.....	111
7.2. Interviews.....	114
7.2.1. Interview Samia.....	114
7.2.2. Interview Sibel.....	130
7.2.3. Interview Souhir.....	143
7.2.4. Interview Samet.....	153
7.2.5. Interview Qadir.....	159

Voorwoord

Voor u ligt mijn scriptie ter afronding van de master ‘Religies in Hedendaagse Samenlevingen’ aan de Universiteit Utrecht. Deze scriptie behandelt het fenomeen afvalligheid binnen de islam in de Nederlandse context. Mijn belangstelling voor dit onderwerp werd gewekt door mijn interesse in de aanwezigheid van de islam in West-Europa.

Mijn focus in deze scriptie ligt op de invloed van de islam in Nederland, en niet op de geografische bakermat waar de islam haar oorsprong vond en van waaruit zij zich heeft verspreid naar het westelijk halfrond. De komst van de islam naar het van oudsher christelijke West-Europa heeft veel veranderingen teweeg gebracht in onderlinge verhoudingen. Denk aan integratieprocessen, de opkomst van een islamitische infrastructuur en discussies over verschillende normen en waarden. Een van die discussies heeft betrekking op het recht van godsdienstvrijheid, dat in de Nederlandse wetgeving door verschillende artikelen wordt gesterkt. Zelf ben ik opgegroeid onder de liberale en democratische omstandigheden van de Nederlandse rechtsstaat en zie het dan ook als vanzelfsprekend dat er bepaalde universele vrijheden en mensenrechten zijn die gewaarborgd worden. Als men echter over grenzen heen kijkt blijkt dat deze vrijheden lang niet zo universeel zijn als wij zouden denken en hopen.

Het algemene idee dat heerst is dat er geen godsdienstvrijheid bestaat in de islam, en dat afvalligheid bestraft wordt met de dood. Hoewel de doodstraf in veel landen niet meer wordt uitgevoerd lijken bedreiging en geweld factoren waar rekening mee gehouden dient te worden, ook in westerse landen. Om ex-moslims te steunen zijn er enkele comités opgericht in binnen- en buitenland die op verschillende manieren hulp bieden aan deze doelgroep. Ook Nederland heeft een dergelijk comité gekend, dat slechts enkele maanden actief heeft mogen zijn. In deze scriptie wil ik een brug slaan naar de omstandigheden omtrent vrijheid van godsdienst binnen de islam, maar dan in de context van de liberale democratische rechtstaat van Nederland.

Dankbetuiging

Met plezier doch soms ook moeite voor zelfdiscipline heb ik de afgelopen anderhalf jaar aan deze scriptie gewerkt. Ik ben dan ook blij te kunnen vermelden dat het eindelijk af is. Ik ben er van overtuigd dat de keuze voor het vakgebied religie de juiste is geweest en ik kan met genoeg vaststellen dat ik een uiterst interessante studietijd ga afsluiten.

Bij deze wil ik graag ruimte maken om de personen te bedanken die, ieder op eigen wijze, een bijdrage hebben geleverd aan het tot stand komen van deze scriptie. Mijn grootste dank gaat uit naar de respondenten die bereid zijn geweest mee te werken aan dit onderzoek. Zonder hen zouden er geen resultaten zijn, daarom bedankt dat jullie openstonden voor een gesprek over dit soms toch wel gevoelige thema.

Ook dankbaar ben ik voor de begeleiding van de heer Nico Landman. Na enkele vakken over de islam bij hem gevolgd te hebben was het een logische keuze hem als begeleider te kiezen. Ook zijn kennis en expertise over de islam hebben hierin een rol gespeeld. Bedankt voor uw hulp, inzet, visie en sturing. Hoewel de masterscriptie een product is van zelfstandig werk heb ik veel baat gehad bij uw correcties en suggesties, die geleid hebben tot dit uiteindelijke resultaat.

Als laatste wil ik mijn familie bedanken voor het geduld dat zij hebben gehad tijdens mijn schrijfproces dat, helaas, langer duurde dan gehoopt. Ik waardeer het ten zeerste dat ik de ruimte, tijd en steun heb gehad om mijn onderzoek te volbrengen in eigen tempo.

Ghita Bakker

Utrecht, 23 februari 2015

Abstract

In deze scriptie wordt onderzocht hoe een groep Nederlandse soennitische moslims van Turkse en Marokkaanse komaf hun islaminterpretaties van afvalligheid vormgeven en welke invloed de affaire Ehsan Jami hierop heeft gehad. Ten eerste wordt hiervoor de islamologische discussie over afvalligheid behandeld waarbij de islamitische geschriften en de interpretaties hiervan besproken worden. Ten tweede wordt er gekeken naar het publieke debat waarbinnen het thema godsdienstvrijheid aan bod komt. Ehsan Jami en zijn comité voor ex-moslims worden hier aan gelinkt. Ten derde staat in het laatste deel een rapport van NOVA centraal over de meningen van moslims over afvalligheid. Hieraan worden de visies van vijf respondenten gekoppeld.

Hoewel er geen consensus of eenduidige interpretatie van de islamitische geschriften bestaat over of (en hoe) geloofsafval wel of niet bestraft moet worden menen de respondenten dat afvalligheid tegenwoordig in Nederland niet als een probleem gezien wordt. Moslims mogen zich afkeren van de islam, dit is hun eigen keuze. Godsdienstvrijheid wordt volgens de respondenten namelijk ook in de islam gewaarborgd en daarnaast door de Nederlandse rechtsorde beschermd. Afvalligen zullen dus niet tijdens hun aardse bestaan gestraft worden. De poging van Ehsan Jami om aan te tonen dat geloofsafval overal en te allen tijde problematisch is binnen de islam heeft weinig tot geen effect gehad op deze visie. Jami's vrees voor het risico op geweld tegen afvalligen door radicale moslims is volgens de respondenten een islamofobe reactie op stereotypingen en generalisaties over moslims en de islam en komt niet overeen met de realiteit. Geweld jegens afvalligen wordt door hen bestempeld als niet-islamitisch en komt slechts met uitzonderingen voor. Excessen van extremisme en radicalisme zijn dan ook niet inherent aan de islam in hun visie.

Trefwoorden: afvalligheid, Ehsan Jami, godsdienstvrijheid, islaminterpretaties, moslims, Nederland, radicalisme, soennieten

Begrippenlijst van Arabische termen

Ahl al-kitaab – mensen van het boek (christenen, joden, sabiërs, zoroasters)

Aya (meerv. ayaat) – vers in de Koran

Daar al-ahd – huis/grondgebied van het contract/verbond

Daar al-islam – huis/grondgebied van de islam

Daar al-harb – huis/grondgebied van de oorlog

Dhimmi – lid van een beschermde gemeenschap, met name een referentie aan de joden en christenen onder moslimheerschappij. Zij hebben het recht hun eigen godsdienst te praktiseren in ruil voor djizja (een vorm van belasting)

Fikh – jurisprudentie (de wetenschap van de religieuze wet/ het toepassen en het interpreteren van de sjaria)

Fitra – de menselijke natuur (instinct) zoals God die in morele en religieuze zin bedoeld heeft (besef van goed/kwaad, het geweten)

Foekaha (enkelv. fakieh) - islamitische schriftgeleerden

Hadieth – islamitische overleveringen, tradities (verzamelingen van de soenna)

Hanbali School – Soennitische rechtsschool vernoemd naar Ahmad ibn-Hanbal (d.855)

- Saoedië Arabië en de rest van het Arabische schiereiland

Hanafi School – Soennitische rechtsschool vernoemd naar Aboe Haniefah (d.767)

- Turkije, Centraal-Azië, de Balkan, Afghanistan, Pakistan, Bangladesh, Irak en India

Hidjra – reis van de profeet en zijn volgelingen van Mekka naar Medina (destijds Jathrib) en het begin van de islamitische jaartelling (622)

Hoedood (enkelv. hadd) – geheel aan overtredingen waarvoor de Koran lijfstraffen vermeldt

Ijma – consensus van de oelama over religieuze zaken

Imam – voorganger in gebed, geestelijk leider

Iman - geloof

Irtidaad – afvalligheid (anders gelovig worden)

Isnaad – keten van overlevertaars

Jihaad – letterlijk: inspanning voor God. Binnen de islam kent de jihad twee betekenissen. De grote jihaad staat voor de innerlijke strijd van een gelovige om als goede moslim te leven. De kleine jihaad is de gewapende strijd om de islam te verdedigen, ook wel heilige oorlog genoemd (strijd tegen de ongelovigen)

Kafir (meerv. koeffar) – ongelovige

Koefr – ongeloof

Madhab (meerv. madhahib) – orthodoxe rechtsschool binnen het soennisme

Maliki School – Soennitische rechtsschool vernoemd naar Malik ibn-Anas (d.795)

- *Noord-Afrika, de moderne Emiraten en Koeweit*

Moertadd (m)/ moertadda (v) (meerv. moertadien) - afvallige

Moertadd fitri – afvallige (geboren moslim die afvallig wordt, een of beide ouders zijn moslim)

Moertadd milli – afvallige (bekeerde moslim die afvallig wordt, geen van de ouders zijn moslim)

Moenafik (meerv. moenafikoen) – hypocriet (een moslim die zich voor moslim uitgeeft maar niet gelooft)

Moeshrikoen – afgodenaren, polytheïsten

Naskh - abrogatie, afschaffing, annulering of vervanging

Niyya –intentie (het juist handelen in de naam van God)

Oelama (enkelv. aliem) – islamitische geleerden

Oemma – (wereldwijde) moslimgemeenschap

Qiyas - het redeneren naar analogie

Ridda – afvalligheid (ongelovig worden)

Sahieh – betrouwbaar, authentiek

Shafi'i School – soennitische rechtsschool vernoemd naar Abdoellah Moehammad ibn Idris al-Shafi'i (d.820)

- *Egypte, Soedan, Somalië, Jemen en Zuidoost-Azië*

Shatm – blasfemie, afgoderij (alle negatieve uitlatingen over de godsdienst waaronder diens godheid, profeet, heilige boeken en rituelen, of het stellen van een godheid naast God)

Shirk – afgoderij, polytheïsme (aanbidding van zaken naast God/ het toekennen van deelgenoten aan God)

Sjaria – islamitische religieuze wet

Soenna - de uitspraken en tradities van de profeet Mohammed (terug te vinden in de duizenden overleveringen)

Soera– hoofdstuk in de Koran

Tafsier – Koranexegese en interpretatie

Takfier – iemand als ongelovig en afvallig aanmerken

Taqlied - blinde navolging van de rechtsscholen en uitspraken van geleerden

Tawbah – berouw tonen, spijt betuigen

Zina – overspel, ontucht

1. Inleiding

Een belangrijk punt van kritiek binnen het islamdebat in Nederland heeft betrekking op het probleem omtrent geloofsafval binnen deze godsdienst en de bijbehorende strafmaat in de islamitische wet, namelijk de doodstraf. Het zijn voornamelijk islamcritici die hiernaar verwijzen om aan te tonen dat bepaalde islaminterpretaties haaks zouden staan op fundamentele grondbeginselen van een open democratische samenleving. Zij doelen op vrijheid van godsdienst, waaronder ook de vrijheid om niet te geloven of afstand te doen van een geloof. Dit thema kwam in 2007 in opspraak toen Ehsan Jami een Centraal Comité voor Ex-Moslims oprichtte. In deze scriptie staat deze interventie in het islamdebat centraal: heeft dit de visies van moslims op geloofsafval beïnvloed en hoe dan?

1.1. Verantwoording en relevantie van het onderzoek

1.1.1. De affaire Eshan Jami

De Nederlands-Iraanse Ehsan Jami, zelf moslim geweest in zijn jeugd, kwam na het bestuderen van de islam tot de conclusie dat deze godsdienst niet bij hem paste. Die conclusie beargumenteerde hij met behulp van specifieke soera's in de Koran waar hij het niet mee eens was, onder andere over de positie van afvalligen.¹ Jami was van mening dat ex-moslims het ook zwaar te verduren hadden in Nederland en beschermd moesten worden tegen sociale uitsluiting, bedreigingen en fysiek geweld.² Hij achtte het daarom nodig dat het taboe rondom afvalligheid op de politieke agenda kwam te staan, en dat politiek Den Haag maatregelen zou treffen om afvalligen te beschermen.

Zijn strijd voor de bescherming van afvalligen in Nederland resulteerde in de oprichting van het Centraal Comité voor Ex-Moslims in 2007, wat ten doel had maatschappelijke en politieke steun te bieden aan afvalligen in Nederland. Hoewel het comité in 2008 werd ontbonden bleef Jami opkomen voor afvalligen en universele vrijheid van godsdienst.³ Hij nam geen blad voor de mond in zijn kritiek op de intolerantie van de islam en sprak ronduit negatief over de positie van afvalligen. Daardoor was er in de periode 2007-2008 veelvuldig media-aandacht voor zijn uitlatingen. De vraag is echter of er ook daadwerkelijk meer aandacht kwam voor het fenomeen afvalligheid en de volgens Jami bijbehorende problematiek in Nederland.

1.1.2. Probleemstelling

Het leek mij daarom interessant om te onderzoeken of en welk effect de uitlatingen van Jami hebben gehad op islaminterpretaties van Nederlandse moslims in de huidige tijd. In een breder optiek geeft dit onderzoek daarom inzicht in het gecreëerde spanningsveld van die islaminterpretaties in de Nederlandse context, welke uit twee zaken bestaat: ten eerste is er de islamologische discussie waarbinnen de klassieke en moderne islamitische bronnen worden geraadpleegd, ten tweede het

---

¹ E. Jami, *Het recht om ex-moslim te zijn*, Kampen 2007, 10.

² Ibidem.

³ Ik zal de toevoeging 'en levensovertuiging' in het vervolg weglaten.

publieke debat waarbinnen gekeken wordt naar wat toegestaan is binnen de richtlijnen van de Nederlandse rechtstaat. Daarbij zijn grenzen belangrijk: wat wordt wel en niet geaccepteerd in onze samenleving conform nationale en internationale wetten en verdragen. De vraag is of de theoretische claims van Jami over de positie van afvalligen binnen de islam kloppen en of afvalligheid in de Nederlandse praktijk ook problematisch blijkt. In hoeverre staan moslims achter de Nederlandse democratische en liberale rechtstaat met haar grond- en mensenrechten? Er wordt een spanningsveld gecreëerd waarin Ehsan Jami bepaalde claims maakt over de islam en dat vraagt, vereist zelfs, een reactie van moslims.

In eerder wetenschappelijk onderzoek dat zich heeft verdiept in afvalligheid binnen de islam ligt de focus veelal op de inhoud van het fenomeen volgens de islamitische bronnen, de jurisprudentie en getuigenissen van ex-moslims zelf. Aangezien er geen specifiek onderzoek is gedaan naar de visies van Nederlandse soennitische moslims op het fenomeen afvalligheid en het debat hierover in de Nederlandse context, hoop ik hiermee een bijdrage te leveren aan de academische wereld.

Ik verwacht dat er een onderscheid kan worden aangebracht in verschillende islaminterpretaties omtrent het fenomeen afvalligheid. Enerzijds zijn er moslims die overtuigd zijn van het feit dat de kwestie slechts speelt in de (klassieke) islamitische bronnen en in een islamitische staat. Nederland kent vrijheid van godsdienst die gewaarborgd wordt door de rechtstaat die de sjaria niet erkent. Anderzijds zijn er moslims die menen dat er algehele godsdienstvrijheid bestaat, ook in de islamitische geschriften en in de islamitische staat. Zij zijn overtuigd van het feit dat er geen straffen staan op afvalligheid. Andere opties zijn dat erkend en geaccepteerd wordt dat godsdienstvrijheid niet bestaat binnen de islam en dat moslims zich niet kunnen afkeren van hun godsdienst, of dat dit wel erkend wordt maar dat moslims afstand nemen van de islamitische bronnen die straffen beschrijven voor afvalligen. Zij maken bewust de keuze een andere interpretatie toe te passen op de geschriften, maar erkennen daarmee indirect dat die bronnen negatief staan ten opzichte van geloofsafval. Zelf doen ze dit echter niet, ze geloven in godsdienstvrijheid voor iedereen.

1.2. Onderzoeksvraag en deelvragen

1.2.1. Onderzoeksvraag

De bovenstaande introductie geeft weer in welke context het fenomeen afvalligheid in deze scriptie is benaderd. Mijn onderzoeksvraag daarbij luidt:

“Hoe denken Nederlandse soennitische moslims van Turkse en Marokkaanse komaf over afvalligheid en welke invloed heeft de affaire Ehsan Jami hierop gehad?”

De focus ligt op in hoeverre de kwestie omtrent afvalligheid leeft onder deze groep moslims. Ik heb gekozen voor deze benaderingswijze omdat er wetenschappelijk onderzoek ontbreekt naar islaminterpretaties van Nederlandse moslims in relatie tot het fenomeen afvalligheid.

1.2.2. Deelvragen

Naar aanleiding van de onderzoeksvraag heb ik deelvragen gemaakt die vorm geven aan het onderzoek, deze zijn als volgt:

Deelvraag 1: Wat leren de klassieke islamitische bronnen over afvalligheid?

Deelvraag 2: Hoe werkt deze leer door in de moderne wetgeving in de islamitische wereld?

Deelvraag 3: Hoe presenteert Ehsan Jami het fenomeen afvalligheid in de Nederlandse context en hoe wordt hier op gereageerd?

Deelvraag 4: Hoe functioneert het thema afvalligheid in het Nederlandse publieke debat?

Deelvraag 5: Hoe denken Nederlandse soennitische moslims over afvalligheid en de affaire Ehsan Jami?

1.3. Opzet

Deze scriptie bestaat uit vijf verschillende delen met daarbinnen verschillende hoofdstukken en subparagrafen. Deel één beslaat de inleiding waarin het doel, opzet en de methoden van het onderzoek worden toegelicht. Deel twee en drie van de scriptie bestaan uit een literatuurstudie waarin de deelvragen 1 tot en met 4 worden uitgewerkt. Deel vier wordt gevormd door kwalitatief onderzoek waarbij een analyse van interviews een verdieping vormt op eerder verricht onderzoek. Dit zal deelvraag 5 beantwoorden. Afsluitend in deel vijf volgt de conclusie met de beantwoording van de onderzoeksvraag. Ook worden hier de beperkingen en aanbevelingen besproken.

1.4. Methoden

Deze scriptie splitst zich dus op in twee delen: een literatuurstudie en kwalitatief onderzoek. Omdat ik geen Arabisch beheers zijn de Arabische woorden getranslitereerd volgens het vereenvoudigde systeem in Waardenburg.⁴ In het geval van Nederlandse citaties heb ik de transliteratie van het geciteerde werk gevolgd. Wanneer het een Engels citaat betrof heb ik deze naar het Nederlands vertaald en dit in de voetnoten aangeven met 'vertaling GB'.

1.4.1. Literatuurstudie

In deel twee van deze scriptie heb ik mij gericht op de inventarisatie van bestaande kennis omtrent afvalligheid binnen de islam. Dit proces vond grotendeels in de universiteitsbibliotheek en bij mij thuis plaats. Hiervoor maakte ik gebruik van de islamitische bronnen en (inter)nationale literatuur uit

---

⁴ J. Waardenburg, *Islam. Norm, ideaal en Werkelijkheid*, 2005, 23-24.

de islamitische theologie, religiewetenschappen en jurisprudentie. Vervolgens geef ik in deel drie weer hoe Ehsan Jami het fenomeen afvalligheid in de Nederlandse context heeft geplaatst en welke uitwerking dit had op het huidige publieke debat.

De eerste twee deelvragen hebben betrekking op de islamitische bronnen. Daarvoor baseerde ik mij op de volgende vertaalde primaire geschreven bronnen: de Koran, de hadieth en de klassieke en moderne sjaria. Inzicht in die bronnen verschaftte ik mij voornamelijk via het internet. Ik was mij bewust van de subjectiviteit en interpretatiegevoeligheid van die vertalingen, maar genoodzaakt deze te hanteren omdat ik het Arabisch niet beheers. Om de Koran in te zien gebruikte ik de website <http://bijbelenKoran.nl/>. Hierop staat de Nederlandse koranvertaling van Fred Leemhuis.⁵ Voor algemeen geaccepteerde exegeses van de Koran wendde ik mij tot de gezaghebbende soennitische tafsiers van Ismail ibn Oemar ibn Kathier (d.1373 Damascus) en Abdoellah ibn Abbaas (d.687 Taif, Saoedi-Arabië) op <http://www.altafsir.com/> en <http://www.qtafsir.com/>. De hadieth vond ik terug op <http://sunnah.com/>, waarbij ik mij beperkte tot de hadieth van Sahieh al-Boekharie (d.870 Samarkand, Oezbekistan) en Sahieh Moeslim (d.874 Nisjapoer, Iran). Daarnaast baseerde ik mij op geschreven secundaire bronnen over die islamitische geschriften in de vorm van literatuur die zowel vanuit westers, islamitisch als neutraal perspectief zijn geschreven. Het was daarbij van belang rekening te houden met mogelijke subjectiviteit van de bronnen.

Met betrekking tot deelvraag drie gebruikte ik het boek ‘Het recht om ex-moslim te zijn’⁶ als leidraad voor Jami’s opvattingen over de intolerantie van de islam en de positie van afvalligen in Nederland. Daarnaast baseerde ik mij op artikelen en nieuwsberichten die zijn gepubliceerd naar aanleiding van het mediaoptreden van Ehsan Jami, en reacties hierop van moslims.

Deelvraag vier handelt over de situatie in Nederland. Hiervoor heb ik het recht op vrijheid van godsdienst besproken, zowel binnen de islam als in Nederland en het Westen. Ik baseerde mij daarbij op primaire geschreven bronnen via het internet over verschillende nationale en internationale wetten.

1.4.2 Kwalitatief onderzoek

Op basis van kwalitatief onderzoek laat ik in het derde gedeelte van de scriptie zien welke betekenis afvalligheid heeft voor moslims in Nederland en in hoeverre de kwestie speelt binnen de soennitische gemeenschap. Dit doe ik met behulp van interviews over afvalligheid die ik heb afgenomen bij een groep van vijf soennitische moslims. Het NOVA rapport *Meningen Moslims over Afvalligheid* uit 2007 fungeerde als vergelijkingsmateriaal voor overeenkomsten en/of afwijkingen. Deze resultaten beantwoorden uiteindelijk deelvraag 5.

De interviews vormen gesproken primaire bronnen die getranscribeerd zijn en als geschreven primaire bronnen worden weergegeven in de bijlagen. Het gaat om semigestructureerde diepte-interviews. Dit houdt in dat er structuur (en deels objectiviteit) werd behouden door voorafgaand een

---

⁵ F. Leemhuis, *De Koran* (vertaling), Unieboek bv. 1989/2007. Via <http://bijbelenkoran.nl/>.

⁶ Jami, *Het recht om ex-moslim te zijn*, Kampen 2007.

vragenlijst op te stellen, bestaande uit open vragen waarvan de volgorde en formulering vast lag. Daarnaast was er de mogelijkheid om door te vragen. De uitwerking en analyse van de interviews was interpretatiegevoelig, hier hield ik rekening mee. Interviews met de respondenten vonden met voorkeur face-to-face plaats. Respondenten zijn verzameld via persoonlijke contacten en via het internet. Hiervoor werden zowel individuele moslims als ook moskees, islamitische organisaties en universiteiten benaderd.⁷

---

⁷ Studenten en docenten van opleidingen als Islam & Arabisch, Midden-Oostenstudies, Religiewetenschappen en Theologie van verschillende Nederlandse universiteiten in Amsterdam, Leiden, Nijmegen, Rotterdam en Utrecht.

2. De islamitische bronnen over afvalligheid

Hoewel voortdurend gesproken wordt over de islam bestaat er geen statisch concept als dé islam. Er is niet één islam die door alle moslims ter wereld wordt geaccepteerd en gepraktiseerd. Er is nooit een centraal gezag ontwikkeld waardoor lokale variaties en interpretaties zijn ontstaan. Naast geografische verschillen is er dus een pluriforme verscheidenheid aan diverse substromingen die allen andere ideeën voorstaan binnen deze godsdienst. Omdat het complex is een vervangend concept te vinden die de verschillende dimensies van de islam in totaliteit waarborgt zal in deze scriptie toch gebruik gemaakt worden van de term ‘de islam’, hiermee verwijs ik naar de overheersende opvattingen van de oelama. Dit zijn de islamitische schriftgeleerden.

De twee hoofdstromingen die men binnen de islam kan onderscheiden zijn de soennitische en sjiitische islam, waarvan de grootste verschillen liggen in de opvattingen over vorm en inhoud van leiderschap en de rol van de religieuze wetgeving. Daarnaast hanteren zij verschillende interpretaties en waarderingen van de bronnen waar zij de geloofs- en gedragsleer op baseren.⁸ De soennitische islam is het meest wijdverspreid, soennieten maken een meerderheid van circa 87%-90% uit op de wereldwijde moslimpopulatie.⁹ De focus in deze scriptie ligt ook op soennitische moslims en wel van Turkse en Marokkaanse komaf, omdat zij samen de meerderheid van de moslims vormen in Nederland.

Om iets te kunnen zeggen over afvalligheid grijp ik terug op wat er in de geopenbaarde tekst, de overleveringen en de canonieke uitwerking hiervan staat en hoe moslims binnen de soennitische denominatie dit vervolgens geïnterpreteerd hebben. De Koran, hadieth en sjaria vormen hiervoor het uitgangspunt aangezien deze het framework vormen van de islam waaraan altijd gerefereerd wordt. Een theologisch probleem is echter hoe de tradities geïnterpreteerd moeten worden, want zelfs binnen het soennisme bestaan er diverse interpretaties van de bronnen. Het is echter te simpel gesteld dat er daarom niets gezegd kan worden over afvalligheid.

2.1 Terminologie

2.1.1 Ridda

In de literatuur wordt doorgaans de Arabische term ridda gebruikt als er gerefereerd wordt aan afvalligheid.¹⁰ Afvalligheid houdt in dat een moslim zich vrijwillig afkeert van de islam.¹¹ Dit is een

---

⁸ Soennieten zijn van oudsher van mening dat elke rechtgeleide moslim uit de stam van Mohammed hem kan opvolgen. De oelama zijn de geleerden, zij leiden de gemeenschap en beroepen zich hiervoor op De Koran en soenna.

⁹ Pew Research Centre, Religion & Public Life Project, *Mapping the Global Muslim Population*, 07/10/09. Laatste geraadpleegd op 22/07/14 via <http://www.pewforum.org/2009/10/07/mapping-the-global-muslim-population/> en ‘The Global Religious Landscape’, 18/12/12 via <http://www.pewforum.org/2012/12/18/global-religious-landscape-muslim/>.

¹⁰ Soms gebruikt men ook irtidaad, deze term is echter minder voorkomend.

¹¹ I. Warraq, *Weg uit de islam: getuigenissen van afvalligen*, vertaald door Bernadette de Wit, oorspronkelijke titel *Leaving Islam. Apostates Speak Out*, Amsterdam 2008, 28.

S.A. Rahman, *Punishment of apostasy in Islam*, Lahore 1978, 9.

verwerpelijke en serieuze misdaad die bestraft dient te worden. Het afkeren van de islam staat gelijk aan het afwijzen van Gods wil. Dit getuigt van ondermijning van de basis van religie en heeft een negatieve uitwerking op de eenheid en integratie van de gemeenschap. Afvalligheid kan op meerdere wijze geschieden: in het hart door slechte intenties of twijfels te hebben, in woord door het verbaal weigeren van geloofsprincipes, of in daad door een kopie van de Koran respectloos te behandelen of door onderwerping aan een afgod.¹² Anders dan afvalligheid in woord of daad is het twijfelen aan de islam of het hebben van slechte intenties iets wat in eerste instantie niet extern zichtbaar is voor anderen. Het is daarom lastig om hierover te oordelen. Afvalligheid wordt verder gecompliceerd omdat moslims uit verschillende denominaties binnen de islam elkaar onderling beschuldigen van ongeloof. Die ongelovigen zijn voornamelijk de minderheidsgroeperingen die doctrines aanhangen die afwijken van de islamitische orthodoxie. Voorbeelden van dergelijke ‘afwijkende groepen’ binnen de islam zijn de Ahmadi (Ahmadiyya) en de Bahá’í. In landen als Pakistan, Afghanistan en Iran worden zij niet als moslims erkend en vervolgd.¹³

Er bestaat onenigheid over de vraag of blasfemie (shatm) onderdeel is van afvalligheid of enkel onder ongeloof (koefr) valt.¹⁴ Blasfemie wordt beschouwd als een daad van ongeloof wanneer het gericht is tegen God, de profeet Mohammed, andere koranische profeten, de metgezellen van Mohammed of historische figuren of objecten die worden vereerd door moslims. Blasfemie wordt door de islamitische rechtsgeleerden (foekaha) in de context van afvalligheid en ongeloof behandeld. In de geschriften van de rechtsscholen (madhahib) komt dit echter niet op deze wijze naar voren. Pas

---

W. Heffening, ‘Murtadd’, In P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs (red.), *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, Brill Online 2014. Laatste geraadpleegd op 29/01/14 op Australian National University via http://referenceworks.brillonline.com.virtual.anu.edu.au/entries/encyclopaedia-of-islam-2/murtadd-SIM_5554.

¹² R. Peters, G.J.J. de Vries, ‘Apostasy in Islam’, In : *Die Welt des Islams*, New Series, 17 (1/4), 1976-1977, 3-4.

R. Peters, ‘Islam en geloofsafval in de diaspora’, In : *Recht van de islam*, 23, 2009, 142.

R. Peters, *Crime and Punishment in Islamic Law. Theory and Practice from the Sixteenth to the Twenty-first Century*, Cambridge University Press 2005, 64-65.

Heffening, ‘Murtadd’.

Wanneer het gaat om ridda in het woord is er meestal sprake van ontkenning van centrale dogma’s waarbij men bijvoorbeeld verklaart niet te geloven in het bestaan van God of zijn apostelen, dat men de intentie heeft van religie te veranderen, of dat men twijfels heeft over de waarheid van de islam.

¹³ D. Beke, ‘Islam-recht en geloofsafval leer en praktijk’, In : *Recht van de Islam*, 1996, 97-98.

Heffening, ‘Murtadd’.

Peters, ‘Apostasy in Islam’, 9-11.

M.S. Berger, *Klassieke sharia en vernieuwing*, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, Amsterdam University Press, Den Haag/Amsterdam 2006, 84.

Warraq, *Weg uit de islam*, 25.

¹⁴ Björkman onderscheidt vier vormen van ongeloof: 1) het niet herkennen en erkennen van God. 2) God wel herkennen maar niet erkennen in woord. 3) God wel herkennen en erkennen maar alsnog ongelovig blijven uit afgunst of haat. 4) extern erkennen van God, maar intern (in het hart) God niet herkennen en dus ongelovig blijven, dit is een hypocriet (moenafik). In W. Björkman, ‘Kāfir’ In P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs (red.), *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, Brill Online 2014. Laatste geraadpleegd op 12/06/14 op Australian National University via http://referenceworks.brillonline.com.virtual.anu.edu.au/entries/encyclopaedia-of-islam-2/kafir-SIM_3775.

later ontstond het besef dat blasfemie bestraft moest worden. Dit gebeurde op basis van de consensus van de oelama over religieuze zaken (ijma).¹⁵

2.1.2. De moertadd

Net zoals er verschillende soorten van afvalligheid bestaan, zijn er ook verschillende soorten afvalligen (moertadien). Het Arabische woord voor een afvallige man is moertadd en voor een afvallige vrouw moertadda.¹⁶ Het onderscheid tussen geboren moslims en bekeerlingen die de islam verlaten wordt respectievelijk aangegeven met de termen moertadd fitri en moertadd milli.¹⁷ Beiden zijn verraders van God en de oemma, maar de moertadd fitri toont tegennatuurlijk gedrag en is daarom ernstiger in overtreding. In de literatuur wordt dit onderscheid echter amper benoemd. Definities handelen in het algemeen over de moertadd fitri, maar het onderscheid met de moertadd milli wordt wel onderkend.¹⁸ Er bestaat ook een verschil tussen moslims die vrijwillig of onvrijwillig afvallig worden. Zo kan een moslim gedwongen worden de islam te verlaten of tot een ander geloof te bekeren. Dit kwam voornamelijk voor in de koloniale periode en in relatie tot christelijke zending.

In plaats van afvallige wordt ook wel gesproken over ex-moslim. Vaak wordt dan een atheïst bedoeld maar niet iedere afvallige vervalt in ongeloof. Sommigen bekeren zich tot een andere godsdienst of levensbeschouwing. Atheïst zijn betekent overigens ook niet dat de culturele moslimidentiteit noodzakelijkerwijs wordt afgewezen, zo zijn er culturele moslims. Zij zijn analoog aan culturele christenen die niet geloven maar wel belangrijke levensgebeurtenissen in de kerk willen vieren zoals een geboorte, huwelijk of de dood.. Dit is voor moslims niet anders, traditie speelt daarbij vaak een grote rol.

---

¹⁵ L. Wiederhold, 'Shatm' In P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs (red.), *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, Brill Online 2014. Laatste geraadpleegd op 10/06/14 op Australian National University via http://referenceworks.brillonline.com.virtual.anu.edu.au/entries/encyclopaedia-of-islam-2/shatm-SIM_8898.

¹⁶ Warraq, *Weg uit de islam*, 28.

Heffening, 'Murtadd'.

Voor het gemak zal ik steeds naar de moertadd refereren, tenzij het specifiek over vrouwen gaat.

¹⁷ P.J. Roelle, *Islam's Mandate: A Tribute to Jihad: The Mosque at Ground Zero*, Author House, Bloomington 2010, 53.

¹⁸ Peters, 'Apostasy in Islam', 3, 10.

2.2. De Koran

Over het antwoord op de vraag of de Koran duidelijk is over afvalligheid bestaat geen consensus onder klassieke en moderne wetenschappers en schriftgeleerden. Er is sprake van variërende interpretaties van hoofdstukken (soera's) en verzen (ayaat) over zowel de karakterisering als lotgevallen van afvalligen. Een afvallige wordt vaak gelijk gesteld aan een ongelovige. Het Arabische woord voor een ongelovige is kafir en iemand beschuldigen van ongeloof (koefr) wordt takfier genoemd. Takfier werd in het begin van de islam door sektariërs en zeloten als de kharidjieten gericht op tegenstanders van de profeet zoals de ongelovige Mekkanen. De Perzische theoloog Aboe Hamid ibn Moehammad Al-Ghazali (d.1111 Toes, Iran) meende echter dat koefr overeenkomt met afvalligheid en dus ook betrekking heeft op afvalligen.¹⁹

De term ongelovige komt vaak voor in de Koran, maar hier wordt niet uitsluitend de afvallige mee aangesproken. Een ongelovige kan ook iemand zijn die überhaupt nooit geloofd heeft, een geboren atheïst, of iemand die juist meerdere goden aanhangt. Voor dit soort ongelovigen zijn er ook specifieke termen in de omloop zoals heidenen en polytheïsten (moeshrikoen). Over polytheïsme (shirk) wordt gesteld dat het de ergste vorm van ongeloof is, want er wordt iets of iemand anders vergoddelijkt of aanbeden naast God.²⁰ Shirk is daarmee het antoniem van tawheed: (het geloof in) de eenheid van God. Daarnaast zijn er mensen die een ander geloof dan de islam aanhangen, zoals de mensen van het boek: christenen, joden, sabiërs, zoroasters. Zij vormen een aparte categorie binnen de ongelovigen, de ahl al-kitaab. De hypocrieten (moenafikoen) worden ook genoemd als afvalligen, zij verbergen hun afvalligheid.²¹ De termen hypocrieten, huichelaars en leugenaars worden vaak door elkaar gebruikt. Het verschil in interpretatie bepaalt of deze termen wel of niet gelijk zijn aan afvalligen.

2.2.1. Bestrafing

Voor het niet belijden van de islam schrijft de Koran geen straf voor,²² maar inzake afvalligheid wordt in het algemeen geloofd dat de Koran enkel spreekt over bestrafing in het hiernamaals. Het oordeel over geloof en ongeloof is namelijk alleen weggelegd voor God.²³ Logischerwijs kan ook alleen God

---

¹⁹ 'Takfir' In P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs (red.), *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, Brill Online 2014. Laatste geraadpleegd op 10/06/14 op Australian National University via http://referenceworks.brillonline.com.virtual.anu.edu.au/entries/encyclopaedia-of-islam-2/takfir-COM_1154.

²⁰ D. Gimaret, 'Shirk' In P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs (red.), *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, Brill Online 2014. Laatste geraadpleegd op 10/06/14 op Australian National University via http://referenceworks.brillonline.com.virtual.anu.edu.au/entries/encyclopaedia-of-islam-2/shirk-SIM_6965.

²¹ Soera 63:3: 'Dat komt omdat zij geloofd hebben en toen ongelovig werden; hun harten zijn verzegeld, dus hebben zij geen begrip.' * In Leemhuis, *De Koran*, soera 63:3.

J. Michael, *Apostasy and its Classification in Yusuf Al-Qardawi's View*, Islamopedia Online

07/01/11. Laatste geraadpleegd op 18/02/14 via <http://www.islamopediaonline.org/fatwa/apostasy-and-its-classification-yusuf-al-qardawis-view>.

²² K. Noordam, R. van Oordt, C. Cörüz (red.), *Mensen, Rechten en Islam: Beschouwingen over grondrechten*, Bulaaq/SBLI, Amsterdam 1998, 64.

²³ Heffening, 'Murtadd'.

Rahman, *Punishment of apostasy in Islam*, 57.

hier consequenties aan verbinden, aangezien alleen God de ware intenties van gelovigen kan voorzien.²⁴ De bestraffing van afvalligheid wordt in de Koran echter niet concreet verduidelijkt maar blijft hangen in omschrijvingen als ‘Gods toorn’, ‘een geweldige bestraffing’ en ‘een pijnlijke straf’:

“106 Wie na geloofd te hebben aan God geen geloof meer hecht? en dan niet wie gedwongen is, terwijl zijn hart in het geloof rust gevonden heeft, maar zij die hun hart voor het ongeloof openstellen? op hen rust Gods toorn en voor hen is er een geweldige bestraffing.”²⁵

“91 Zij die ongelovig zijn en sterven terwijl zij ongelovig zijn, van geen van hen zou de aarde vol goud aanvaard worden ook al zou hij zich ermee willen loskopen. Zij zijn het voor wie er een pijnlijke bestraffing is en zij zullen geen helpers hebben.”²⁶

Waarschijnlijk refereert dit aan de ontzegging van het verblijf in het paradijs: ongelovigen zullen in de hel terecht komen. De soera’s die afvalligheid behandelen betrekken zich op ongelovigen die vrijwillig en bewust de keuze gemaakt hebben van de islam naar ongeloof en hiertoe niet gedwongen zijn. Het draait om de ware intenties van individuen wiens harten zich hebben afgesloten voor de islam.

Het blijkt lastiger een beschrijving in de Koran te vinden van specifieke lijfstraffen tijdens het aardse bestaan, dit lijkt geen prominent thema.²⁷ Toch zijn er ook interpretaties van soera’s in de omloop die de doodstraf voor ongelovigen beschrijven.²⁸ Volgens de geleerde imam Abdoellah Moehammad ibn Idris al-Shafi’i (d.820 Foestat, Egypte) is soera 2:214 het belangrijkste bewijs om aan te tonen dat in de Koran de doodstraf geëist wordt voor afvalligen²⁹

“Maar wie van jullie zich van zijn godsdienst afkeert en als ongelovige sterft, dat zijn zij wier daden in het aardse leven en in het hiernamaals vruchteloos zijn. En zij zullen voor altijd in het vuur thuishoren.”³⁰

Afvalligen zijn moslims die zich van de islam afkeren, zij zullen als ongelovigen sterven en naar de hel gaan. Er wordt echter geen specifieke corporale straf beschreven om de dood te bewerkstelligen. Ongelovigen zouden eveneens een natuurlijke dood kunnen sterven en vervolgens alsnog voor altijd in

---

Beke, ‘Islam-recht en geloofsafval leer en praktijk’, 92.

Zayd bevestigt dit in N.A. Zayd, *Reformation of Islamic Thought. A critical historical analysis*, Amsterdam University Press Den Haag/Amsterdam 2006, 95.

²⁴ Rahman, *Punishment of apostasy in Islam*, 10, 13, 138.

Heffening. ‘Murtadd’.

Beke, ‘Islam-recht en geloofsafval leer en praktijk’, 91-92.

²⁵ Leemhuis, *De Koran*, soera 16:106.

²⁶ Leemhuis, *De Koran*, soera 3:91. Ook genoemd in Heffening ‘Murtadd’ soera 3:85.

²⁷ Beke, ‘Islam-recht en geloofsafval leer en praktijk’, 91.

Rahman, *Punishment of apostasy in Islam*, 13.

²⁸ Beke, ‘Islam-recht en geloofsafval leer en praktijk’, 94.

Dergelijke interpretaties worden bijvoorbeeld gegeven door Hegener, Jami, Ellian, Warraq, Zwemer, Hirsi Ali.

²⁹ Heffening, ‘Murtadd’.

³⁰ Ibn Warraq en Dirk Beke bevestigen dit met het overeenkomende soera 2:217 in I. Warraq, *Weg uit de islam*, 29 en Beke, ‘Islam-recht en ridda leer en praktijk’, 91.

de hel verblijven door de straf van God. Deze aya is daarom geen goed voorbeeld van een aardse straf op afvalligheid. De tafsier van Ibn Kathier³¹ en Ibn Abbaas³² verschaffen ook geen duidelijkheid omdat dit hier net zomin wordt besproken

Naast soera 2:214 wordt ook soera 4:89 genoemd in relatie tot een aarde straf,³³ deze lijkt duidelijkere taal te spreken:

“Zij zouden graag willen dat jullie ongelovig werden, zoals zij dat zijn; dan zouden jullie gelijk zijn. Neemt van hen dus niemand als medestander zolang zij niet uitwijken op Gods weg. Als zij zich afkeren, grijpt hen dan en doodt hen waar jullie hen vinden. Neemt van hen niemand als medestander of als helper.”³⁴

Met ‘zij’ worden, kijkend naar aya 88, de huichelaars bedoeld die door God tot dwaling zijn gebracht. In de tafsier komt dit ook terug:³⁵ “88 Hoe komt het dan dat er bij jullie met betrekking tot de huichelaars twee groepen zijn,(...)”. Over hen wordt letterlijk gezegd ‘dood hen’, hoewel niet op welke wijze. De opvolgende aya 90 geeft echter uitzonderingen op dit bevel voor ongelovigen met wie een verdrag is gesloten, of ongelovigen die vrede willen:

“90 Behalve hen die zich aansluiten bij mensen met wie jullie een verdrag hebben of die met beklemd gemoed tot jullie komen omdat zij tegen jullie zouden moeten strijden of tegen hun eigen mensen strijden. Als God gewild had, dan had Hij hun macht over jullie gegeven en dan hadden zij zeker tegen jullie gestreden. Als zij zich van jullie afzijdig houden, niet tegen jullie strijden en jullie vrede aanbieden dan verschaft God jullie geen weg om tegen hen op te treden.”³⁶

De allereerste ayaat van soera 9 maken duidelijk dat dit de veelgodendienaars of polytheïsten zijn en dus geen afvalligen.³⁷

Interpretaties van de Koran zijn dus niet eenduidig genoeg om de bestraffing van afvalligen in het hiernamaals of tijdens het aardse bestaan absoluut uit te sluiten. Er dient ook rekening gehouden te worden met het volgende: nergens in de vertaling van de geciteerde soera's worden ongelovigen letterlijk afvalligen genoemd, en nergens wordt de bestraffing van ongelovigen expliciet uitgewerkt.

---

³¹ Tafsier Ibn Khatier soera 2:214 via http://www.qtafsir.com/index.php?option=com_content&task=view&id=197#1.

³² Tafsier Ibn Abbaas soera 2:214 via <http://www.altafsir.com/Tafasir.asp?tMadhNo=2&tTafsirNo=73&tSoraNo=2&tAyahNo=217&tDisplay=yes&UserProfile=0&LanguageId=2>.

³³ Warraq, *Weg uit de islam*, 43.

³⁴ Leemhuis, *De Koran*, soera 4:89.

³⁵ Ibn Abbaas soera 4:88.

Ibn Kathier soera 4:88.

³⁶ Leemhuis, *De Koran*, soera 4:90.

³⁷ Ibidem soera 9:1-8.

2.2.2. Tolerantie

Op de koranische claims over de doodstraf voor afvalligen zijn tegengeluiden te horen. Deze hebben in het algemeen betrekking op het gebrek aan bewijs voor aardse straffen, maar ook op de ongewenstheid van dwang in geloofszaken.³⁸ Hiervoor wordt het begin van soera 2:256 vaak geciteerd: “In de godsdienst is geen dwang.”³⁹ Deze aya moet aantonen dat de islam tolerant is en dat godsdienstvrijheid reeds in de Koran beschreven staat. Vanuit dit oogpunt zijn gedwongen bekeringen ook niet gerechtvaardigd. Dat godsdienstvrijheid binnen de islam gebaseerd wordt op één enkele zin is geen solide argument. Vrijheid van godsdienst voor moslims en niet-moslims staat bijvoorbeeld al niet gelijk aan elkaar: niet-moslims mogen wel van godsdienst veranderen maar moslims zelf niet. In het vervolg van aya 256 wordt ook onderscheid gemaakt tussen de islam en andere godsdiensten:

“Redelijk inzicht is duidelijk onderscheiden van verdorvenheid. Wie dan geen geloof hecht aan de Taghoet maar gelooft in God, die houdt de stevigste handgreep vast, die niet afbreekt. En God is horend en wetend.”⁴⁰

De duidelijkheid van het geloof in de juiste God (redelijk inzicht) steekt af tegen het aanbidden van iets of iemand buiten Allah (verdorvenheid).⁴¹ Denk hierbij aan afgoden of Satan, ook wel de duivel. Soera 2:257 geeft ook een tegenstelling van die vermeende tolerantie:

“Gods is de beschermer van hen die geloven: Hij brengt hen uit de duisternis naar het licht. Maar zij die ongelovig zijn, hun bondgenoten zijn de Taghoet: zij brengen het uit het licht naar de duisternis. Zij zijn het die in het vuur thuishoren; zij zullen daarin altijd blijven.”⁴²

Hierin dreigt het hellevuur voor ongelovigen die niet de rechtgeleide weg volgen, terwijl in de aya ervoor nog tolerantie wordt gepredikt. Er zijn ook soera's die religieuze tolerantie jegens de ahl al-kitaab aantonen, zoals soera 2:62:

“Zij die geloven, zij die het jodendom aanhangen, de christenen en de sabiërs die in God en de laatste dag geloven en die deugdelijk handelen, voor hen is hun loon bij hun Heer en zij hebben niets te vrezen noch zullen zij bedroefd zijn.”⁴³

Hierin wordt duidelijk gemaakt dat deze specifieke groep niets te vrezen heeft van de islamitische overheersers. Dit geldt echter slechts voor de ‘mensen van het boek’ met hun beschermde status als

---

³⁸ M. Hegener, *Vrijheid van godsdienst*, Amsterdam 2005, 44.

Rahman, *Punishment of apostasy in Islam*, 16.

³⁹ Leemhuis, *De Koran*, soera 2:256.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Voor meer info zie ‘Tāghūt’ In P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs (red.), *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, Brill Online 2014. Laatst geraadpleegd op 22 April 2014 op Australian National University via <http://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-of-islam-2/taghut-COM_1147> First appeared online: 2012. First Print Edition: isbn: 9789004161214, 1960-2007.

⁴² Leemhuis, *De Koran*, soera 2:257

⁴³ Ibidem soera 2:62

dhimmi's en niet voor andere minderheidsgroeperingen.⁴⁴

De Koran lijkt dus ambigue in relatie tot zowel bestraffing als tolerantie ten opzichte van afvalligen. Een oorzaak hiervan kan zijn dat er vaak uit de context geciteerd wordt wanneer de Koran wordt aangehaald. Dit kan op twee manieren geschieden: uit de tekstuele context en uit de historische context.⁴⁵ In het eerste geval wordt niet gekeken naar de plaatsing van een aya binnen een soera waardoor een onjuiste conclusie kan volgen. Er wordt dus geen rekening gehouden met de totaliteit van een soera, bepaalde ayaat worden willekeurig gebruikt om eigen claims te verdedigen. De tegenpartij kan echter exact dezelfde strategie toepassen. In het tweede geval wordt er geen rekening gehouden met de historische omstandigheden waarin de soera's enkele eeuwen geleden zijn geopenbaard. Een Medinese soera als soera 2 komt bijvoorbeeld uit de periode na de hidjra (de reis van de profeet en zijn volgelingen van Mekka naar Medina, het begin van de islamitische jaartelling) waarin Mohammed te maken had met polytheïsten en afgodendienaren die als vijanden bestreden werden.⁴⁶ Openbaringen over het doden van ongelovigen zouden op deze vijanden slaan, dit zou betekenen dat het doden van afvalligen buiten oorlogstijd om niet meer gerechtvaardigd is. De claim dat de Koran universeel en eeuwig geldend is suggereert echter dat het woord van God niet contextgebonden is, en hier ontstaat een theologisch probleem. Ibn Warraq meent namelijk dat moslims het historische argument niet zelf kunnen hanteren daar zij de Koran als het eeuwige woord van God zien dat onveranderbaar is.⁴⁷ Daarom spreken moslims zichzelf tegen wanneer ze het over de abrogatie van teksten hebben.

2.2.3. Abrogatie

Critici menen dat abrogatie of naskh (een chronologisch later aya heft een eerdere op) slechts in het leven geroepen is door exegeten om duidelijke inconsistenties in de tekst te verklaren, bijvoorbeeld wanneer koranische voorschriften en realiteit een contradictie vormen.⁴⁸ De vraag is echter of de Koran onduidelijk is of dat interpretaties dat zijn. Verdedigers van abrogatie stellen dat sommige wetten tijdelijk van aard zijn en vervangen moeten worden door permanente. Abrogatie heeft volgens hen dan ook slechts betrekking op een beperkt aantal ayaat en hangt enkel samen met praktische en juridische zaken, dus geen geloofszaken en leerstellingen. Discrepancie tussen soera's kan dus verklaard worden door middel van chronologie: Mekkaanse soera's gaan voornamelijk over geloofszaken, Medinese soera's hebben meer betrekking op wetgeving, politiek en strijd.

---

⁴⁴ Aan de vermeende tolerantie jegens dhimmi's zit echter ook een keerzijde, zij hebben een status als tweederangsburgers omdat christenen en joden minderwaardig zijn aan moslims.

⁴⁵ Warraq, *Weg uit de islam*, 477.

⁴⁶ A. Rippin, *Muslims. Their religious beliefs and practices*, Routledge, New York 2005³, 47.

⁴⁷ Warraq, *Weg uit de islam*, 477-478.

⁴⁸ Zayd, *Reformation of Islamic Thought*, 94.

L. Fatooh, *Abrogation in the Qur'an and Islamic Law: A Critical Study of the Concept of 'Naskh' and its Impact*, Routledge, New York 2013, .4.

In deze visie is daarom geen sprake van contradicties.⁴⁹ De meerderheid van de moslimgeleerden hebben een consensus bereikt over de acceptatie van naskh.⁵⁰ Zij menen dat de Koran zelf het principe uiteenzet in soera 16:99 (Leemhuis geeft soera 16:101) en soera 2:106:

“101 En wanneer Wij een teken vervangen (door het) in de plaats van een ander teken (te geven)? God weet het best wat Hij neerzendt? dan zeggen zij: “Jij verzint maar wat.” Integendeel, maar de meesten van hen weten het niet.”⁵¹

“106 Welk teken Wij ook afschaffen of doen vergeten, Wij komen met iets beters of overeenkomstigs. Weet jij niet dat God almachtig is?”⁵²

Het woord ‘teken’ staat daarin voor aya, en ‘afschaffen’ voor abrogatie.⁵³ Hoeveel en welke ayaat geabrogeerd zijn daar is niet iedereen het over eens. In Warraq’s visie worden de ayaat die tolerantie prediken opgeheven door de zwaardverzen zoals: “vecht en sla dood de heiden (afgodendienaars) waar je ze ook vindt” en “bestrijd de ongelovigen in Allah, totdat erg geen verzoeking meer is”⁵⁴ Deze ayaat lijken allen soera 2:256 “er is geen dwang in religie” te weerspreken. Soera 9 Het Berouw is daarbij een van de laatste aan Mohammed geopenbaarde soera’s, logischerwijs zou het soera 2 De Koe abrogeren.

---

⁴⁹ J. Burton, ‘Naskh’ In P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs, *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, Brill Online 2014. Laatst geraadpleegd op. 10/06/14 op Australian National University via http://referenceworks.brillonline.com.virtual.anu.edu.au/entries/encyclopaedia-of-islam-2/naskh-SIM_5832.

⁵⁰ Fatooh, *Abrogation in the Qur’an and Islamic Law*, 3.

P.Sookhdeo, ‘Issues of Interpreting the Koran and Hadith’, In : *THE QUARTERLY JOURNAL*, Winter 2006, 58.

⁵¹ Rahman, *Punishment of apostasy in Islam*, 59-60.

Leemhuis, *De Koran*, soera 16:101 en 2:106.

Aboe Zayd, *Reformation of Islamic Thought*, 94.

⁵² S. Rahman 59-60 (Vertaling Leemhuis, *De Koran*. 2:106).

Aboe Zayd bevestigd dit op p.94

⁵³ Burton, ‘Naskh’.

⁵⁴ Warraq, *Weg uit de islam*, 478.

2.3. De hadieth

Binnen de islam kijken moslims niet slechts naar de heilige Koran, zij baseren zich ook op de hadieth als bron voor geloofstheorie en praktijk. Ook in relatie tot de jurisprudentie (fikh) is de hadieth een belangrijke autoriteit naast de Koran. In feite vullen zij elkaar aan: de Koran als het woord van God wordt uitgelegd en in context gezet door de hadieth.⁵⁵ De hadieth collecties van Sahieh al-Boekharie (810-870) en Sahieh Moeslim (822-875) worden als meest gewaardeerd en betrouwbaar beschouwd, daarom beperk ik mij tot het gebruik van deze twee.⁵⁶ Niet iedereen is het echter eens over de betrouwbaarheid en autoriteit van de hadieth, zij vertrouwen er niet op dat overleveringen foutloos zijn overgebracht. Daarbij geloven sommigen dat de Koran opzichzelfstaand duidelijk genoeg is.

2.3.1. Bestrafing

De bestrafing van afvalligheid in het hiernamaals, waarvan gesteld wordt dat deze in de Koran te vinden is, komt opvallend genoeg niet in de hadieth terug. Daarentegen zijn aardse straffen juist wel traceerbaar in deze bron. Belangrijke (profetische) hadieths die worden aangehaald in relatie tot de straf op afvalligheid zijn:

“Ikrima zei: Ali verbrandde een paar mensen die zich terugtrokken uit de islam. Toen Ibn Abbaas hierover werd ingelicht, zei hij: Als ik het was geweest, had ik ze niet verbrand, want de Gezant van Allah zei: *Leg niemand Allah's straf op*. Maar ik had ze gedood wegens de uitspraak van de Gezant van Allah, *Dood hen die van godsdienst veranderen*.”⁵⁷

En

“Elke moslim man die getuigt dat er geen god is behalve God en dat ik de Boodschapper van God ben, het is onwettig zijn bloed te vergieten, behalve onder een van de drie omstandigheden: een getrouwde man die overspel pleegt, een man die een onschuldig persoon doodt ten onrechte, en hij die zijn godsdienst verlaat en dus zichzelf scheidt van de gemeenschap.”⁵⁸

---

⁵⁵ ‘Ḥadīth’ In P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs (red.), *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, Brill Online 2014. Laatste geraadpleegd op 10/06/14 op Australian National University via http://referenceworks.brillonline.com.virtual.anu.edu.au/entries/encyclopaedia-of-islam-2/h-adi-th-COM_0248.

⁵⁶ Sahieh staat voor authentiek of betrouwbaar. Dit houdt in dat de hadieth een keten heeft van overleveraars die betrouwbaar zijn en een goed geheugen hebben. Die keten loopt tot aan de profeet. De hadieth van Aboe Dawoed (818-889) wordt ook als redelijk betrouwbaar beschouwd.

⁵⁷ Warraq, *Weg uit de islam*, 31-31.

Al-Boekharie, boek 56, hadieth 226. Laatste geraadpleegd op 03/05/14 via <http://sunnah.com/bukhari/56/226>.

Al-Boekharie, boek 88, hadieth 5.

⁵⁸ Heffening, ‘Murtadd’. (vertaling GB)

Aboe Dawoed, boek 40, hadieth 2. Laatste geraadpleegd op 03/05/14 via <http://sunnah.com/Aboedawud/40/2>.

Al-Boekharie, boek 87, hadieth 17.

Op de vraag hoe afvalligen gestraft dienen te worden geven de hadieth diverse antwoorden. Vaak worden er zinnen uitgepikt en geciteerd, zoals “dood hem die van godsdienst verandert”⁵⁹ of “onthoofd hem”⁶⁰. Ook in relatie tot de hadieth is er dus sprake van uit de context citeren.

In tegenstelling tot in de Koran wordt in de hadieth duidelijk gesproken over het straffen en zelfs doden van afvalligen tijdens het aardse bestaan. Dit kan echter op verschillende wijze geschieden.⁶¹ Recapitulerend kan zowel over de Koran als de tradities opgemerkt worden dat deze bestaan uit inconsistenties wat betreft het fenomeen afvalligheid. Niet alleen wordt het fenomeen op verschillende wijze gekarakteriseerd en benoemd, ook komt niet overeen of en hoe afvalligheid bestraft zal worden tijdens het aardse bestaan of in het hiernamaals. Moslimgeleerde Mahmoud Moestafa Ayoub (1935, Zuid-Libanon) stelt daarom dat beide bronnen hierdoor geen gefundeerde basis vormen voor de jurisprudentie omtrent afvalligheid.⁶² De fikh baseert zich naast de tekstuele bronnen van de Koran en hadieth echter ook op twee andere bronnen: de consensus (ijma) en het redeneren naar analogie (qiyas).⁶³

---

⁵⁹ Heffening, ‘Murtadd’.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Beke, ‘Islam-recht en geloofsafval leer en praktijk’, 92.

⁶² M. Ayoub, ‘Religious Freedom and the Law of Apostasy in Islam’, In : *Courtesy: Islamochristian = Islamiyat Masihiyat*, 20, 1994, 84-85.

⁶³ Voor meer informatie zie o.a. Berger, *Klassieke sharia en vernieuwing*, 21.

J.M. Otto, *Sharia en nationaal recht: rechtssystemen in moslimlanden tussen traditie, politiek en rechtsstaat*, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, Amsterdam University Press, Den Haag/Amsterdam 2006, 42. Rippin, *Muslims*, 93-95.

J.M. Otto, ‘De sharia’ in rechtssystemen van moslimlanden: een referentiekader’, In : *Sharia & Rechtspraak: rechtsontwikkelingen in de moslimwereld & Nederland*, 16.

Rahman, *Punishment of apostasy in Islam*, 146-154.

2.4. De klassieke islamitische wetgeving

De klassieke sjaria staat bekend als het islamitisch recht en is gebaseerd op twee primaire rechtsbronnen: de Koran en de soenna. De soenna bestaat uit de uitspraken en tradities van de profeet Mohammed die terug te vinden zijn in de duizenden overleveringen. De fikh, het interpretatieve proces van onderzoek, beschrijving en uitleg van de openbaringen van God, wordt uitgevoerd door de islamitische schriftgeleerden (foekaha) die dit beheersen. De grondbeginselen van het islamitisch recht binnen het soennisme kregen voor het eerst grootschalig en systematisch vorm in teksten die worden toegeschreven aan geleerden als Aboe Haniefah (d.767 Bagdad), Malik ibn Anas (d.795, Medina), Moehammad ibn Idris al-Shafi'i (d.820 Foestat, Egypte), en Ahmad ibn Hanbal (d.855 Bagdad). Aan deze namen zijn tevens de vier dominante soennitische rechtsscholen toegeschreven.⁶⁴

Rechtsgeleerde en arabist Maurits Berger onderscheidt drie sjaria-begrippen. Ten eerste is er het door God gegeven maatschappelijk ideaal of de rechtvaardige maatschappij, ten tweede de zogenoemde klassieke sjaria en ten derde de moderne interpretatie van het klassieke stelsel.⁶⁵ Een veelvoorkomende misvatting over de sjaria is dat het een allesomvattend rechtssysteem is, of dat het zich slechts verhoudt tot het strafrecht. Beide stellingen zijn incorrect want hoewel de sjaria zich slechts beperkt tot enkele rechtsgebieden zijn het familie- en erfrecht hier bijvoorbeeld ook een onderdeel van. Verschillende landen of deelstaten kunnen echter een eigen invulling geven aan de sjaria waardoor er niet gesproken kan worden over dé sjaria.⁶⁶ Vaak zijn moslims het in grote lijnen wel eens over zaken, de uitwerking van wetgevingen verschilt dan in specifieke details, zo ook in relatie tot afvalligheid.

2.4.1. Voorwaarden

Voordat een rechter officieel uitspraak kan doen over afvalligheid dient voorafgaand aan enkele voorwaarden te zijn voldaan. Ten eerste moet de beschuldigde in kwestie moslim zijn geweest, door geboorte of bekering. Ten tweede moet hij handelingsbekwaam zijn, geesteszieken kunnen niet veroordeeld worden. Dronkenschap wordt echter wel als een officiële dwaling gezien met de daarbij horende wettelijke consequenties. Ten derde moet hij de leeftijd van volwassenheid hebben bereikt, minderjarigen kunnen niet worden berecht. Ten vierde moet geloofsafval een bewuste en vrijwillige daad zijn. Moslims die onder dwang afstand doen van de islam maar in het hart nog geloven zullen niet worden veroordeeld.⁶⁷ Ten slotte zijn er twee getuigen nodig. Voor hen is het niet nodig om in

---

⁶⁴ 'Sharī'a' In P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs (red.), *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, Brill Online 2014. Laatst geraadpleegd op 12/06/14 op Australian National University via http://referenceworks.brillonline.com.virtual.anu.edu.au/entries/encyclopaedia-of-islam-2/sharia-COM_1040.

⁶⁵ Berger, *Klassieke sharia en vernieuwing*, 16.

Een soortgelijke indeling wordt genoemd in Otto, *Sharia en nationaal recht*, 162.

⁶⁶ Berger, *Klassieke sharia en vernieuwing*, 13.

⁶⁷ Peters, 'Islam en geloofsafval in de diaspora', 142.
Rahman, *Punishment of apostasy in Islam*, 9, 67.

detail te treden, de beschuldiging van afvalligheid is afdoende. Wanneer een afvallige zelf een bekentenis aflegt is dit ook voldoende. Deze voorwaarden moeten er voor zorgen dat moslims niet zomaar berecht kunnen worden voor afvalligheid.

2.4.2. De hoedoed

De hoedoed is een technische term binnen het islamitisch recht wat staat voor het geheel aan overtredingen waarvoor de Koran lijfstraffen vermeldt. Deze worden ook wel misdaden tegen het geloof genoemd. Zulke overtreding worden opzichzelfstaand hadd-delicten genoemd, en de Koran beschrijft er doorgaans vijf: ontucht, beschuldiging van ontucht, roof, diefstal en alcoholgebruik. Afvalligheid (en blasfemie) vormt daar volgens de Malikieten en Hanbalieten een aanvulling op. De Shafi'i en Hanafi rechtsscholen erkennen dit echter niet, waarschijnlijk omdat de Koran afvalligheid niet expliciet benoemt. Maurits Berger meent daarom dat dit achteraf door de jurisprudentie is ingesteld.⁶⁸ De klassieke sjaria geeft enkele vaste straffen voor hadd-delicten, al naar gelang van de ernst van de misdaad: geseling, amputatie van handen of voeten, kruisiging, steniging en dood door het zwaard.⁶⁹

Sjeich en theoloog Joesoef al-Qaradawi (1926, Egypte) benadert de bestraffing van afvalligheid op geheel andere wijze en geeft een classificatie die afwijkt van de traditionele visie. Hij verdeelt afvalligheid onder in twee categorieën: naar aard en impact. Dit zijn *major apostasy* en *minor apostasy*. Het belangrijkste verschil hiertussen is het wel (*major*) en niet verkondigen (*minor*) van afvalligheid.⁷⁰ In principe staat op de grote vorm van afvalligheid de doodstraf, voor de kleine vorm zijn er alternatieven zoals gevangenschap. De hypocrieten die hun afvalligheid verzwijgen krijgen hun straf in het hiernamaals.

Eerder is genoemd dat afvalligheid op verschillende manieren kan geschieden. De bestraffing daarvan is afhankelijk van de mate van schadelijkheid voor de samenleving en het wel of niet betuigen van spijt. Dit idee ontleent Al-Qaradawi aan de filosoof Ahmad ibn Tajmijja (d.1328, Damascus). Laatstgenoemde meent dat afvalligheid in woord ernstiger is dan afvalligheid in daad. Men zou

---

Heffening, 'Murtadd'.

Peters, 'Apostasy in Islam', 17-26.

⁶⁸ Berger, *Klassieke sharia en vernieuwing*, 48-49.

Heffening, 'Murtadd'.

Aboe Zayd vraagt zich af of de hoedoed wel echt islamitisch zijn. Hij meent van niet, het zijn pre-islamitische straffen van Romeinse en joodse origine en dus niet geïnitieerd door de islam. Aboe Zayd is van mening dat de doodstraf voor ridda op een later moment is ingevoerd door juristen, dit heeft politieke redenen. In Aboe Zayd, *Reformation of Islamic Thought*, 95.

⁶⁹ Peters, *Crime and Punishment in Islamic Law*, 7,53.

Otto, 'De sharia' in rechtssystemen van moslimlanden:', 28.

Berger noemt er 6, waaronder geloofsafval en belastering van de profeet Mohammed.. Hij maakt echter geen onderscheid binnen de rechtsscholen. In Berger, *Klassieke sharia en vernieuwing*, 45-46-48.

B. Carra de Vaux, J. Schacht, A.M. Goichon, 'Ḥadd.' In P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs (red.), *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, Brill Online 2014. Laatst geraadpleegd op 10/06/14 op Australian National University via http://referenceworks.brillonline.com.virtual.anu.edu.au/entries/encyclopaedia-of-islam-2/hadd-SIM_258666.

⁷⁰ J. Michael, *Apostasy and its Classification in Yusuf Al-Qardawi's View*, Islamopedia Online, 07/01/11. Laatst geraadpleegd op 18/02/14 via <http://www.islamopediaonline.org/fatwa/apostasy-and-its-classification-yusuf-al-qardawis-view>.

kunnen stellen dat Al-Qaradawi een gematigde en flexibele kijk op afvalligheid heeft omdat hij andere straffen naast de dood erkent.⁷¹ Daarbij meent hij dat de doodstraf enkel gegeven wordt aan afvalligen die zich naast afvalligheid schuldig maken aan andere misdaden, hij noemt echter niet welke. Het was echter diezelfde Al-Qaradawi die in 1973 een fatwa uitriep waarin hij de Bahá'í classificeerde als polytheïsten en afvalligen.⁷²

2.4.3. Berouw tonen

Hoewel er geen overeenstemming bestaat over de aard van afvalligheid (is het een hadd-delict of niet) is er wel sprake van een consensus onder de vroege juristen die leert dat een afvallige die persisteert in ongelof de doodstraf behoort te krijgen.⁷³ Door het tonen van berouw (tawbah) kan deze strafmaat echter ontlopen worden. De gedachtegang hierachter is dat afvalligheid voortkomt uit twijfel wat weggenomen kan worden. Dit gebeurt echter niet overnacht en derhalve bestaat er discussie over of en hoe lang een afvallige de tijd behoort te krijgen om berouw te tonen.⁷⁴ De tradities verschillen hierin: volgens de orthodoxe rechtsscholen moet dit binnen enkele dagen, vaak drie, in gevangenschap gebeuren anders wordt de afvallige alsnog gedood. Hanafieten stellen spijtbetuiging niet als verplicht maar wel als een mogelijkheid. Naast de zojuist genoemde drie dagen bestaan er ook andere termijnen om tot inkeer te komen, dit verschilt van enkele dagen tot oneindig. In het laatste geval kan een moslim dus te allen tijde terug komen op afvalligheid, zolang hij maar berouw toont.⁷⁵ Dat dit niet gebonden is aan een limiet impliceert dat de afvallige nooit gedood zal worden. Dit komt overeen met het koranische idee dat straf in het hiernamaals volgt.

Wilhelm Heffening (d.1944, Duitsland) stelt dat er hadieth zijn waarin de profeet Mohammed zelf mensen heeft vergeven voor afvalligheid, hiervoor haalt hij onder andere Aboe Dawoed en Ibn Hanbal aan.⁷⁶ Ander schriftelijk bewijs om aan te tonen dat afvalligen niet direct de doodstraf verdienen heeft betrekking op soera 3:89 en soera 4:137:

“89 Behalve zij die daarna berouw tonen en het weer goedmaken. God is vergevend en barmhartig.”⁷⁷

---

⁷¹ Michael, *Apostasy and its Classification in Yusuf Al-Qardawi's View*.

⁷² D.H. Warren, C. Gilmore, One nation under God? Yusuf al-Qaradawi's changing Fiqh of citizenship, In : *Cont Islam*, 2014, 8, 234. Via http://www.academia.edu/5357481/One_nation_under_God_Yusuf_al-qaradawi_s_changing_Fiqh_of_citizenship.

W. Ende, U. Steinbach, *Islam in the World Today: A Handbook of Politics, Religion, Culture, and Society*, Cornell University Press 2010, 741.

⁷³ Heffening, 'Murtadd'. (Heffening wordt door anderen ook wel neergezet als oriëntalist)

⁷⁴ Ayoub, 'Religious Freedom and the Law of Apostasy in Islam', 87. Peters, *Crime and Punishment in Islamic Law*, 27.

⁷⁵ Ayoub, 'Religious Freedom and the Law of Apostasy in Islam', 89.

Beke, 'Islam-recht en geloofsafval leer en praktijk', 92-94.

⁷⁶ Heffening, 'Murtadd'. (vertaling GB)

⁷⁷ Leemhuis, soera 3:89

“137 Zij die geloven en dan ongelovig worden, dan weer gelovig worden en dan weer ongelovig en dan hun ongelooft nog vermeederen? God is niet zo dat Hij hun vergeeft noch brengt Hij hen op het goede pad.”⁷⁸

Hierin wordt gesproken over het (meer dan eens) ongelovig worden na te hebben geloofd. Het is dus mogelijk om te kiezen voor ongelooft na geloofd te hebben en andersom, en dat zelfs herhaaldelijk.⁷⁹ Dit impliceert dat ongelovigen niet direct gedood worden, anders zou dit onmogelijk zijn. De vraag is echter of deze ongelovigen afvalligen zijn, of dat zij eerder dwalend zijn. Een uitzondering voor het tonen van berouw heeft overigens betrekking op afvalligen die zich op het sterfbed bevinden, zij hebben waarschijnlijk geen oprechte intenties.⁸⁰

De keuze voor de terugkeer naar de islam lijkt de voorkeur te krijgen boven de doodstraf. Mocht een afvallige gedood worden voordat hij de kans heeft op berouw is dit betreuenswaardig maar niet strafbaar.⁸¹ De moordenaar van een afvallige zal dus niet vervolgd worden. Indirect wordt de afvallige hiermee vogelvrij verklaard, ondanks het algemene verbod op moord en doodslag binnen de islam.

2.4.4. Juridische implicaties

Afvalligheid kan volgens de literatuur tot diverse straffen leiden, van mild tot erg zwaar. Dit staat in relatie tot hoe over afvalligheid geoordeeld wordt: is het onderdeel van de hoedoe of niet? Het is in ieder geval een verwerpelijke daad of zonde en kan bestraft worden met juridische consequenties voor het persoons-, familie- en erfrecht. De doorwerking van afvalligheid op de juridische positie van afvalligen uit zich op verschillende wijzen: afvalligen worden als handelingsonbekwaam bestempeld, hun (religieuze) daden komen te vervallen in zowel dit leven als het volgende en hun bezit wordt afgenomen en in bewaring gesteld bij bijvoorbeeld de islamitische staat.⁸² Het recht op beschikking wordt dus als het ware opgeschort, evenals als het erfrecht. Wanneer een afvallige echter berouw toont en terugkeert naar islam wordt dit alles teruggedraaid.⁸³ De afvallige is over het algemeen niet verplicht al zijn daden of rituele plichten te herhalen, deze worden weer geldend. Het gaat hierbij om zaken als de salaaf en de haddj. Niet iedereen is het hier echter over eens.⁸⁴

Wanneer iemand als afvallige sterft zullen al zijn (religieuze) daden wel wettelijk ongeldig

---

⁷⁸ Leemhuis, soera 4:137

⁷⁹ Rahman, *Punishment of apostasy in Islam*, 37-39.

⁸⁰ Leemhuis, soera 4:18

⁸¹ S.M. Zwemer, *The law of apostasy in Islam: answering the question why there are so few Moslem converts, and giving examples of their moral courage and martyrdom*, London 1924, .40-41.

Peters, *Crime and Punishment in Islamic Law*, 65.

⁸² Peters, ‘Islam en geloofsafval in de diaspora’, 143.

⁸³ Peters, ‘Apostasy in Islam’, 8-9.

Heffening, ‘Murtadd’.

Peters, ‘Islam en geloofsafval in de diaspora’, 143.

⁸⁴ Warraq, *Weg uit de islam*, 41.

zijn en dient hij te worden begraven op niet-islamitische wijze op een niet-islamitische begraafplaats.⁸⁵ Op de Shafi'i rechtsschool na verklaren alle orthodoxe rechtsscholen een huwelijk direct ongeldig wanneer één of beide partners ongelovig wordt. Dit kan plaatsvinden zonder enige vorm van wettelijke interventie. Wanneer de afvallige echter berouw toont kan er een nieuw huwelijkscontract opgesteld worden.⁸⁶ In de Maliki en Hanafi rechtsschool bestaat er een regelgeving die voorkomt dat moslimvrouwen zichzelf uit een gedwongen huwelijk willen bevrijden door afvallig te worden.⁸⁷ Dit gebeurt met name in landen waar aan afvalligheid geen sociaal stigma of strafrechtelijke gevolgen vast zitten.

2.4.5. De moertadda

De juristen die de Shafi'i, Maliki en Hanbali scholen aanhangen menen dat de moertadda, een vrouwelijke afvallige, onder dezelfde regels valt als de moertadd. Zij krijgt ook de gelegenheid om berouw te tonen en terug te keren naar de islam. Wanneer de moertadda dit weigert zal ook zij na drie dagen worden gedood. Hanafieten maken echter een uitzondering op de doodstraf voor vrouwen, dus ook voor afvallige vrouwen.⁸⁸ Hiervoor grijpen ze terug op de hadith van Aboe Dawoed waarin beschreven staat dat de profeet het doden van vrouwen afkeurt.⁸⁹ Vrouwen zijn volgens die hadith ondergeschikt aan mannen waardoor ze niet geheel aansprakelijk gesteld kunnen worden voor hun woorden en daden. Ze bezitten ook geen politieke status in de traditionele moslimmaatschappij. Door hun fysieke gesteldheid worden ze tevens niet als een bedreiging voor de islamitische staat gezien en daarom mogen zij in leven blijven. Hun bestraffing zal plaatsvinden in het hiernamaals door God. De vrouwen mogen tijdens hun gevangenschap echter wel geslagen worden.⁹⁰

2.4.6. Vijand van de staat

Binnen de klassieke doctrine van de fundamentalisten is het meest voorkomende argument voor de doodstraf van een afvallige dat deze tegen de islamitische samenleving is.⁹¹ De islam wordt in deze visie niet slechts als een religie beschouwt, maar tevens als een politieke en sociale orde:

“Een persoon die het niet eens is met de basis van de georganiseerde samenleving heeft slechts twee alternatieven voor hem open staan: hij kan ofwel buiten de grenzen van de werking van

---

⁸⁵ Heffening, 'Murtadd'.

⁸⁶ Peters, 'Islam en geloofsafval in de diaspora', 143.

Peters, 'Apostasy in Islam', 8.

⁸⁷ Ibidem, 9.

Beke, 'Islam-recht en geloofsafval leer en praktijk', 98-99.

⁸⁸ Peters, *Crime and Punishment in Islamic Law*, 65.

⁸⁹ Peters, 'Apostasy in Islam', 5.

⁹⁰ Ayoub, 'Religious Freedom and the Law of Apostasy in Islam', 88-89.

⁹¹ Beke, 'Islam-recht en geloofsafval leer en praktijk', 92.

de samenleving gaan of onderwerpt zich aan de beroving van alle rechten als een burger. Aangezien de laatste toestand erger dan de dood zou zijn, is het beter om hem te doden.”⁹²

De islamitische schriftgeleerden zijn het er in het algemeen over eens dat de afvallige een vijand van de islamitische staat vormt en daarom geëlimineerd moet worden om de islam en de islamitische samenleving te beschermen. Het doden van ‘gewone’ afvalligen kan hiermee echter niet gerechtvaardigd worden stelt Sjeich Abdoer Rahman (d.1990), wijlen opperrechter van Pakistan.⁹³ Afvalligheid staat namelijk niet per se gelijk aan vijandigheid jegens de staat, al wordt dit wel geïnsinueerd. Hoewel het ideologische ideeëngoed van een afvallige niet meer overeenkomt met de islam betekent dit niet gelijk dat hij er op uit is om de godsdienst en samenleving aan te vallen. De mogelijkheid op een vrede bestaan zonder de islam lijkt in deze visie echter geen optie.

In het algemeen wordt in de klassieke jurisprudentie dus gesteld dat een afvallige gedood dient te worden tijdens het aardse bestaan. Die claim voor de doodstraf berust niet zozeer op de Koran maar eerder op de hadieth en is gebonden aan specifieke voorwaarden. Wanneer een moslim besluit de islam te verlaten verspeelt hij zijn recht op bescherming van lijf en goed.⁹⁴ Het staat moslims hierdoor vrij een afvallige te doden zonder hiervoor veroordeeld te worden voor moord. Afvalligen worden dus niet meer wettelijk beschermd, wat tot doodslag kan leiden. Op het bestraffen van geloofsafval bestaan enkele uitzonderingen, waaronder voor de moertadda en afvalligen die berouw tonen. Wanneer een moslim persisteert in ongelof blijft de uiteindelijk consequentie toch de dood.⁹⁵ De claim is echter dat dit slechts geldt voor afvalligen die gezien worden als een bedreiging voor de sociale orde of het geloof.

---

⁹² Peters, ‘Apostasy in Islam’, 16. (vertaling GB)

Rahman, *Punishment of apostasy in Islam*, 133.

⁹³ Rahman, *Punishment of apostasy in Islam*, 139,165.

⁹⁴ Zwemer, *The law of apostasy in Islam*, 43.

⁹⁵ Ayoub, ‘Religious Freedom and the Law of Apostasy in Islam’, 91.

2.5. De moderne islamitische wetgeving

2.5.1. De sjaria in de islamitische wereld

Er zijn nog maar enkele landen die tegenwoordig een rechtssysteem hebben dat volledig gebaseerd is op de sjaria.⁹⁶ Hoogleraar Jan Michiel Otto (recht en bestuur in ontwikkelingslanden) onderscheidt drie categorieën van rechtssystemen in de huidige moslimwereld welke hij herkent in twaalf door hem geselecteerde landen met een moslimmeerderheid. In deze twaalf landen woont gezamenlijk circa tweederde van de mondiale moslimbevolking, waarvan de meesten zich baseren op de Hanafi en Maliki traditie.⁹⁷ De eerste categorie is gebaseerd op de klassieke sjaria en heeft een grote reikwijdte, hiertoe rekent Otto Saoedi-Arabië en Iran. Dit zijn landen waar tegenwoordig nog lijfstraffen worden toegepast. De tweede categorie is de middengroep met gemengde rechtssystemen en een meer beperkte reikwijdte van de sjaria in landen als Egypte, Marokko, Soedan, Afghanistan, Pakistan, Indonesië, Maleisië, Mali en Nigeria. Hier verschilt het per land of de nationale strafwet of de sjaria gevolgd wordt. De laatste categorie beslaat een seculier rechtssysteem waarin de sjaria helemaal geen rol speelt zoals in Turkije,⁹⁸ daar is de sjaria in 1926 afgeschaft.

Slechts in Noord-Jemen, Iran en Saoedi-Arabië wordt tegenwoordig het islamitische strafrecht van de sjaria nog volledig toegepast.⁹⁹ In relatie tot hadd-delicten werden lijfstraffen in de meeste van de bovengenoemde andere moslimslanden niet meer uitgevoerd. In de jaren '70 veranderde dit mede als consequentie van de herislamisering in Libië, Iran, Pakistan, Soedan en Noord-Nigeria, hoewel het niet frequent voor kwam.¹⁰⁰ Toch wijst de praktijk uit dat lijfstraffen niet geheel uit beeld zijn verdwenen. Hoewel eerder uitzondering dan regel verschijnen er nog steeds berichten in de media die getuigen van lijfstraffen op basis van sjariawetgeving.

2.5.2. Huidige straffen op Afvalligheid

De volgende illustratie van het PEW Research Center uit 2012 laat zien welke landen wereldwijd een wet, regel of beleid tegen afvalligheid hanteren in dat jaar:

---

⁹⁶ Wel is in de meeste landen met een moslimmeerderheid het nationaal familierecht hier nog op gebaseerd, hoewel dit verschillend wordt geïnterpreteerd.

⁹⁷, Gebaseerd op het project en gelijknamige werk in J.M. Otto, *Sharia Incorporated. A comparative overview of the legal systems of twelve muslim countries in past and present*, Leiden University Press 2010, 19.

⁹⁸ Otto, 39, 40-49.

⁹⁹ R. Peters, 'Het islamitisch strafrecht', In : *Justitiële Verkenningen*, 16 (6), 1990, 86. Via <http://dare.uva.nl/document/189457>.

¹⁰⁰ Otto, 28, en tabel 3 op 30.

Peters, 'Het islamitisch strafrecht', 71, 84-85.

Apostasy Laws, 2012

Countries with an apostasy law, rule or policy at some level of government during calendar year 2012

PEW RESEARCH CENTER

Bron: Welke landen hebben nog steeds een verbod op afvalligheid en blasfemie? Angelina Theodorou¹⁰¹

Dit zijn eenentwintig landen die voornamelijk gesitueerd zijn in het Midden-Oosten. Arabist Ruud Peters meent echter dat de doodstraf op afvalligheid slechts in Saoedi-Arabië en Iran daadwerkelijk is opgenomen in het wetboek van strafrecht.¹⁰² Maurits Berger vult dit aan met de landen Soedan, Mauritanië, Jemen en Qatar, waarvan bekend is dat de straf ook daadwerkelijk is uitgevoerd in Iran, Soedan en Saoedi-Arabië.

In de geïslamiseerde wetboeken van het strafrecht is vaak de bepaling opgenomen dat iemand ook gestraft kan worden voor handelingen die niet in het wetboek genoemd staan maar die volgens de sjaria wel strafbaar zijn. Wijlen hoogleraar Dirk Beke (d.2005, Gent) meent dan ook dat het verbod op afvalligheid serieus genomen dient te worden: er heerst een reëel gevaar voor vervolging in landen als Iran, Saoedi-Arabië en Soedan waar meer dan eens de doodstraf is voltrokken.¹⁰³ Berichtgeving hierover is vaak wel gedateerd, moslims zijn dan ook van mening dat lijfstraffen met name gebruikt worden als afschrikmiddel. Er bestaat volgens hen een verschil tussen de theoretische formulering en praktische toepassing van de straf op afvalligheid. Hoogleraar islamstudies Mahmoud Ayoub stelt dat dit met name opgaat in relatie tot de hoedood. Hij is van mening dat de doodstraf niet vaak werd en wordt uitgevoerd. Hij geeft tevens aan dat er veel aandacht is voor berouw en de kans om terug te

¹⁰¹ Via <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2014/05/28/which-countries-still-outlaw-apostasy-and-blasphemy/>. (vertaling GB)

¹⁰² Peters, 'Islam en geloofsafval in de diaspora', 143-144.

¹⁰³ Beke, 'Islam-recht en geloofsafval leer en praktijk', 101-104.
Berger, *Klassieke sharia en vernieuwing*, 85.

keren naar de islam.¹⁰⁴ Met dit argument probeert hij zijn lezers er van te overtuigen dat het vrij pleiten van afvalligen meer wordt nagestreefd dan het bestraffen. Ook Peters wijst er op dat vervolging van afvalligen in islamitische landen nog weinig voorkomt in de praktijk.¹⁰⁵ Rechtsgronden die in het algemeen vaak aangevoerd worden voor de terechtstelling van afvalligen hebben betrekking op landverraad, samenzwering, corruptie, rebellie en dissidentie.¹⁰⁶ Dit komt overeen met het idee dat afvalligen staatsvijanden zijn. Het suggereert dat bestraffing van afvalligheid *an sich* in de praktijk een uitzondering is, met name waar het de doodstraf betreft. Het lijkt of dit argument gebruikt wordt ter rechtvaardiging om afvalligen te doden.

Naast de dood kan een afvallige ook andere straffen opgelegd krijgen zoals opsluiting in gevangenschap, uitzending naar een strafkamp of heropvoedingskamp, en wellicht deportatie.¹⁰⁷ Ruud Peters haalt bovendien nog andere juridische consequenties van afvalligheid aan in het kader van het persoons- en familierecht die grotendeels overeenkomen met die uit Hoofdstuk 2.4.4. Binnen de vier soennitische orthodoxe rechtsscholen is afvalligheid nog altijd een reden voor het komen te vervallen van het erfrecht en het ontbinden van een huwelijk.¹⁰⁸ Daarnaast wordt de nieuwe religie van bekeerde moslims bijna nergens erkend door bestuursorganen en niet vermeld op hun identiteitsbewijs.¹⁰⁹ Zij blijven volgens hun documenten moslim.

2.5.3. Sociale implicaties

Naast de hierboven beschreven juridische implicaties zijn er sociale consequenties die het verlaten van de islam bemoeilijken. Het betreft gevolgen die zowel persoonlijk als in groepsverband impact kunnen hebben. Veel van die complicaties hebben betrekking op zowel de fysieke als emotionele gemoedstoestand en worden met name beschreven in de vele getuigenissen online. Afvalligen geven hierin aan hun ervaringen niet in het openbaar te kunnen delen. Ze kunnen niet open zijn over hun keuze en lopen rond met een geheim wat tot veel stress en zorgen kan leiden. Vaak moeten ze liegen over overtuigingen, invulling van de vrije tijd en de omgang met niet-moslims. Wanneer wel openbaar is gemaakt dat iemand afvallig is bestaat er de kans dat familie en vrienden het individu niet begrijpen of niet meer accepteren. De afvallige vormt dan geen onderdeel meer van de gemeenschap waardoor identiteitsvorming problematisch kan worden. Tevens kan de afvallige bedreigingen ontvangen aan zijn/haar adres, die wel of niet kunnen resulteren in gewelddadige confrontaties. Continue angst is hiervan een logisch gevolg. Ook kan afvalligheid de mobiele vrijheid beperken, zo kan het gevaarlijk zijn om als ex-moslim een islamitisch land te bezoeken. Er bestaat een kans dat de afvallige daar

---

¹⁰⁴ Ayoub, 'Religious Freedom and the Law of Apostasy in Islam', 90.

¹⁰⁵ Slechts wanneer het gevallen betreft die politiek geladen zijn of veel commotie veroorzaken. In Peters en De Vries, 'Apostasy in Islam', 13.

¹⁰⁶ Beke, 'Islam-recht en geloofsafval leer en praktijk', 102-107.

¹⁰⁷ M. Hegener, *Vrijheid van Godsdienst*, Amsterdam 2005, 68-69.

¹⁰⁸ Dit staat echter niet gecodificeerd in de familiewetgeving, het is eerder een soort familiecode die bepaalt dat de sjaria wordt toegepast.

¹⁰⁹ Peters, 'Islam en geloofsafval in de diaspora', 144.

Beke, 'Islam-recht en geloofsafval leer en praktijk', 93.

vogelvrij verklaard wordt en dus gedood kan worden.¹¹⁰

Het is echter geen gegeven dat afvalligen te maken zullen krijgen met een of meerdere van deze sociale consequenties, maar de mogelijkheid bestaat zeker. Daarnaast moet er rekening gehouden worden met het feit dat getuigenissen een subjectieve bron vormen over de ervaring van afvalligen. Hierover kan niet met zekerheid gesteld worden dat alles naar waarheid verteld is. Toch lijken zowel juridische implicaties als sociale consequenties duidelijk te maken dat het breken met de islam en de oemma op weerstand kan stuiten. De relatief simpele en snelle manier om toe te treden staat daarmee in schril contrast met het ongemak waarmee de islam verlaten kan worden, aldus journalist Michiel Hegener. Lang niet elke afvallige zal echter te maken krijgen met dergelijke complicaties, met name in een (seculiere) samenleving als Nederland. Hier hebben afvalligen niks te vrezen van de overheid, die rol wordt eerder vervuld door de directe sociale omgeving binnen de moslimgemeenschap.

2.5.4. De sjaria in het Westen

De klassieke islamitische schriftgeleerden hebben een classificatie ontwikkeld voor verschillende regio's sinds het ontstaan en de verspreiding van de islam. Moslims hebben namelijk altijd al geleefd in niet-islamitische staten, zoals de profeet Mohammed toen hij zich in 622 in Yathrib (Medina) vestigde. Binnen die classificatie ligt de focus op de tweedeling van de daar al-islam (het huis van de islam) en de daar al-harb (het huis van de oorlog). De toepassing van dergelijke termen heeft betrekking op wettelijke als ook praktische voorwaarden die in het gebied gelden ten opzichte van de islamitische staat en haar onderdanen. In de daar al-islam heersen vrede en vooruitgang. De daar al-harb is daarentegen een wetteloos gebied waarin leven en eigendom niet veilig zijn voor moslims en het geloof niet vrij beleden kan worden. De daar al-harb verkeert daarom in een staat van oorlog en chaos en moslims worden ontmoedigd zich daar te vestigen.

In de geografische en politieke realiteit uit de begintijd van de islam was het nuttig omliggende rijken te classificeren als vijandig of niet. Volgens de Zwitserse filosoof en islamoloog Tariq Ramadan (1962 Genève) is die opdeling toentertijd ook noodzakelijk geweest: enerzijds om het islamitische rijk te onderscheiden van andere rijken en anderzijds om wettelijk vast te kunnen stellen wat de regels zijn voor moslims die zich binnen en buiten de daar al-islam bevonden.¹¹¹

Moslims konden destijds ook een verbond aangaan met andere bevolkingsgroepen. Dit is het gevolg geweest van de verspreiding van de islam naar niet-islamitische gebieden. Het algemene idee is dat moslims een sociaal en moraal contract aangaan met het land waarin ze zich vestigen, ze moeten de wetten en regels aldaar respecteren.¹¹² Deze situatie wordt ook wel de daar al-ahd genoemd, wat staat voor het gebied waarmee een verbond of diplomatieke overeenkomst is gesloten. Deze derde

---

¹¹⁰ Hegener, *Vrijheid van Godsdienst*, 53.

¹¹¹ T. Ramadan, *To be a European Muslim: a study of Islamic sources in the European context*, The Islamic Foundation 2013, 123-124.

¹¹² R. Peters 'islamitisch recht en mensenrechten: een bijdrage aan een voortdurend debat' In K. Noordam, R. van Oordt, C. Cörüz (red.), *Mensen, Rechten en Islam: Beschouwingen over grondrechten*, Bulaaq/SBLI, Amsterdam 1998, 88.

classificatie wordt vandaag de dag door de meeste islamitische geleerden erkend als het meest geschikt om de huidige situatie mee te definiëren. Ook Tariq Ramadan sluit zich hierbij aan.¹¹³

De eerdergenoemde tweedeling van de daar al-islam en daar al-harb wordt namelijk niet wereldwijd geaccepteerd. Het onderscheid kan niet vanuit wetenschappelijk perspectief verdedigd worden, het gaat om *emic* begrippen. Er bestaat ook geen consensus over een heldere definiëring van de twee concepten, want beiden zijn niet terug te vinden in de Koran en de soenna. Daarom is het niet verplicht deze door mensen geïnitieerde indeling te volgen. Daarbij zijn de concepten aangetast door historische veranderingen, waaronder de fragmentatie van de moslimwereld in vele verschillende staten wereldwijd. Hierdoor heeft het onderscheid haar significantie grotendeels verloren. Door globalisatie en wereldwijde migratie is de oude binaire geografische representatie van twee werelden niet langer houdbaar. Beschavingen, culturen en religies staan met elkaar in relatie en dat brengt consequenties met zich mee. Die diversiteit draagt er aan bij dat de simpele tweedeling niet meer voldoet in de hedendaagse situatie. Moslims hebben te maken met de nieuwe samenlevingen waarin ze zijn gaan leven, dat is een feit.

Toch blijven velen het klassieke onderscheid nog wel maken, ook geleerden. Islamitische landen scharen zij daarbij onder de daar al-islam en niet-islamitische landen onder de daar al-harb. Het basisconcept dat zich hieruit heeft voort ontwikkeld is dat de sjaria slechts in de daar al-islam heerst. Hoe zit het dan met de verwezenlijking van het sjaria-strafrecht in het Westen? Onder de schriftgeleerden bestaat ook hier geen consensus over. Ruud Peters stelt dat moslims wat betreft de rechtsregels volgens de klassieke leer niet verplicht zijn de sjaria deels of helemaal in te invoeren.¹¹⁴ Sommige geleerden claimen dat de sjaria wel rechtsgeldig is in het Westen, hoewel moslims de regels niet kunnen toepassen. Volgens anderen gelden ze echter niet, omdat moslims gebonden zijn aan de lokale wetten in het land waar ze verblijven.¹¹⁵ Dit betekent dat zij zich behoren aan te passen aan de niet-islamitische meerderheid. Afvalligheid kan in dat geval niet volgens de sjaria bestraft worden, tenminste niet tijdens het aardse leven. Voor bestraffing in het hiernamaals ligt dit enigszins anders, maar dit een zaak tussen God en de afvallige in kwestie.

In de meeste westerse landen mag de sjaria geen nationale- of grondrechterlijke wetgeving vervangen. Wel is het in Groot-Brittannië toegestaan dat het persoons, familie- en erfrecht door een islamitische rechtbank afgehandeld wordt, op eigen verzoek. Het strafrecht is echter een precare zaak, mensenrechten en grondrechten moeten daarbij burgers van natiestaten beschermen tegen bijvoorbeeld lijfstraffen of de doodstraf.

---

¹¹³ Al-Jazeera Channel, Sjeich Joesoef Al-Qaradawi in de uitzending *Al-Shari'ah Wal-Hayah* (Islamic Law and Life), 06/02/01.

Ramadan, *To be a European Muslim*., 141-142.

¹¹⁴ Peters, 'Islam en geloofsafval in de diaspora', 145.

¹¹⁵ De reikwijdte van het islamitisch recht is niet universeel bedoeld maar beperkt tot het gebied van de daar al-islam. Moslims die de daar al-harb betreden zijn niet langer ondergeschikt aan de sjaria, zo menen de meeste rechtsscholen. In Peters 'islamitisch recht en mensenrechten:', 88.

2.6. Conclusie

Uit de literatuur kan geconcludeerd worden dat er een algemeen idee onder moslims bestaat dat afvalligheid een ernstige misdaad is in de islam. Er bestaat echter geen consensus over of en hoe dit bestraft moet worden. De Koran en hadieth bevatten geen expliciete regels, maar op basis van soera's en tradities ontstond er de consensus onder de oelama dat moslims de islam niet ongestraft konden afzweren. Op grond daarvan werden verschillende straffen opgelegd, waaronder de doodstraf. Die doodstraf werd echter niet op religieuze maar op politieke gronden gerechtvaardigd: een afvallige stond gelijk aan een staatsvijand.

De klassieke sjaria mag dan wel de doodstraf op afvalligheid voorschrijven, er zijn allerlei strenge voorwaarden waaraan voldaan moet worden alvorens iemand beschuldigd kan worden, laat staan veroordeeld worden tot de doodstraf. Hoewel in bepaalde landen lijfstraffen en de doodstraf nog wel bestaan worden deze in de praktijk nauwelijks uitgevoerd, met uitzonderingen daargelaten. De jurisprudentie beperkt zich in relatie tot afvalligheid verder voornamelijk tot de daar al-islam, al is het de vraag in hoeverre deze term vandaag de dag nog dienst doet.

Vanuit de moslimwereld zijn er diverse pogingen gedaan om het doden van afvalligen te verwerpen op basis van islamitische gronden. Ten eerste spreken de soera's over de ongelovigen of hypocrieten, er is niet met zekerheid vastgesteld dat dit werkelijk afvalligen zijn. Hoewel afvalligheid wel een vorm van ongeloof is kan niet automatisch aangenomen worden dat soera's die zich op ongeloof betrekken per se over afvalligen gaan. Ten tweede staat nergens letterlijk in de Koran dat afvalligen gedood moeten worden tijdens het aardse bestaan. Hoewel de hadieth hier wel aanwijzingen voor geeft wordt de authenticiteit en daarmee autoriteit van veel tradities in twijfel getrokken. Ten derde wordt er vaak uit de context geciteerd. Zowel voor- als tegenstanders van het bestraffen van afvalligheid zijn hier schuldig aan. Ten slotte zijn er in de loop van de tijd alternatieve en mildere straffen voor afvalligheid ontwikkeld, hier is echter amper aandacht voor.

3. Afvalligheid in de Nederlandse context

3.1 De affaire Ehsan Jami

3.1.1. Gedachtegoed

Ehsan Jami is geboren op 20 april 1985, te Mashad Iran. In 1994 vluchtte hij met zijn ouders naar Nederland, weg uit het land waarvan hij zich slechts indoctrinatie en sociale dwang herinnert. Over zijn geboorteland zegt hij: “Een land zonder democratie. Een land zonder wetten. En een land dat geregeerd wordt met de Koran in de ene hand en een zwaard in de andere.” Hieruit blijkt zijn aversie ten opzichte van zowel het land Iran als de islam.

Over de religieuze status van de ouders van Jami bestaat een zekere onduidelijkheid die door hem zelf in stand wordt gehouden. Zijn grootouders zijn moslim, zijn ouders daarom automatisch ook. Zijn moeder bekeerde zich echter tot het christendom na de vlucht uit Iran. Over de voortgang van dit proces laat Jami niks los, en over de religieuze status van zijn vader is hij verder ambivalent. De ene keer noemt hij hem nog steeds moslim, de andere keer ongodsdienstig. Sommige tegenstanders van Jami menen daarom dat hij zelf geen moslim is geweest, en dus ook geen afvallige kan zijn.

Jami ziet zichzelf tegenwoordig niet als atheïst ondanks zijn wetenschappelijke inslag, hij gelooft namelijk wel in God en diens alomtegenwoordigheid. Hij staat echter niet achter de God uit de Koran of de handelingen en uitspraken van de profeet Mohammed zoals die beschreven staan in de hadith. Hij wijst hiermee enkele kernpunten van de islam af, daarom wordt Jami door velen wel als afvallig bestempeld.¹¹⁶

Als voormalig politicus (PvdA, later PVV) en ex-moslim is Jami in 2007 van mening dat zowel moslims als niet-moslims in Nederland nog te weinig weten over het fenomeen afvalligheid. Er rust nog altijd een taboe op en dit wil hij doorbreken.¹¹⁷ Daarbij wil hij aankaarten dat, hoewel anders beweerd, ex-moslims in Nederland wel degelijk te kampen hebben met sociale uitsluiting, bedreiging en fysiek geweld. Dit is voor hem onacceptabel: het druist in tegen de vrijheid van godsdienst die voor alle Nederlandse burgers een garantie is, ook moslims. Hoewel het een ieder vrij staat de islam te volgen moet men tegelijkertijd de wetten, normen en waarden van de Nederlandse samenleving in achtving nemen. Een afvallige zou dus niet voor zijn veiligheid of leven moeten vrezen.

Jami wil mensen er niet van overtuigen geen moslim meer te zijn of worden, hij vindt enkel

---

¹¹⁶ A. Visser, *Tien geboden arjan visser / Ehsan Jami Ik wil geen evolutie, ik wil een revolutie*, Trouw 23/06/07. Via <http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/Nieuws/article/detail/1319551/2007/06/23/tien-geboden-arjan-visser-Ehsan-Jami-Ik-wil-geen-evolutie-ik-wil-een-revolutie.dhtml>.

W. Minderhout, ‘Ehsan Jami ‘ik ben een sociaal-democraat in hart en nieren.’, In : *De Rode Reiger*, ledenblad van de PvdA afdeling Leidschendam-Voorburg, 12/11/11. Via <http://dewillem.blogspot.nl/2011/11/momenteel-interview-ik-met-enige.html>.

Auteur onbekend, *Wie is Ehsan Jami en wat wil en zegt hij?*, NRC.NEXT 08/08/07. Via <http://vorige.nrc.nl/next/article1826058.ece>.

¹¹⁷ NOVA; *Comité voor ex-moslims*, uitzending 02/05/07. Via <http://www.novatv.nl/page/detail/uitzendingen/5123/Comit%E9+voor+ex-moslims>.

dat deze keuze er moet zijn.¹¹⁸ Hij wil daarom graag dat de islam gewetensvrijheid boven de vrijheid van godsdienst zal plaatsen, in navolging van de katholieke kerk.¹¹⁹ Jami noemt zijn strijd voor de bescherming van afvalligen dan ook een kruistocht tegen de beperking van vrijheid en verandering van godsdienst, en niet tegen de islam *an sich*.¹²⁰ Hij claimt daarbij dat zijn kritiek met name gericht is op gebruiken en overtuigingen van moslims. Voor veel moslims staan zijn uitspraken echter bekend als een campagne tegen de gehele islam. Jami heeft in de periode 2007-2008 namelijk enkele uitspraken gedaan die niet goed zijn gevallen bij de moslimgemeenschap. Zo noemde hij de profeet een crimineel en barbaar omdat Mohammed tegenstanders, zowel politiek als ideologisch, liet doden.¹²¹ Moslims maar ook niet-moslims zijn van mening dat de uitspraken van Jami beledigend en kwetsend zijn. Het draagt niet bij aan dialoog maar zorgt voor onbegrip en woede. Het maken van dergelijke vergelijkingen is tevens gevaarlijk en werkt contraproductief want het vooruitzicht op een redelijk dialoog wordt hiermee verkleind.

3.1.2. Visie op afvalligheid

Na de gebeurtenissen van 9/11 gaat Ehsan Jami de islamitische bronnen zelf bestuderen. Sindsdien is hij van mening dat veel van de negativiteit waardoor de islam in het nieuws komt terug te vinden is in de geschriften zelf. Hij stelt dat de hadith zich kenmerkt door contradicties en meent dat moslims en de Koran beiden achterlijk zijn omdat het is toegestaan ongelovigen te doden:

“Er zijn bepalingen in de sunna en de sura die achterlijk zijn. Echt achterlijk. Ik zou het graag aan moslims voorleggen: er staat dat je vrouwen mag slaan, dat je ongelovigen mag doodmaken, dat je homoseksuelen niet hoeft te accepteren. Hoe zouden jullie dat noemen? Als het niet achterlijk is, wat is het dan?”¹²²

Hoewel Jami zich kritisch uit over meerdere aspecten van de islam beperk ik mij tot geloofsafval. Een van de soera's die Jami aanhaalt om te bewijzen dat afvalligen gedood mogen worden volgens de Koran is soera 4:137-138:

“137 Zij die geloven en dan ongelovig worden, dan weer gelovig worden en dan weer ongelovig en dan hun ongelooft nog vermeederen... Allah is niet zo dat Hij hun vergeeft noch

---

¹¹⁸ NOVA; *Comité voor ex-moslims*, uitzending 02/05/07.

¹¹⁹ Visser, *Tien geboden arjan visser*.

Jami, *Het recht om ex-moslim te zijn*, 13.

Hegener, *Vrijheid van godsdienst*, 42, 81.

¹²⁰ NOVA; *Comité voor ex-moslims*.

¹²¹ E. Jami, G. Wilders, *Wij zullen nooit zwijgen*, De Volkskrant 27/09/07. Via

<http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2686/Binnenland/article/detail/848633/2007/09/27/Wij-zullen-nooit-zwijgen.dhtml>.

Auteur onbekend, *Ehsan Jami (PvdA): Mohammed was net als Osama bin Laden*, Trouw 23/06/07. Via

<http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/Nieuws/archief/article/detail/1657578/2007/06/23/Ehsan-Jami-PvdA-Mohammed-was-net-als-Osama-bin-Laden.dhtml>.

Visser, *Tien geboden arjan visser*.

¹²² Auteur onbekend, *Wie is Ehsan Jami en wat wil en zegt hij?*, NRC.NEXT 08/08/07. Via

<http://vorige.nrc.nl/next/article1826058.ece>.

brengt Hij hen op het goede pad. Zeg de huichelaars aan dat er een pijnlijke bestraffing voor hen is.”¹²³

Opmerkelijk is dat Heffening en Rahman deze soera juist gebruiken om de mogelijkheid tot berouw aan te tonen in de Koran. Hieruit blijkt hoe bepaalde zinnen uit hun context gehaald worden en hoe interpretaties kunnen verschillen. Op dergelijke andere (vaak genuanceerde) interpretaties gaat Jami echter helemaal niet in. In een aflevering van Een Vandaag¹²⁴ citeert hij uit soera 9:73 “treed fors tegen hen op”¹²⁵, als bewijs dat de profeet de ongelovigen en huichelaars stevig moest aanpakken. Er bestaat echter geen consensus over de interpretatie van ‘de ongelovigen en huichelaars’ als afvalligen. Het is dus de vraag of Jami de soera’s terecht noemt. Daarbij is niet duidelijk wat ‘fors optreden’ inhoudt. Dit staat niet per se gelijk aan doodstraf maar kan ook slaan op juridische implicaties zoals beschreven in het voorgaande hoofdstuk. Voor Jami is het echter glashelder: volgens de Koran moet een afvallige dood. Hij wijst hiermee het idee van een straf in het hiernamaals af.

In de hadieth van Al-Boekharie ziet Jami eveneens bewijzen voor de doodstraf, het betreft de teksten waaraan ook in het voorgaande hoofdstuk is gerefereerd zoals “dood hem die van godsdienst verandert”.¹²⁶ Jami heeft het echter niet over specifieke voorwaarden of uitzonderingen voor de bestraffing van afvalligheid, hij lijkt deze niet te erkennen. Tevens haalt hij geen andere rechtsgevolgen of straffen aan dan de doodstraf. Hiermee lijkt hij te suggereren dat afvalligheid in de islam onoverkomelijk zal leiden tot de dood. Niet alleen in de Nederlandse of westerse context is deze constatering incorrect, maar ook in de islam klopt dit niet met de realiteit. Jami lijkt dus zwakke argumenten aan te voeren en staat een eenzijdige en ongenuanceerde visie voor waarin een vrijzinnige of contextgerelateerde interpretatie niet voorkomt.

3.1.3. Centraal Comité voor Ex-Moslimes

In het voorjaar van 2007 kondigde Ehsan Jami aan een Centraal Comité voor Ex-Moslimes op te richten. Dit deed hij op initiatief van Michiel Hegener. De journalist heeft kritiek op hoe de islam omgaat met vrijheid van godsdienst en stoort zich aan het feit dat moslimes in hun geloof geboren worden. Kinderen van islamitische ouders worden automatisch moslim zonder dat dit een bewuste en eigen keuze is. Hij ziet dit als een bewijs voor onvrijheid van keuze in godsdienst. Hegener vraagt zich daarbij af of het mogelijk is om van een geloof af te vallen waarvoor niet bewust is gekozen. Andere godsdiensten kennen geen verbod op afvalligheid en atheïsme zoals dit in de islam wel het geval is. Daarom is het lastig vast te stellen hoeveel ex-moslimes er zijn, zowel op nationale als internationale

---

¹²³ Jami, *Het recht om ex-moslim te zijn*, 22-23.

¹²⁴ EenVandaag, *Wie is Ehsan Jami*, uitzending 11/009/07. Via http://www.eenvandaag.nl/binnenland/32470/wie_is_ehsan_jami_.

¹²⁵ Leemhuis, *De Koran*, soera 9:73.

¹²⁶ Jami, *Het recht om ex-moslim te zijn*, 23.

Al-Boekharie, boek 56, hadieth 226.

Al-Boekharie, boek 87, hadieth 17.

Al-Boekharie, boek 88, hadieth 5.

schaal. Veel moslims durven geen afstand te nemen van de islam uit angst voor represailles, aldus Hegener.¹²⁷ Ehsan Jami is het hier mee eens.

Wat Jami destijds met het comité wilde bewerkstelligen was vrijheid voor moslims om openlijk te kunnen twijfelen over de islam en te kunnen kiezen om niet meer te geloven of te veranderen van godsdienst.¹²⁸ Hiermee wilde Jami een tegengeluid laten horen, omdat het volgens hem onmogelijk is de islam de rug toe te keren zonder hiervoor zwaar bestraft te worden. De rechtsgeleerden Afshin Ellian¹²⁹ en Paul Cliteur waren ondersteunend adviseurs voor het comité en hebben samen met drieënzeventig andere (semi)bekende Nederlanders en politici een steunverklaring voor de oprichting van het comité ondertekend.¹³⁰ Het comité kreeg verder steun van drie van de toenmalige tien fractievoorzitters in de Tweede Kamer, zij hebben een bijbehorend manifest over geloofsvrijheid getekend¹³¹. Opvallend is dat Jami geen steun kreeg van de PvdA, destijds zijn eigen partij.¹³² Moslimorganisaties werden ook opgeroepen om de verklaring te tekenen en geweld tegen afvalligen te veroordelen. Het initiatief voor het comité werd door circa driehonderd ex-moslims gesteund, waarvan enkelen ook zitting wilden nemen in het comité. Het totaal aan steunbetuigingen, zowel van moslims, ex-moslims en niet-moslims, liep zelfs tegen de duizend, aldus Jami zelf.¹³³ Achteraf bleek Naded Selim echter de enige moslim die Jami toentertijd openlijk bijstond, de rest haakte af.

Jami wees de overheid aan om meer en betere hulp te bieden voor ex-moslims. Hij kwam echter niet met concrete oplossingen voor de doelgroep en leek de pragmatische bescherming van ex-moslims af te schuiven als een juridische taak voor de Nederlandse rechtsstaat. Hij zei in een uitzending van EenVandaag dat het comité geen “handjes kan gaan vasthouden”,¹³⁴ en gaf aan vragen van ex-moslims via de mail te beantwoorden. Hij wilde daarmee richtlijnen en achtergrondinformatie over de islam faciliteren voor hen die hiermee onvoldoende bekend waren.

In april 2008 werd door Jami bekend gemaakt dat het Centraal Comité voor Ex-moslims werd opgeheven. De voornaamste reden hiervoor was dat niemand lid durfde te worden. Dit was voor Jami een bevestiging voor het taboe rondom afvalligheid en een bewijs voor het tekort aan zelfkritiek

---

¹²⁷ Jami, *Het recht om ex-moslim te zijn*, 11, 16.

¹²⁸ *Ibidem*, 54.

¹²⁹ Ellian is afkomstig uit Iran en is ook een ex-moslim. Hij is tevens samen met Cliteur adviseur geweest voor Ayaan Hirsi Ali.

¹³⁰ De inhoud van de steunverklaring gaat hoofdzakelijk in op ‘individuele vrijheid van godsdienst en levensbeschouwing, daarbij inbegrepen het recht om van godsdienst of levensbeschouwing te veranderen’. zie <http://www.steuncomite-ex-moslims.nl/steunverklaring.html> en <http://www.steuncomite-ex-moslims.nl/fractievoorzitters.html>.

¹³¹ Dit waren Mark Rutte van de VVD, Geert Wilders van de PVV en Marianne Thieme van de Partij voor de Dieren.

¹³² Toenmalig fractievoorzitter Wouter Bos distantieerde zich van Jami en zijn uitspraken. Hij was van mening dat de presentatie van het comité op 11 september uiterst ongepast was en dat Jami te veel de confrontatie opzocht. De PvdA wilde namelijk geen polarisering van het debat en meende dat mensen, dus ook moslims, naast elkaar moesten blijven staan. De enige PvdA'er die het destijds voor Jami opnam was Jan Pronk. In Schepper & Co, *Grenzen aan vrijheid van meningsuiting?*, met Ehsan Jami, Tofik Dibi en Gert-Jan Segers, uitzending 20/02/2012. Via http://www.npo.nl/schepper-co-aan-tafel/20-02-2012/NCRV_1499769.

¹³³ Jami, *Het recht om ex-moslim te zijn*, 53.

¹³⁴ EenVandaag, *Wie is Ehsan Jami*.

binnen de islam. Hij leek echter voorbij te gaan aan het idee dat ex-moslims zijn comité onnodig achtten in Nederland, zich niet konden vinden in zijn controversiële aanpak of geen lid wilden zijn van een dergelijke groep en in anonimiteit wilden voortleven.

3.1.4. Radicalisme

Hoewel Jami in zijn tienerjaren ooit zelf deel uitmaakte van een groep moslims in Nederland met radicale ideeën gaf hij tijdens zijn politieke loopbaan aan grote moeite te hebben met de intolerantie van de radicale islam.¹³⁵ Hij doelt op hun houding jegens minderheden binnen de moslimgemeenschap, waaronder afvalligen die sociaal uitgesloten, bedreigd en aangevallen worden. Jami ging echter niet in op onderzoek naar radicalisme in Nederland en de bijkomende problematiek. Wat ontbreekt zijn dus cijfers of onderzoeksrapporten die zijn claims over radicalisme bevestigen.

Jami had echter kunnen verwijzen naar onderzoeken van de Algemene Inlichtingen en Veiligheidsdienst (AIVD). Uit een onderzoeksrapport uit 2006 kwam bijvoorbeeld naar voren dat islamitische radicalisering in Nederland destijds in omvang, snelheid en intensiteit toenam, dit moest preventief aangepakt worden. Ook het onderzoek van het Instituut voor Migratie en Etnische Studies (IMES) uit 2007 toonde aan dat er maatregelen genomen moesten worden tegen radicalisering. Dit onderzoek focuste zich op de stad Amsterdam.¹³⁶

De AIVD onderscheidt verschillende fasen in de ontwikkeling van het moslimradicalisme in Nederland en Europa. Sinds 2005 is de derde fase van dit ontwikkelingsproces ingetreden, ook wel islamitisch neoradicalisme genoemd.¹³⁷ Hoewel beperkt maakte het toch een groei door die met name jonge Nederlanders van Marokkaanse herkomst bereikte. De groep waar destijds met name voor gevreesd werd waren de salafisten, ook wel de ultra-orthodoxen. Salafisten zijn de volgelingen van de profeet Mohammed die terug willen naar de religieuze beleving in haar meest zuivere vorm. De beweging is geïnspireerd op de salaf, daartoe behoren de eerste drie generaties na de profeet. Zij zijn de ideale manifestatie van de 'ware islam'. De AIVD ziet het salafisme als een fundamentalistische stroming die bedreigend is voor de nationale veiligheid. Het streven naar een 'zuivere islam' zou namelijk in strijd zijn met westerse normen en waarden.¹³⁸ Het salafisme is overigens de meest

---

¹³⁵ Jami, *Het recht om ex-moslim te zijn*, 36-37.

Ik houd de definitie van de AIVD aan uit Rijksoverheid, *Actieplan Polarisatie en Radicalisering 2007-2011*, AIVD 27/08/07. Via <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/jaarplannen/2007/08/27/actieplan-polarisatie-en-radicalisering-2007-2011.html>. 2, 3.

¹³⁶ Rijksoverheid, *Radicale dawa in verandering, opkomst van islamitisch neoradicalisme in Nederland*, AIVD rapport 09/10/07. Via <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2007/10/09/aivd-rapport-radical-dawa-in-verandering-de-opkomst-van-islamitisch-neoradicalisme-in-nederland.html>.

Geen auteur, *Discussievoeren over aanpak radicalisering*, PvdA Amsterdam 07/08/07. Via <http://www.pvdaamsterdam.nl/algemeen/2007/08/discussievoeren-over-aanpak-radicalisering/>.

¹³⁷ Rijksoverheid, *Radicale dawa in verandering*, 84-86.

¹³⁸ Rijksoverheid, *Actieplan Polarisatie en Radicalisering*, 1.

A. Rippin, *Muslims. Their religious beliefs and practices*, Routledge, Oxon. 2005³, 310.

<https://www.aivd.nl/organisatie/werk-aivd/begrippenlijst/>.

J. Groen, A. Kranenberg, *Salafisme: compromisloos en rechtlijnig, maar 'niet gevaarlijk'*, De Volkskrant 05/07/05. Via <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2686/Binnenland/article/detail/683859/2005/07/05/Salafisme-compromisloos-en-rechtlijnig-maar-lsquo-niet-gevaarlijk-rsquo.dhtml>.

radicale stroming binnen het soennitische spectrum van de islam. De AIVD focust zich op het zogenoemde radicale dawa-component van het moslimradicalisme onder hen:

“islamitische missiebewegingen, moskeeën en/of predikers die een ultraorthodoxe en radicale boodschap uitdragen. De radicale dawa-bewegingen worden als ultraorthodox omschreven omdat zij zeer rigide zijn in hun religieuze interpretaties en alle vormen van religieuze moderniteit en hedendaagse aanpassingen van hun leer afwijzen.”¹³⁹

Deze vorm van radicalisme kan andersdenkende moslims belemmeren in de uitoefening van hun grondrechten, maar dit hoeft niet altijd zo te zijn. Wel bestempelen ze afvalligen informeel als ongelovigen door hen te vervloeken, dit kunnen zij als bedreigend ervaren. Salafistische predikers zijn ook van mening dat moslims het contact met ongelovigen dienen te vermijden, maar ze roepen niet op tot geweld of steun aan gewelddadige personen of groeperingen.¹⁴⁰ Dit is een belangrijke kanttekening die door Jami niet wordt opgemerkt.

Zoals er geen statistieken zijn over het aantal moslims in Nederland zijn er ook geen statistieken over het aantal radicalen of salafisten. Een recente studie van Roex et al.¹⁴¹ kijkt uitvoerig naar de aard en omvang van het salafisme. Problematisch is echter dat zij salafisten onder de groep streng orthodoxen scharen, hiermee brengen ze het aantal salafisten niet juist in kaart. De aantallen impliceren slechts de “gevoeligheid voor het salafistische gedachtegoed”.¹⁴² Roex et al. concluderen dat 8% van de moslimpopulatie in Nederland streng orthodox is.¹⁴³ De islam is echter enorm verscheiden, daarbinnen is de radicale of ultraorthodoxe visie in de minderheid en wordt niet gedeeld door de belangrijkste en grootste groepen moslims in Nederland. Binnen de groep radicalen die er wel zijn bestaat tevens een onderscheid tussen de harde kern en meelopers. Het blijft dus lastig een concreet beeld te vormen over het aantal radicale moslims in Nederland.

3.1.5. Het argument van de islamitische staat

Ondanks dat Jami in 2008 stopte met zijn comité blijft hij het debat over vrijheid van godsdienst aangaan en verdedigen. Hij meent dat dit behoort te gebeuren op basis van de kaders van de democratische rechtstaat. Er mag dus nimmer opgeroepen worden tot geweld.¹⁴⁴ Hij is dan ook fel gekant tegen de uitspraken van de omstreden en controversiële Brits-Palestijnse sjariageleerde en

¹³⁹ Rijksoverheid, *Radicale dawa in verandering*, 11.

Tegenover de radicale dawa staat de algemene dawa. Hiermee wordt de oproep tot de islam bedoeld, ook wel ‘het streven zoveel mogelijk moslims op vreedzame wijze de islam actief te laten belijden’.

¹⁴⁰ AIVD in M. Maliepaard, M. Gijsberts, (red. M. De Koning, J. De Hart), *Moslim in Nederland 2012*, Sociaal Cultureel Planbureau, Den Haag, november 2012. Laatste geraadpleegd op 12/06/14 via http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2012/Moslim_in_Nederland_2012, 59.

¹⁴¹ I. Roex, S. van Stiphout, J. Tillie, *Salafisme in Nederland. Aard, omvang en dreiging*, Instituut voor Migratie- en Etnische studies, Universiteit van Amsterdam in samenwerking met het Centraal Bureau voor de Statistiek, Amsterdam, 23 juni 2010. Via <https://app.box.com/shared/d5tnh723ub>.

¹⁴² Maliepaard, *Moslim in Nederland 2012*, 63-64.

¹⁴³ Dit komt neer op 40.000 tot 65.000 moslims, waarvan 18.000 tot 32.000 Marokkaanse en 8000 tot 19.000 Turkse moslims. In Roex et al. 2010: 295 in Maliepaard, *Moslim in Nederland 2012*, 63-64.

¹⁴⁴ Schepper & Co, *Grenzen aan vrijheid van meningsuiting*.

sjeich Haitham al-Haddad, die van salafistisch komaf is.

Op 17 februari 2012 in De Balie te Amsterdam spreekt Al-Haddad openlijk over de rechtvaardiging van de doodstraf voor afvalligen in een islamitische staat, “zodra aan de voorwaarden is voldaan.”¹⁴⁵ Wat die voorwaarden precies zijn licht hij niet verder toe, terwijl ze dusdanig van belang zijn. Hoogstwaarschijnlijk komen ze overeen met de voorwaarden die uiteengezet zijn in Hoofdstuk 2. Al-Haddad vergelijkt afvalligheid in een islamitische staat met hoogverraad in het Westen. Het verlaten van de islam is daarom een vorm van verraad dat bestraft moet worden. Afvalligheid staat voor hem dus meer gelijk aan disloyaliteit aan de eigen (islamitische) staat dan aan het verliezen van de geloofsovertuiging. De sjeich meent overigens dat elk land een wettelijk systeem kent waarin de doodstraf voorkomt, en dat elk land de doodstraf op hoogverraad heeft staan.¹⁴⁶ Deze generalisatie is echter incorrect. Veel landen hebben de doodstraf afgeschaft en geven een gevangenisstraf als alternatief.

Tijdens het debat in De Balie zegt Al-Haddad dus dat de doodstraf hypothetisch gezien legitiem is in een islamitische staat. Hij ontloopt echter de kritische en fundamentele vragen over vrijheden en rechten van de mens binnen de islam en de Nederlandse staat. Hij maakt ook niet duidelijk of moslims die twijfelen over het geloof of zich niet aan de regels van de islam houden afvallig zijn. Jami vreest dat moslims als Al-Haddad zich gematigd voordoen terwijl ze de islam boven de Grondwet stellen. In principe is dit geen probleem, zolang zij de regels van dit land niet in de praktijk overtreden. Voor Al-Haddad is de islam echter meer dan slechts een godsdienst, het behelst een allesomvattend systeem en een manier van leven. Hij gelooft dan ook niet in de scheiding tussen kerk en staat zoals in Nederland.

Naar aanleiding van het debat heeft Jami aangifte gedaan tegen Al-Haddad. Hij voelde zich persoonlijk bedreigd door diens uitlatingen over het doden van afvalligen. In Jami's optiek roept Al-Haddad namelijk op tot geweld en moord.¹⁴⁷ Die aangifte is niet ontvankelijk verklaard door het Openbaar Ministerie omdat er geen letterlijke persoonlijke bedreiging geuit werd. Er is enkel in algemene zin gesproken over het doden van afvalligen onder specifieke omstandigheden in bepaalde landen.¹⁴⁸ Dit blijft een verwerpelijke uitspraak meent Jami, ondanks dat deze afgezwakt wordt door te stellen dat aan bepaalde eisen moet worden voldaan.¹⁴⁹ Tijdens het debat werd Jami ook nog door iemand in het publiek uitgemaakt voor kafir, dit ervoer hij eveneens als zeer dreigend.¹⁵⁰

---

¹⁴⁵ Haitham al-Haddad in, *De Balie Islam-debate between Sjeich dr. Haitham al-Haddad, Tofik Dibi and Kustaw Bessems*, Youtube 17/02/12. Via <http://www.youtube.com/watch?v=CR7U42wf7zY>. (vertaling GB)

¹⁴⁶ Al-Haddad, *Islam-debate*.

¹⁴⁷ J. Langelaar, *Ehsan Jami doet aangifte tegen omstreden 'haatimam'*, Elsevier 18/02/12. Via <http://www.elsevier.nl/Nederland/nieuws/2012/2/Ehsan-Jami-doet-aangifte-tegen-omstreden-haatimam-ELSEVIER330995W/>.

¹⁴⁸ Novum Nieuws, *Uitspraken shariageleerde Al-Haddad niet strafbaar*, Reformatorische omroep. Via <http://www.reformatorischeomroep.nl/nieuwsbericht/105294/uitspraken-shariageleerde-al-haddad-niet-strafbaar/>.

¹⁴⁹ Er is een sjarierechtbank noodzakelijk om dit oordeel te kunnen vellen, in een niet-islamitisch land is dit dus onmogelijk stelt Al-Haddad in *De Balie, Islam-debate*.

¹⁵⁰ Schepper & Co, *Grenzen aan vrijheid van meningsuiting*.

Hoe dan ook, het doden van ex-moslims is volgens Jami in strijd met de universele rechten van de mens en de vrijheid van godsdienst. Verdedigers van het argument van de islamitische staat zijn echter van mening dat Al-Haddad duidelijk heeft gemaakt dat niet elke moslim zomaar een afvallige mag doden, dit is niet in overeenstemming met de islam. Jami is van mening dat de doodstraf op het verlaten van de islam in geen enkel geval gerechtvaardigd is, daarom ziet hij gevaar in het idee van Al-Haddad. Vrijheid van godsdienst is universeel volgens Jami, overal en altijd. Jami twijfelt daarom over de democratische verlangens van moslims die het met Al-Haddad eens zijn. In hoeverre geloven zij in vrijheid van godsdienst: slechts binnen de grenzen van de Nederlandse rechtstaat of ook daarbuiten? Het debat in de Balie toont aan dat in ieder geval een deel van de moslims de doodstraf op afvalligheid aanvaardt, al is het in de context van een islamitische staat. Dit is principieel problematisch voor Ehsan Jami.

3.1.6. Reacties op Ehsan Jami

Ehsan Jami plaatst de problematiek omtrent afvalligheid in de praktijk van de Nederlandse democratische rechtsstaat met haar grond- en mensenrechten. Hij meent dat het van groot belang is dat Nederland op de hoogte is van het gevaar dat volgens hem heerst voor ex-moslims. Hij is van mening dat ook hier vrijheid van godsdienst een illusie is en dat moslims gevaar lopen als zij zich van de islam afkeren.¹⁵¹ Op deze argumenten zijn echter vele tegengeluiden te horen, zowel van moslims als van ex-moslims zelf.

Zo heeft een groep ex-moslims van diverse afkomst¹⁵² in 2007 een bijeenkomst voor verdraagzaamheid georganiseerd in de Amsterdamse moskee El Oumma.¹⁵³ De Iraanse initiatiefnemers Behnam Taebi en Peyman Jafari zijn al geruime tijd afvallig (atheïsten) en menen hiervan geen problemen te ondervinden. Ze komen dan ook openlijke uit voor hun geloofsafval.¹⁵⁴ Hier in Nederland is dat volgens hen geen probleem maar ook binnen de islam heeft een ieder het recht zijn of haar godsdienst te verlaten stellen zij. Door middel van dialoog en samenwerking tussen moslims en ex-moslims willen zij “een klimaat creëren waarin angst en discriminatie geen rol spelen en vrijheid van godsdienst op een correcte wijze beleefd kan worden”.¹⁵⁵ Het optreden van Jami voert de sociale spanningen omtrent individuele keuzes over religie juist op en werkt contraproductief in hun oordeel. Hij is respectloos tegenover de islam en beledigt en stigmatiseert moslims door te stellen dat ze allemaal intolerant zijn. Een gevolg daarvan is dat moslims en ex-moslims juist verder van elkaar af komen te staan.¹⁵⁶ De Iraniers zien de campagne van Jami als een strijd tussen niet-moslims en

---

¹⁵¹ Jami, *Het recht om ex-moslim te zijn*, 52.

¹⁵² Turks, Marokkaans en Iraans.

¹⁵³ Het feit dat de bovengenoemde bijeenkomst plaats vond in een moskee geeft blijk van openheid voor discussie en dialoog tussen moslims en ex-moslims.

¹⁵⁴ Geen auteur, *Progressieve ex-moslim wijst comité af*, NRC 05/09/07. Via <http://vorige.nrc.nl/binnenland/article1835363.ece>.

¹⁵⁵ Peyman Jafari en Behnam Taebi in ibidem.

¹⁵⁶ S. Kamerman, *Ex-moslims botsen in de moskee*, NRC 10/09/07. Via <http://vorige.nrc.nl/binnenland/article1836999.ece>.

moslims die de wij-zij dichotomie vergroot, dit willen zij juist vermijden. Jami moet volgens hen in gaan zien dat hij niet meer in Iran leeft maar in Nederland. De omstandigheden zijn hier heel anders.

De Iraanse samenleving zou uit een grote paradox bestaan omdat veel Iraniërs in feite seculier zijn maar hier niet openlijk voor uit kunnen komen in de islamitische republiek waar politiek en religie niet los van elkaar gezien kunnen worden en waar de islam het volk wordt opgelegd.¹⁵⁷ De afkeer van religie die Iraniërs vaak ontwikkelen, met name de politieke vluchtelingen die naar Nederland kwamen sinds de jaren '80, leidt er toe dat het debat omtrent afvalligheid voor hen een stuk eenvoudiger te voeren is dan binnen de Turkse of Marokkaanse gemeenschappen waarin godsdienst een bindende sociale factor is. Daar kan het gevaar van uitstoting veel groter zijn.

Er zijn ook niet-Iraanse moslims die zich in het debat hebben gemengd. Zo predikten de woordvoerder van de Unie van Marokkaanse Moskeeën in Amsterdam en Omstreken (UMMAO), de woordvoerder van de Vereniging van Imams in Nederland (VIN) en Khalil Aitblal tijdens die bijeenkomst dat iedereen welkom is in het huis van God. Zij stellen dat binnen de islam de keuzevrijheid van de mens een belangrijk goed is, ook in relatie tot geloofsovertuiging. Daarom is er ook plaats voor afvalligen in de moskee. Daarnaast geeft Aitblal aan dat de Nederlandse rechtsstaat al haar onderdanen beschermt, ook afvalligen.¹⁵⁸ Of dit volgens hem voldoende bescherming is verduidelijkt hij echter niet.

Mohamed Sini, destijds voorzitter van het Contactorgaan Moslims en Overheid (CMO),¹⁵⁹ meent ook dat een ieder vrij is om zich aan te sluiten of af te keren van de islam. Hij wil dat er meer aandacht komt voor keuzevrijheid bij islamitische kinderen. Zij moeten opgevoed worden tot zelfbewuste en verantwoordelijke individuen.¹⁶⁰ In reactie op het idee dat er in de Koran soera's staan die oproepen tot het doden van afvalligen, zowel in de daar al-islam als in de daar al-harb, is hij van mening dat afvalligen zich geen zorgen hoeven te maken.¹⁶¹ Toch ontkent ook Sini niet dat er incidenten zijn voorgevallen waarbij afvalligen bedreigd zijn. Hij voorziet echter geen grote problemen binnen de moslimgemeenschap in Nederland. De vraag is of Sini en Aitbal wellicht te naïef zijn of dat ze gelijk hebben.

Yassin Elforkani, imam en in 2013 voorzitter van het CMO, meent namelijk dat het niet meer 'slechts om geïsoleerde incidenten' gaat. Zelf is hij ook aangevallen, kreeg een bos brandnetels naar

---

¹⁵⁷ S. Kamerman, M. van Twillert, 'Nederpers' domineert islamdebat, NRC 12/09/2007. Via http://vorige.nrc.nl/thema_archief_oud/nieuws_binnenland/article1837755.ece

¹⁵⁸ Kamerman, *Ex-moslims botsen in de moskee*.

Novum, *Ex-moslims: geloofsafval kan ook zonder beledigen*, Trouw 10/09/07. Via <http://www.trouw.nl/tr/nl/4492/Nederland/article/detail/1322396/2007/09/10/Ex-moslims-geloofsafval-kan-ook-zonder-beledigen.dhtml>.

¹⁵⁹ Het CMO fungeert als een van de officiële moslimvertegenwoordigers in Nederland.

¹⁶⁰ Hegener, *Vrijheid van godsdienst*, 174.

¹⁶¹ BN De stem, *Ex-moslims in organisatie*, Ikon RTV 04/05/07. Via <http://ikonrtv.nl/kerknieuws/nieuws.asp?oId=10942&tPageFoundR=178&lastR=35972>.

zijn hoofd, en wordt nog bedreigd: “je bent een kafir” en “het zal slecht met je aflopen”.¹⁶² Volgens Elforkani vinden de door hem genoemde radicale moslims het erger dat een medemoslim tegen hun boodschap ingaat dan een niet-moslim. Zij richten hun ideeën en mogelijk geweld dan ook eerder op andere moslims dan op de buitenwereld, aldus de imam.

Voormalig voorzitter van de Contact Groep Islam (CGI) Abdoellah Haselhoeff vindt daarentegen dat er te veel nadruk ligt op de extremistische en gewelddadige islam. Hierdoor wordt voorbij gegaan aan de grote groep gematigde moslims die geenszins problemen heeft met afvalligheid.¹⁶³ De bedreigingen uit fundamentalistische kringen jegens Ayaan Hirsi Ali in 2002 zijn bijvoorbeeld door veel moslims veroordeeld. Daarbij hebben zowel regionale als landelijke moslimorganisaties¹⁶⁴ een gezamenlijke verklaring getekend waarin ze aangaven democratische vrijheden en universele rechten van de mens te steunen.¹⁶⁵ Zij zijn allen tegen de bedreiging van andersdenkenden, zoals afvalligen, en spreken zich uit tegen vergaande polarisatie in de samenleving en de oemma zelf. Sommigen vragen zich echter af of dit slechts schijn is. De als radicaal bekendstaande moskeeën in Nederland hebben de verklaring overigens niet ondertekend.

---

¹⁶² R. de Wever, *Imam: Syrië-radicalen bedreigen vaker ons dan Wilders*, Trouw 18/12/13. Via <http://www.trouw.nl/tr/nl/4728/Islam/article/detail/3564297/2013/12/18/Imam-Syrie-radicalen-bedeigen-vaker-ons-dan-Wilders.dhtml>.

¹⁶³ BN De stem, *Ex-moslims in organisatie*.

¹⁶⁴ Opsomming: Islamitische Stichting Nederland, Milli Görüs Noord Nederland, de Nederlandse Islamitische Federatie, de Turks-Islamitische Culturele Federatie, de Unie van Marokkaanse Moskee Organisaties in Nederland, de World Islamic Mission Nederland, de stichting Islam en Burgerschap en het Moslim Informatie Centrum.

¹⁶⁵ ANP, *Moslims veroordelen bedreiging moertadd*, Digibron 21/09/02. Via <http://www.digibron.nl/search/detail/012dcce64b023a73f7a50c9a/moslims-veroordelen-bedeiging-moertadd>.

3.2. Het publieke debat

Afvallig zijn is volgens Ehsan Jami een etiket dat men als persoon krijgt opgeplakt door anderen. Opvallend is echter dat hij zichzelf duidelijk profileert als ex-moslim, iets dat tegenovergesteld is aan het moslim zijn. Dit is voor hem een manier om weer te geven dat afvalligheid problematisch is binnen de moslimsgemeenschap, ondanks dat dit ontkend of gerelativeerd wordt door anderen. De term ex-moslim kan echter enigszins confronterend en simplistisch overkomen, alsof het 'gebrek' aan een godsdienst iemands identiteit bepaalt. Het doet geen recht aan verschillende invloeden op iemands leven, zoals de sociaal-culturele context waarin iemand is opgegroeid. In dit geval is het eerder een label dat door anderen wordt opgeplakt dan dat iemand er zelf voor kiest.

Belangrijk voor Jami is zijn geloof in bepaalde universele waarheden als "individuele vrijheid, zelfstandig nadenken en gewetensvrijheid".¹⁶⁶ Deze westerse waarden meent hij niet te kunnen vereenzelvigen met de islam die volgens hem onderdrukkend en intolerant is. Individuele vrijheden tellen voor Jami zwaarder dan de vrijheid van godsdienst. Vrijheid van godsdienst zou niet onbeperkt mogen zijn in zijn visie, met name als het de vrijheid en integriteit van het individu aantast. Er heerst echter angst om over dergelijke onderwerpen te spreken meent hij, zowel bij autochtone als allochtone Nederlanders. Ten eerste is er de angst van de autochtone bevolking om van discriminatie te worden beschuldigd. Zij hebben het gevoel niets negatiefs te kunnen en mogen zeggen als het over de islam en moslims gaat. Hoewel Jami gelijk heeft dat de islam een gevoelig onderwerp blijft moet ook erkend worden dat veel van wat er tegenwoordig naar buiten wordt gebracht juist negatief is. Ten tweede stelt Jami dat er ook angst heerst onder moslims die van mening zijn dat bepaalde zaken binnen de islam moeten veranderen, maar hierover niet in discussie durven te gaan. Hij gaat echter voorbij aan islamitische modernisten, hervormers en feministen die een kritische blik werpen op hun eigen traditie.¹⁶⁷ Moslims schieten snel in de verdediging als er kritisch gesproken wordt over de islam gaat hij verder. Hierdoor is er minder ruimte voor zelfkritiek denkt hij. Omdat vrijheid van meningsuiting een belangrijk goed is stoort het Jami dat moslims geen kritiek op de islam accepteren.¹⁶⁸ Als voorbeeld geeft hij de haatmails en bedreigingen die hij heeft ontvangen sinds hij uitspraken heeft gedaan over de Koran en de profeet. Hij wordt sindsdien behandeld als ongelovige (kafir). In reactie hierop wordt gezegd dat Jami opzettelijk een kwetsende en beledigende retoriek gebruikte en dat men hem daar op afrekent.

3.2.1. Het huidige debat

De islam is een veelbesproken thema in het publieke debat van Nederland, er wordt zelfs specifiek gesproken over het islamdebat. Dit debat heeft voor een groot deel betrekking op de aanwezigheid van de islam en moslims in de Nederlandse en westerse context. De nadruk ligt hierbij op migratie- en

---

¹⁶⁶ Jami, *Het recht om ex-moslim te zijn*, 48.

¹⁶⁷ Visser, *Tien geboden arjan visser*.

¹⁶⁸ Ibidem.

integratie problematiek, voornamelijk gestoeld op ideeën van onverenigbaarheid van de islam met westerse normen, waarden en wetten. Verder worden politieke- en gendergerelateerde zaken vaak aangekaard. Seksuele (on)gelijkheid, intolerantie jegens minderheden en islamitische kledingvoorschriften vormen daarbij enkele speerpunten.

Binnen het islamdebat circuleren zowel anti-islam als pro-islam sentimenten, daartussenin bevinden zich neutrale en genuanceerde stemmen. Het hoogste woord wordt met name gevoerd door seculieren en islamcritici, dit zijn over het algemeen niet-moslims met een *etic-perspective*¹⁶⁹ die vaak anti-islam gevoelens ten toon spreiden.¹⁷⁰ De groep bestaat veelal uit politici, geleerden, intellectuelen en experts die fel ingaan tegen de islam en die veel invloed hebben op de onwetende en slecht geïnformeerde massa. Zij krijgen steeds meer publiciteit in het huidige debat.

Daarnaast zijn het vaak extreme tegenpolen die tegenover elkaar staan, zoals de extreemrechtse politicus Geert Wilders en radicale imams als Fawaz Jneid¹⁷¹ en Khalid Yasin.¹⁷² De twee laatstgenoemden zijn authentieke moslims, de zogenaamde experts van de islam.¹⁷³ Zij kijken vanuit een *emic-perspective*¹⁷⁴ naar de islam, dit suggereert kennis van geloofszaken. Deze moslims representeren echter niet de *mainstream* islam maar zijn radicaal ingesteld, wat door de meerderheid van de moslims in Nederland wordt afgewezen. Ook extreemrechtse ideeën van Wilders vinden lang niet in heel Nederland gehoor, hoewel hij onder een bepaald deel van de bevolking een grote achterban heeft opgebouwd.¹⁷⁵ Meer genuanceerde stemmen van zogenoemde bruggenbouwers hoort men in veel mindere mate. Ook de 'gewone moslim' komt beperkt aan het woord, als deze hier al behoefte aan heeft. In de huidige mediacontext prefereren zij het om zich niet duidelijk als moslim te profileren.

De media initiëren, faciliteren en verspreiden het discours wat in het huidige Nederland vaak anti-islam is. Hoewel er media zijn die een objectief en correct geïnformeerd beeld trachten te geven van de gebeurtenissen omtrent de islam wordt er veelal selectieve en negatieve berichtgeving verspreid. Na 9/11 is de frequentie van berichtgeving over de islam en moslims enorm toegenomen en is de inhoud veranderd. Het *mainstream* idee is dat de islam een gevaar is voor de samenleving.

---

¹⁶⁹ Term uit de antropologie en gedragswetenschappen die staat voor een observatie, beschrijving of analyse van iemand over een cultuur of groep maar die zelf niet tot die cultuur of groep behoort. Een buitenstaander dus.

¹⁷⁰ Y. Karakasoglu, *Anti-Islamic Discourses in Europe: Agents and Contents*, 2006. Via <http://www.people.fas.harvard.edu/~ces/conferences/muslims/Karakasoglu.pdf>.

¹⁷¹ EenVandaag, *Radical Imam Fawaz over Geert Wilders*, uitzending 26/02/10. Via http://www.eenvandaag.nl/politiek/35695/radicale_imam_fawaz_over_geert_wilders.

¹⁷² Redactie, *Radical imam sprak in openbare school*, Trouw 18/03/13. Via <http://www.trouw.nl/tr/nl/4492/Nederland/article/detail/3411077/2013/03/18/Radicale-imam-sprak-in-openbare-school.dhtml>.

Tegenlicht, *De vreemdeling: Khalid Yasin*, een portret door Hans Otten, VPRO uitzending 8/10/10. Via <http://tegenlicht.vpro.nl/afleveringen/2010-2011/aanval-op-europa/de-vreemdeling.html>.

¹⁷³ Karakasoglu, *Anti-Islamic Discourses in Europe*.

¹⁷⁴ Term uit de antropologie en gedragswetenschappen die staat voor een observatie, beschrijving of analyse van iemand binnen een cultuur of groep over die eigen cultuur of groep. Tegenovergesteld aan het *etic perspective*.

¹⁷⁵ Kiesraad, *Uitslag van de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer van 12 september 2012. Kerngegevens*, 12-16. Via https://www.kiesraad.nl/sites/default/files/Kerngegevens_2012+bijlagen.pdf.

Motivaction research and strategy, *Stand.tv. Meting 26: de achterban van de PVV. - FACTSHEET -*, Amsterdam, 16 april 2009, 4. Via http://www.motivaction.nl/downloads/Motivaction-Stand_tv-Meting26AchterbanPVV-April2009-Factsheet.pdf.

Volgens hoogleraar interculturele communicatie Wasif Shadid schieten de westerse media op verschillende punten tekort in de berichtgeving over moslims. Hij doelt voornamelijk op het feit dat de islam simpel en afstandelijk gepresenteerd wordt en dat er nauwelijks sprake is van enige nuancering. Moslims worden tevens gestigmatiseerd en zo ontstaat er een wij-zij beeld van de samenleving. De nadruk ligt hierbij op de onverenigbaarheid van de islam en Nederland.¹⁷⁶

Het wordt moslims ook kwalijk genomen dat zij zich niet herkennen in een discussie die in mindere mate op hen zelf van toepassing is. Vaak gaat het over moslims in het buitenland of over eerdere generaties migranten. Een groot deel van de Nederlandse moslims is tegenwoordig wel goed geïntegreerd en ingeburgerd, zij zouden zich niet hoeven te verdedigen voor wat anderen zeggen of doen. Het is dan ook incorrect om te stellen dat alle moslims gewelddadig zijn of slecht integreren omdat dit op enkelen van toepassing is. Het getuigt van generalisering en dat moet vermeden worden.

Het is de vraag of het islamdebat een eerlijk debat is. Vaak wordt er gesproken over moslims, in plaats van met hen. Hierdoor ontstaat een eenzijdige stroom aan berichtgeving die veelal negatief is. Tegenwoordig is er wel steeds meer aandacht voor dialoog, wat een positieve ontwikkeling is. Het is echter wenselijk dat er een beter wetenschappelijk gefundeerde discussie komt en dat men niet blijft hangen in stereotyperingen.

3.2.2. De rol van afvalligheid

Afvalligheid is een onderwerp dat jarenlang slechts incidenteel besproken lijkt in Nederland. De affaire Ehsan Jami is een van die incidenten die, tijdelijk, meer aandacht op het fenomeen weet te vestigen en passend lijkt binnen het anti-islamdiscours.¹⁷⁷ Hoewel veel moslims menen dat Jami een eendagsvlieg is kan niet ontkend worden dat er meer aandacht is voor het feit dat het verlaten van de islam moeilijkheden met zich meebrengt. De status van grond- en mensenrechten speelt daarbij een belangrijke rol. Volgens Jami is er sprake van een conflict tussen de islamitische leer en de Nederlandse wet omdat de islam een deel van deze wetten niet erkent. In zijn optiek is de grondslag van de islam daarom fout. Jami wil daarom weten hoe moslims werkelijk denken over de Nederlandse democratische rechtsstaat met haar grond- en mensenrechten: staan moslims achter de rechtsstaat of prefereren zij de implementatie van de sjaria en wellicht de oprichting van een islamitische staat? Hij lijkt er dus bij voorbaat al van uit te gaan dat moslims slechts een van die mogelijkheden verkiezen en dat die niet samen kunnen gaan.

3.2.3. De Nederlandse rechtsstaat

Nederland is een democratische rechtsstaat, dit houdt in dat de burgers kiezen wie het land bestuurt en dat een ieder alsmede de overheid zich aan het Nederlandse recht dient te houden. In een rechtsstaat

---

¹⁷⁶ W. Shadid, 'Berichtgeving over moslims en de Islam in de westerse media: Beeldvorming, oorzaken en alternatieve strategieën', In: *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap* 33 (4), 2005, 331. Via www.interculturelecommunicatie.com/download/westerse%20media%20en%20islam.pdf.

¹⁷⁷ Andere bekende affaires die invloed hadden in Nederland betreffen Salman Rushdie (1989) en Ayaan Hirsi Ali (2002).

geldt het recht als het hoogste gezag en wordt de macht van de overheid ingeperkt door regels en wetten. De belangrijkste onderdelen van een rechtsstaat zijn grondrechten, scheiding der machten, het legaliteitsbeginsel en onafhankelijke rechtspraak.¹⁷⁸ Ook internationale juridische ontwikkelingen oefenen daarnaast invloed uit op de rechtsstaat.

Burgers hebben bepaalde fundamentele vrijheden en grondrechten die verzekerd worden door de staat. Inwoners worden hiermee beschermd tegen de overheid maar ook tegen medeburgers.¹⁷⁹ De grondrechten zijn opgenomen in de Nederlandse Grondwet maar ook in internationale verdragen die Nederland heeft ondertekend. Vrijheden en rechten zijn echter niet absoluut: ze worden beperkt door bescherming van de openbare orde en veiligheid, gezondheid of zedelijkheid, maar ook door bescherming van de rechten en vrijheden van anderen.¹⁸⁰ De crux is echter dat wetgeving soms in tegenspraak is met zichzelf, zo ook betreffende godsdienstvrijheid. Regelmatig leidt dit tot ethische, morele en principiële discussies.

3.2.4. Vrijheid van godsdienst in het Westen

Historisch gezien is vrijheid van godsdienst het eerste nationale en internationale grond- en mensenrecht in Nederland.¹⁸¹ Dit recht wordt weergegeven in Artikel 6.1. van de Grondwet:

“Artikel 6: Vrijheid van godsdienst en levensovertuiging: 1. Ieder heeft het recht zijn godsdienst of levensovertuiging, individueel of in gemeenschap met anderen, vrij te belijden, behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet.”¹⁸²

De internationale equivalenten hiervan zijn Artikel 18 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM),¹⁸³ Artikel 9 van het Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens (EVRM)¹⁸⁴ en Artikel 18 van het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten (IVBPR/BuPo).¹⁸⁵ In de mensenrechtenverklaringen wordt daarnaast de vrijheid om geen

---

¹⁷⁸ Voor meer informatie zie Prodemos, *Wat is een rechtsstaat?* Via <http://www.prodemos.nl/Kenniscentrum/Informatie-over-politiek/Wat-is-een-rechtsstaat>.

¹⁷⁹ Ibidem.

De rechtspraak, *De Nederlandse rechtsstaat*. Via <http://www.rechtspraak.nl/Recht-In-Nederland/Hoe-werkt-het-recht/Pages/De-Nederlandse-rechtsstaat.aspx>.

¹⁸⁰ Nederland rechtsstaat, *Hele grondwet*. Via <http://www.nederlandrechtsstaat.nl/grondwet/artikel.html?categorie=3>.

¹⁸¹ B. Vermeulen en M. De Blois in Van Ooijen et al., *Godsdienstvrijheid*, 10, 29-31.

¹⁸² Nederlandse Grondwet, *Artikel 6.1*. Via <http://www.denederlandsegrondwet.nl/9353000/1/j9vvihlf299q0sr/vgrmbhimm5zv>. Overheid.nl, *Artikel 6.1*. Via <http://wetten.overheid.nl/BWBR0001840/>.

¹⁸³ UVRM 1948, dit verdrag geldt voor de gehele mensheid en wordt als internationaal gewoonterecht en juridisch bindend beschouwd. In United Nations Department of Public Information NY, *Universal Declaration of Human Rights* (Nederlandse vertaling). Via <http://www.ohchr.org/en/udhr/pages/Language.aspx?LangID=dut>.

¹⁸⁴ EVRM 1950. In Overheid.nl, *Artikel 9 Vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst*, uit Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, Rome, 04/11/1950. Via http://wetten.overheid.nl/BWBV0001000/geldigheidsdatum_01-09-2014#VertalingNL.

¹⁸⁵ IVBPR/BuPo 1966, hier ontbreekt echter het recht om te veranderen van godsdienst. Het IVBPR/BuPo valt onder het staatsrecht. In Overheid.nl, *Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten*, New York, 16/12/1966 (Nederlandse vertaling). Via http://wetten.overheid.nl/BWBV0001017/geldigheidsdatum_11-06-2014#vertalingNL.

Bahia Tahzib-Lie in Van Ooijen et al., *Godsdienstvrijheid*, 53.

Hegener, *Vrijheid van godsdienst*, 32-33, 37

Peters, 'Islam en geloofsafval in de diaspora', 144.

godsdienst te hebben of om van godsdienst te veranderen genoemd. Dit is een belangrijke aanvulling maar blijkt niet altijd zo vanzelfsprekend als het lijkt. In de Grondwet en in het BuPo-Verdrag wordt dit recht namelijk ook niet expliciet genoemd.

Het recht op vrijheid van godsdienst houdt niet in dat godsdienst gevrijwaard is van enige vorm van kritiek of dat er onbeperkte vrijheid is om religie als rechtvaardiging te ge(mis)bruiken voor bepaalde uitlatingen en handelingen. De overheid moet godsdienstvrijheid respecteren, daarentegen kan ze niet verzaken haar burgers te beschermen als individuele vrijheid wordt ingeperkt op religieuze gronden. Maar wiens en welke vrijheid is belangrijker? De staat dient alle godsdiensten en niet-godsdienstige levensbeschouwingen gelijk(waardig) te behandelen, verschillende godsdiensten gelijk(waardig) te behandelen en ieder mens gelijk te behandelen zonder onderscheid te maken naar godsdienst of levensbeschouwing.¹⁸⁶ De praktijk leert dat dit een complexe zaak is, wat is wel en niet toegestaan in het kader van godsdienstvrijheid? Met name in relatie tot de islam wordt dit dan ook veelvuldig besproken in het publieke debat. De hoofddoekkwestie is hier een voorbeeld van.

3.2.5. Vrijheid van godsdienst in de islam

De discussie over de verenigbaarheid van de islam en universele mensenrechten is verhit maar wordt veelvuldig gevoerd. De algemene consensus is dat er sprake is van een contradictie tussen de premoderne sjariawetgeving en moderne mensenrechten als het gaat om de vrijheid van godsdienst. Mensenrechtenschendingen zijn echter niet intrinsiek islamitisch meent Maurits Berger, martelpraktijken worden namelijk niet voorgeschreven of toegestaan in de islam.¹⁸⁷ Toch erkent ook hij dat er in de Koran, soenna en sjaria dingen staan die strijdig zijn met vrijheid van godsdienst. Ruud Peters vraagt zich daarentegen af of de sjaria, gebaseerd op klassieke teksten waarvan de grondvesten zijn gelegd in de 8^e tot 11^e eeuw, wel vergelijkbaar is met de moderne mensenrechten.¹⁸⁸ De hedendaagse internationale context verschilt namelijk enorm van de beginperiode van de islam. Men moet echter niet vergeten dat het Westen zelf ook een gewelddadige geschiedenis kent van vervolging van minderheden of andersdenkenden, foltering, de inquisitie en kolonisatie. Mensenrechten zijn pas sinds de 18^e eeuw in West-Europa ontwikkeld. Vanaf dat moment kwam er aandacht voor de mens als individu. Kan er daarom niet verwacht worden dat de klassieke sjaria veel overeenkomsten bevat aangaande dit onderwerp? Het betekent in ieder geval niet dat mensenrechten moeten worden afgewezen in de islam of dat hedendaagse interpretaties van de sjaria niet kunnen verschillen van de klassieke.

De Amerikaanse hoogleraar Ann Elizabeth Mayer is van mening dat de houding van veel moslims nog altijd beïnvloed wordt door de premoderne sjaria, daarom is het van belang hier toch kritisch naar te kijken. Dit heeft echter voornamelijk betrekking op een aantal regimes in het Midden-

---

¹⁸⁶ Nederland rechtsstaat, *Artikel 6- Vrijheid van godsdienst en levensovertuiging*. Via <http://www.nederlandrechtsstaat.nl/grondwet/artikel.html?categorie=3>.

¹⁸⁷ Ibidem, 81-82.

¹⁸⁸ R. Peters in K. Noordam, R. van Oordt, C. Cörüz (red.), *Mensen, rechten en islam*, 1998, 82-83.

Oosten zoals in Iran,¹⁸⁹ en in veel mindere mate op moslims die in het Westen verblijven. De Pakistaans-Amerikaans islamitisch theologe en mensenrechtenactiviste Riffat Hassan meent (1943 Lahore) dat het politieke discours over mensenrechten voornamelijk gevoerd wordt in het Westen en in seculiere termen. Volgens haar heerst het idee dat mensenrechten enkel in een seculiere context kunnen bestaan.¹⁹⁰ Dit idee wordt gesterkt door een kleine groep van seculiere islamitische denkers en auteurs. Zij verzetten zich tegen de oplegging van de sjaria, met name wanneer dit conflicteert met mensenrechten. De vraag die hierbij oprijst is in hoeverre die mensenrechten dan universeel te noemen zijn. Past de UVRM namelijk wel binnen het kader van godsdienst in het algemeen en meer specifiek in de islam, en heeft het daarom wel betekenis? Men moet er daarentegen voor waken niet bij voorbaat te veronderstellen dat godsdienst en mensenrechten onverenigbaar zijn, en dus ook de islam en mensenrechten.

De focus in de discussie over de islam en het recht op godsdienstvrijheid ligt op de vrijheid om van godsdienst te veranderen of te kiezen voor atheïsme. In de internationale mensenrechtenverdragen die eerder genoemd zijn is dit een essentieel onderdeel van het recht. Zo stelt de UVRM dat iedereen de vrijheid heeft om van godsdienst of overtuiging te veranderen.¹⁹¹ Dit houdt in dat een moslim de islam kan verlaten om te kiezen voor een andere of geen godsdienst. Het islamitisch recht waarborgt deze wetgeving niet, het gaat in tegen de klassieke opvattingen uit de sjaria. Veel islamitische landen waren het al niet eens met bepaalde formuleringen toen de UVRM en het BuPo-Verdrag opgesteld werden. De UVRM, waarop het BuPo zich baseert, is een product van de Verenigde Naties en stamt uit een periode waarin veel islamitische landen nog onder westers protectoraat of koloniaal bestuur stonden. Zij konden destijds niet zelf kiezen voor de inhoud en uitvoering van de UVRM. Vandaag de dag heerst daarom het idee dat mensenrechten een grotendeels westerse en seculiere constructie zijn, en dat universaliteit wordt opgedrongen aan de islamitische wereld. Ook Haitham al-Haddad deelt deze visie. In een video uit 2011 geeft hij dit als één van zijn drie basisargumenten over waarom de UVRM volgens hem problematisch zijn voor de islam en moslims.¹⁹² Hij vraagt zich af waarom het Westen bepaalt wat de universele regels zijn waar iedereen zich aan moet houden. Niet iedereen heeft evenveel inbreng gehad in de totstandkoming van die rechten en daarom zijn ze niet universeel. Alleen God is, als unieke entiteit, geschikt om onbevooroordeeld zulke wetten op te stellen stelt de sjeich. Hij maakt duidelijk dat de islam niet tegen mensenrechten *an sich* is, enkel tegen het westerse universaliteitsprincipe.

Sommige traditionele moslimgeleerden zijn van mening dat de sjaria staat voor een

---

¹⁸⁹ A. E. Mayer, *Islam and human rights: tradition and politics*, Westview Press: Boulder, Colorado, 1991, 258.

A. E. Mayer, 'Universal versus Islamic Human Rights', In : *Michigan Journal of International Law*, 15:307, Winter 1994, 316.

¹⁹⁰ R. Hassan in K. Noordam (red.), *Mensen, rechten en islam*, 53.

¹⁹¹ Artikel 18 van de UVRM via <http://www.ohchr.org/en/udhr/pages/Language.aspx?LangID=dut>.

¹⁹² H. Al-Haddad, *The Islamic Position on the Universal Declaration of Human Rights (UHDR)*, Islaam Tube 03/08/11. Via <http://www.islaamtube.nl/the-islamic-position-on-the-universal-declaration-of-human-rights-udhr-shaykh-haitham-al-haddad/>.

rechtvaardige samenleving, aparte mensenrechten zijn daarbij overbodig. Deze invalshoek wordt doorgaans apologetisch genoemd. Het veronderstelt dat de islam al eerder mensenrechten kende dan het Westen, in de optiek van sommigen zelfs betere. Toch werden er ook islamitische mensenrechtendocumenten opgesteld. Een belangrijk kenmerk hiervan is dat deze islamitische criteria volgen om mensenrechten te kwalificeren. Dit betekent dat mensenrechten worden geaccepteerd zolang dit in overeenstemming is met islamitische waarden zoals beschreven in de sjaria. Als islamitisch alternatief op de UVRM ontstond in 1981 de Universele Islamitische Verklaring van Mensenrechten (UIVM), wat door de Islamic Council of Europe werd geïnitieerd. De inhoud hiervan komt overeen met principes uit de Koran en soenna en bevat dus geen compleet nieuwe ideeën: er wordt vastgehouden aan islamitische normen.¹⁹³ Artikel 24 en 25 van het verdrag stellen zelfs dat alle artikelen ondergeschikt zijn aan de sjaria. Hetzelfde geldt voor veel nationale grondwetten die vrijheid van godsdienst verzekeren. Ook de Cairo Declaration on Human Rights in Islam (CDHRI) uit 1990 is een islamitisch alternatief op de UVRM dat impliciet toekent dat de sjaria boven de UVRM staat. Dit verdrag is getekend door leden van de Organisation of the Islamic Conference (OIC).¹⁹⁴ De CDHRI behandelt in Artikel 10 het onderwerp van godsdienstvrijheid:

“Islam is de religie van de ware ongerepte natuur. Het is verboden om elke vorm van dwang uit te oefenen op de mens of om zijn armoede en onwetendheid te misbruiken om hem te dwingen zijn religie te veranderen in een andere religie of in atheïsme.”¹⁹⁵

Dit artikel bevat slechts het verbod iemand (een moslim) tot een ander geloof of tot het atheïsme te bekeren. Het recht op geloofsafval wordt hiermee niet expliciet genoemd. De islamitische mensenrechtenverklaringen doen dit dus niet, of slechts in beperkte mate. Waarschijnlijk was dit een van de redenen om islamitische alternatieven op te stellen: als antwoord op het algemene recht op godsdienstvrijheid dat wel specifiek benoemd wordt in onder andere de UVRM en het BuPo-Verdrag.

Volgens Paul Cliteur, rechtsgeleerde en filosoof, zien moslims de sjaria als de wet van God en daarom staat deze boven nationale en internationale verdragen.¹⁹⁶ Dit is een nogal generaliserende claim. Met name in het Westen zijn er veel moslims die de sjaria een veel minder grote rol toedelen en slechts die wetten toepassen die niet conflicteren met de wetten van het land waarin ze verblijven, ondanks dat ook zij de sjaria als wet van God kunnen zien.

---

¹⁹³ Berger, *Klassieke sharia en vernieuwing*, 87.

¹⁹⁴ Volgens Dirk Beke is de UVRM door alle islamitische landen getekend, op Saoedi-Arabië na. Deze islamitisch alternatieven leiden volgens Maurits Berger slechts tot ambivalentie waardoor ze geloofwaardigheid verliezen. Ze dragen een conservatieve visie uit en zijn niet eenduidig. Volgens Berger komt de tekst van de UIDHR ook niet overeen met de Engelse tekst, het is onduidelijk en in tegenstrijd met de UVRM. In Berger, *Klassieke sharia en vernieuwing*, 87.

¹⁹⁵ Organisation of Islamic Cooperation, Cairo Declaration on Human Rights 1990. Via <http://www.oic-oci.org/english/article/human.htm>. (vertaling GB)

¹⁹⁶ P. Cliteur in H.M.A.E. van Ooijen, L.F. Egmond, Q.A.M. Eijkman, F. Olujic, O.P.G. Vos (red.), *Godsdienstvrijheid: afschaffen of beschermen?*, Leiden 2008, 104.

3.2.6. De situatie in Nederland

Het aanhangen en praktiseren van de islam in Nederland wordt door de Grondwet en door mensenrechtenverdragen beschermd. Het recht op het gedachtegoed van de islam is daarbij absoluut, de uitoefening echter beperkt. Hier zitten voorwaarden aan vast.¹⁹⁷ In Nederland is er bijvoorbeeld geen ruimte voor parallelle rechtsstelsels als de sjaria, en mocht dit wel zo zijn dan heeft de Nederlandse seculiere wet prioriteit.¹⁹⁸ Wel is er mogelijkheid tot arbitragerecht volgens eigen religieuze overtuigingen, doch onder strikte voorwaarden. Zo mag dit in geen geval strijdig zijn met de openbare orde en de Nederlandse rechtsorde.¹⁹⁹ Het straffen van afvalligen is dit wel en kan de overheid dus niet toestaan. Er zijn echter moslims die zich tot de imam wenden voor religieus onderbouwde uitspraken of gehoor geven aan fatwa's die vanuit het buitenland zijn uitgevaardigd. Deze zijn volgens de Nederlandse wet niet geldend maar kunnen er wel toe leiden dat iemand het recht in eigen handen neemt en geloofsafval zelf wil bestraffen, dit is ook waar Ehsan Jami voor vreest. Jami en zijn aanhangers geloven dat er groepen radicale moslims in Nederland zijn die menen dat de sjariawetgeving aangaande afvalligheid ook hier moet worden nageleefd. Zij interpreteren de geschriften zo dat geweld is toegestaan.

---

¹⁹⁷ S. Rutten, 'Wat de Nederlandse rechter van de sharia weten moet', In J.M. Otten, *Sharia en nationaal recht: rechtssystemen in moslimlanden tussen traditie, politiek en rechtsstaat*, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, Amsterdam University Press, Den Haag/Amsterdam 2006, 104.

¹⁹⁸ Ibidem, 94

¹⁹⁹ Forum, Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling. *Factsheet Sharia rechtspraak*, 1-4, 6. Via http://www.forum.nl/Portals/0/publicaties/FORUM_factsheet_sharia_rechtspraak.pdf.

3.3. Conclusie

Het publieke debat omtrent afvalligheid lijkt zich voornamelijk te richten op de positie van godsdienstvrijheid, zowel in Nederland als binnen de islam. Het gaat daarbij om twee verschillende belangen: vrijheid om te kunnen kiezen voor een godsdienst, en de vrijheid om die godsdienst te kunnen veranderen of te verlaten. Laatstgenoemde is namelijk niet overal en voor iedereen verzekerd. Verder is er de vrees van Ehsan Jami en aanhangers dat er moslims zijn die de sjaria boven nationale en internationale wetten als de Grondwet, de UVRM en het BuPo-Verdrag stellen. In islamitische landen is dit ook het geval zoals soms in de wetgeving vermeld staat. In Nederland zullen deze personen bestraft worden wanneer zij de regels van de rechtsstaat overtreden. De moslims die hiertoe bereid zijn behoren doorgaans tot een groep radicale moslims, voornamelijk salafisten, die hier een minderheid vormen. Jami vraagt zich af of de ‘gematigde moslim’ zich ook identificeert met ideeën die bedreigend is voor de democratische rechtstaat van Nederland. Paul Cliteur meent echter dat er geen gematigde islam is en er derhalve ook geen gematigde moslims zijn: die zijn afvallig in zijn ogen.²⁰⁰ Wat Cliteur in principe doet is een onderscheid aanbrengen tussen zogenoemde goede en slechte moslims. Het is een tweedeling van de islam waarbij slechts de gewelddadige of de vreedzame interpretatie opties zijn. Enige nuance is hierin ver te zoeken en het doet totaal geen recht aan de diversiteit waarmee moslims hun islaminterpretaties vormgeven in de sociale en juridische context waarbinnen dit dient te gebeuren. Tevens suggereert het indirect dat alle moslims hiertussen een keuze moeten maken: ben je een *good muslim* of een *bad muslim*? De vraag is wat dit toevoegt aan het debat. Wel is het belangrijk dat afvalligheid bespreekbaar is en blijft, zolang men waakt voor dergelijke generaliseringen.

---

²⁰⁰ E. Ety, *De islam en het nieuwe fascisme*, NRC 29/08/06. Via <http://www.nrc.nl/handelsblad/van/2006/augustus/29/de-islam-en-het-nieuwe-fascisme-11184347>.

P. Cliteur, ‘God houdt niet van vrijzinnigheid’, In : *Civis mundi*; 41, 4, 2002 en ‘When in Rome, do as the Romans do’, In : *Civis mundi*; 42, 1, 2003. In M. Trepp, *Lees De Koran met historische afstand!*, Waterlog 04/03/08. Via <http://waterlog.wordpress.com/2008/03/04/lees-de-Koran-met-historische-afstand/>.

4. Kwalitatief onderzoek

4.1. Interviews

In voorgaande hoofdstukken heb ik de deelvragen 1 tot en met 4 uitgewerkt. Deze sectie is gewijd aan deelvraag 5 en geeft een analyse van de visie van moslims op afvalligheid en hoe zij reageren op de affaire Ehsan Jami. De aanvulling van dit kwalitatieve onderzoek gebruik ik om eerder verricht onderzoek van interpretaties te voorzien. Ik ben mij er van bewust dat de resultaten niet generaliseerbaar zijn. Wel kan het inzicht geven in persoonlijke visies op afvalligheid en hiermee bestaand onderzoek aanvullen. Met name het rapport van NOVA (2007) dat geen algemene bevindingen of conclusies bevat hoop ik hiermee beter in context te plaatsen. Ik denk dat het waardevol is om moslims zelf aan het woord te laten en te reflecteren op hun opinies over afvalligheid. Dit is in Nederland nog niet uitvoerig gedaan.

4.1.1. Onderzoekspopulatie

Bij het werven van respondenten heb ik mij op de volgende selectiecriteria gericht:

- minimaal 21 jaar (volwassen)
- voorkeur voor Turkse of Marokkaanse etniciteit
- geboren moslim
- soennitisch
- woonachtig in Nederland

De respondenten hebben zelf aangegeven tot de islam te behoren, dit staat bekend als zelftoewijzing.²⁰¹

4.1.2. Steekproef

Uiteindelijk zijn er maar een paar moslims bereid geweest om mee te werken aan mijn interviews, daarom moet ik mij er in berusten dat mijn resultaten gebaseerd zijn op slechts vijf respondenten. De respondenten zijn soennitisch en van Turkse en Marokkaanse komaf. Ik heb hier voor gekozen omdat zij de meerderheid van moslims vormen in Nederland.²⁰² Een van de respondenten is echter

---

²⁰¹ In publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) worden moslims gedefinieerd aan de hand van zelftoewijzing. Problematisch is hierbij dat dergelijk onderzoek gestoeld is op subjectieve bevindingen, aangezien iedereen kan aangeven zichzelf religieus te vinden zonder hiervoor 'direct bewijs' te leveren. Of dit directe bewijs überhaupt bestaat is echter de vraag. Het aantal moslims aflezen aan de hand van moskeebezoek levert bijvoorbeeld geen juiste statistieken op, aangezien elk persoon zijn of haar godsdienst anders invult. Volgens Rob Tieleman rekent het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) iemand tot moslim wanneer minstens één van de ouders of voorouders afkomstig is uit een overwegend islamitisch land, ook al is die persoon geen aanhanger van de islam. Hieruit blijkt al dat deze definitie ook problematisch is, want deze cijfers zullen niet overeenkomen met het aantal praktiserende moslims in de praktijk. In M. Maliepaard et al., *Moslim in Nederland 2012*, 28.

Hegener, *Vrijheid van godsdienst*, 72.

²⁰² Er bestaan geen statistieken over het aantal moslims in Nederland omdat dit niet als zodanig geregistreerd wordt. Mensen worden dus niet geregistreerd op basis van godsdienst. Een schatting van het CBS in 2009 leverde een aantal van 825.000 moslims op. Daarvan heeft bijna iedereen een directe of indirecte migratiehistorie, met name de moslims uit Turkije (285.000) en Marokko (296.000). Die moslims zijn (het nageslacht van) de gastarbeiders die in de jaren '60 naar Nederland

Pakistaans. Hoewel hij buiten de originele doelgroep valt heb ik zijn resultaten wel in het onderzoek meegenomen omdat hij ook soenniet is. Zijn antwoorden kunnen vergeleken worden met de resultaten van de groep ‘overige moslims’ uit het NOVA rapport. Ik heb er voor gekozen geen Iraniërs en sjiïeten te interviewen omdat het mij interessanter leek om te analyseren of een andere islamitische denominatie en andere etnische groepen dan die van Ehsan Jami er alternatieve ideeën op na houden en welke argumenten zij hiervoor aanvoeren. Daarbij lijken contextspecifieke ervaringen met het land Iran vaak vormend voor opvattingen over de islam, al geldt dit natuurlijk niet voor iedereen.²⁰³

4.1.3. Representativiteit

Door het tegenvallende aantal respondenten is het lastig om representativiteit en betrouwbaarheid van dit onderzoek te waarborgen. De insteek om respondenten met zoveel mogelijk verschillende achtergronden te interviewen is dan ook verloren gegaan. Daarentegen is het wel mogelijk geworden om resultaten van moslims met enigszins dezelfde academische achtergronden te analyseren: allen zijn hoogopgeleid en wetenschappelijk geschoold. In al hun studies spelen de islam, Arabisch, het Midden-Oosten of religie een grote rol. Het betreft volwassenen die zich bevinden in de leeftijd van tweeëntwintig tot en met achtendertig jaar. Daarvan zijn er vier nog student en heeft er één een vaste baan.

4.1.4. Rapportage

De interviews zijn *face-to-face* opgenomen met een voice recorder en naderhand letterlijk uitgetypt op de computer in een Microsoft Word bestand. Onderbrekingen als ‘eh’ zijn weggelaten om de verhalen vloeiender te maken. Één interview heeft plaats gevonden via de chat. Dit online interview is daarna ook uitgewerkt in Microsoft Word.

4.1.5. De respondenten

Aangezien anonimiteit is verzekerd gebruik ik fictieve namen voor de respondenten. Hieronder volgen vijf korte profielen die wel op waarheid gebaseerd zijn:

Mijn eerste respondent noem ik Samia. Zij is een drieëntwintigjarige Marokkaanse vrouw uit Lelystad. Zelf is ze geboren in Nederland maar haar ouders komen uit Marokko. Ze bezit zowel de Nederlandse als de Marokkaanse nationaliteit. Samia was ten tijde van het interview haar opleiding Religiestudies aan het afronden. Ze noemt zichzelf een redelijk streng gelovige moslim, wat inhoudt dat ze haar geloof zo veel mogelijk praktiseert. Ook draagt ze een hoofddoek. Samia geeft aan dat de islam een soepel geloof is: wanneer het onmogelijk is bepaalde islamitische verplichtingen na te

---

zijn gekomen in de hoop op werk en inkomen, en vormen 68% van het totaal aantal moslims in Nederland. In Maliepaard et al., *Muslim in Nederland 2012*, 11, 44.

²⁰³ De circa 12.000 Iraanse moslims in Nederland worden als minderheidsgroep buiten beschouwing gelaten in deze scriptie. Als groep die voornamelijk bestaat uit hoogopgeleide politieke en religieuze vluchtelingen participeren zij het minst van de aanwezige islamitische migrantengroepen in Nederland. Ook in opvattingen over religie zijn zij het minst gelovig. In *Ibidem*, 15, 45, 87.

komen kan men deze op een later tijdstip inhalen. Dit maakt het makkelijker voor moslims om zich aan te passen aan Nederland, iets wat zij ook verwacht van nieuwkomers. Zolang het mogelijk is om de islam in het Westen te praktiseren gaat haar voorkeur er naar uit om hier te blijven wonen.

De tweede respondent geef ik de naam Sibel. Sibel is geboren en getogen in Eindhoven en is op het moment van het interview tweeëntwintig jaar oud. Haar ouders zijn afkomstig uit Turkije. Naast haar Nederlandse nationaliteit bezit ze ook een Turks paspoort. Na haar bachelor Antropologie is ze nu bezig met haar master Midden-Oostenstudies. Sibel typeert zichzelf als een praktiserende moslim omdat ze dagelijks bezig is met het belijden van haar geloof. Ze bidt, vast en draagt een hoofddoek. Tevens was ze redelijk actief in haar moskee, zo zat ze in het bestuur van de jongerenafdeling. Ze is van mening dat zij als moslim haar religie goed kan uitdragen en belijden in Nederland, toch mist ze soms meer aandacht voor moslims in de samenleving.

De derde en laatste vrouwelijke respondent noem ik Souhir. Drieëntwintig jaar geleden is zij geboren in Rotterdam maar haar ouders komen uit Marokko. Ook Souhir bezit beide nationaliteiten. Na haar bachelor Islamstudies volgt ze nu de master Klinische- en Gezondheidspsychologie. Ze is echter ook nog bezig met het Honoursprogramma van de faculteit Geesteswetenschappen. Hoewel ze het lastig vindt om zichzelf praktiserend moslim te noemen doet ze dit wel. Praktiseren heeft volgens haar te maken met vroomheid. Concreet gaat het om: gedrag, het uitvoeren van rituelen en de verplichtingen binnen de islam navolgen. Als voorbeelden geeft ze: vijf keer per dag bidden, constant bewust zijn van de aanwezigheid van God, de kledingsvoorschriften volgen, eerlijkheid, beleefd zijn, aardig doen en aalmoes geven aan armlastigen. Ook Souhir draagt een hoofddoek en heeft hier bewust voor gekozen.

De eerste mannelijke respondent draagt in deze scriptie de naam Samet. Zowel zijn ouders als hijzelf zijn in Turkije geboren. Samet is achtendertig jaar oud en bezit de Turkse nationaliteit. Sinds zijn vijfde levensjaar woont hij echter in Nederland. Hij heeft Islamstudies gevolgd maar tegenwoordig is hij werkzaam als jurist. Praktiseren bestaat voor hem uit het volgen van de vijf zuilen, waarvoor in Nederland genoeg ruimte is naar zijn mening. Toch komt hij er niet openlijk voor uit dat hij moslim is. Religie is voor hem een privéaangelegenheid. De oorzaak hiervan is zijn angst voor discriminatie, wat sinds 9/11 is toegenomen. Dit is volgens Samet een belangrijke reden voor veel moslims om terug te keren naar hun land van herkomst.

De laatste (mannelijke) respondent noem ik Qadir. De zesentwintigjarige Pakistaan is geboren in Rotterdam en bezit de Nederlandse nationaliteit. Zijn ouders komen uit Pakistan. Qadir volgt de bachelor Arabische Taal & Cultuur. Net als de andere respondenten ziet ook hij zichzelf als praktiserend moslim. Praktiseren betekent voor hem: het volgen van de leefregels en de religieuze wet volgens de Koran, hadieth, en de levenswijze van de profeet Mohammad toepassen. Het gaat om de theorie en de praktijk. Hij voelt zich erg welkom in Nederland en ervaart hier geen discriminatie. Hij wordt eerder aangemoedigd om zijn geloof te uiten, zo stelt hij zelf.

4.2. Beschrijvende onderzoeksresultaten

In dit hoofdstuk presenteer ik de resultaten van mijn kwalitatieve onderzoek. Door middel van mijn eigen interviews wil ik een verdieping geven van het eerder verrichtte onderzoek van Foquz Etnomarketing, ten behoeve van NOVA. Naar mijn weten is het rapport *Meningen Moslims over Afvalligheid* (2007) het enige onderzoek geweest in Nederland naar de visies van moslims op dit fenomeen. NOVA was destijds van mening dat moslims zelf in het debat over afvalligheid niet gehoord werden en wilde met de enquête duidelijkheid verschaffen. Het rapport verscheen in september 2007, vlak nadat Ehsan Jami de oprichting van zijn comité had aangekondigd.

De enquête is afgenomen bij 475 moslims van verschillende etniciteiten: 163 Turken, 151 Marokkanen en 151 overige moslims waaronder 11 Pakistanen.²⁰⁴ De geënquêteerden zijn mannen en vrouwen binnen de leeftijdscategorie 18-35+. Hun opleidingsachtergronden en arbeidssituaties zijn uiteenlopend. Onder hen bevinden zich moslims van verschillende generaties, waarvan aangegeven is of zij meer of minder dan vijftig jaar in Nederland woonachtig zijn. Het gaat om individuen die zichzelf als moslim identificeren. Zij behoren tot verschillende denominaties binnen de islam, maar hier is geen onderscheid in aangebracht.

De resultaten van het rapport zijn echter beperkt. Ten eerste hebben de geënquêteerden slechts keuze uit vooraf opgestelde antwoordmogelijkheden die men suggestief kan noemen. Er wordt dus aangestuurd op vooraf bepaalde antwoorden in plaats van ruimte te geven aan eigen interpretaties. Ten tweede worden de resultaten slechts in procenten genoemd. Enige toelichting van die antwoorden is geheel afwezig. Ten derde wordt er geen onderscheid gemaakt tussen religieuze denominaties binnen de etnische groepen. Hier wil ik een aanvulling op geven met mijn interviews waarin ik dieper heb doorgevraagd naar achtergronden en islaminterpretaties door middel van open vragen.

4.2.1. Zelftoewijzing en het praktiseren van de islam

Uit onderzoek van Mieke Maliepaard blijkt dat bijna elke Turk (97%) en Marokkaan (94%) in Nederland zichzelf als moslim ziet. Daarvan rekent 89% zich tot het soennisme.²⁰⁵ Deze zelftoewijzing als moslim zegt echter nog niks over de persoonlijke betekenis van geloof of de mate van religieuze participatie.

Van de 475 NOVA geënquêteerden geeft 79% aan zichzelf als praktiserend moslim te beschouwen.²⁰⁶ De religieuze praktijken van moslims worden zowel in de enquête als door de respondenten vergeleken met geloofsuitingen als participatie in de vijf zuilen van de islam.²⁰⁷ Volgens

---

²⁰⁴ Wanneer ik aan deze moslims refereer gebruik ik de afkortingen T voor Turken, M voor Marokkanen en O voor overige moslims.

²⁰⁵ Maliepaard et al., *Moslim in Nederland 2012*, 13, 16, 45, 70-71.

²⁰⁶ Foquz Etnomarketing, *Meningen Moslims over Afvalligheid*, Onderzoeksverslag t.b.v. NOVA september 2007, 7,32.

²⁰⁷ De vijf zuilen bestaan uit: de geloofsbelijdenis (shahada), het rituele gebed (salaat), het vasten (ramadan), de bedevaart naar Mekka (haddj) en het geven van armenbelasting (zakaat).

Foquz, *Meningen Moslims over Afvalligheid*, 7-12, 32-34

NOVA blijken er echter meer moslims te bidden en te vasten dan dat zij zich praktiserend noemen. Een deel van de niet-praktiserende moslims geeft namelijk aan ook bepaalde geloofsuitingen na te leven. De mate waarin moslims praktiseren verschilt, de een is daar strikter in dan de ander. Volgens NOVA zijn Marokkanen strikter in het naleven van de religieuze regels dan Turken, met uitzondering van het moskeebezoek. Het SCP bevestigt dit.²⁰⁸

De respondenten geven allen aan niet slechts gelovig moslim te zijn maar ook praktiserend. Moslim zijn bestaat voor hen dus uit twee verschillende dingen: het geloof en het in praktijk brengen van dit geloof. Praktiseren is echter geen absolute voorwaarde om moslim te zijn, geloven wel.²⁰⁹ Het is dus de vraag in hoeverre het praktiseren van de islam ook iets zegt over gelovigheid, aangezien de rituele en sociale dimensie moeilijk te scheiden zijn binnen de islam.²¹⁰

Samia, Sibel, Souhir en Qadir geven duidelijk aan dat zij bewust gekozen hebben voor de islam. Hiermee onderscheiden zij zich van de door hun genoemde culturele moslims die in principe ‘niet beter weten’ dan moslim te zijn omdat ouders en andere familie dit ook zijn. Deze moslims zijn in de visie van de respondenten niet echt gelovig en zijn niet strikt in het volgen van de regels van de islam. Volgens Maliepaard hebben veel moslims echter een afkeer van de benaming cultureel moslim en zullen zichzelf niet snel als zodanig definiëren.²¹¹ Dit komt omdat de term impliceert dat zij religieus atheïst zijn en dus niet in God geloven. Met dit idee willen zij niet geassocieerd worden.

Naast zelftoewijzing als moslim is er ook het oordeel over andere moslims. Van de moslims uit het NOVA rapport ziet 19% het niet-praktiseren van de islam als een vorm van afvalligheid.²¹² Niet-praktiserende moslims plaatsen zichzelf buiten de islam door de religieuze wet en rituelen niet te volgen. Dit houdt in dat zij niet mee doen aan de rituele voorschriften zoals bidden, vasten, hoofddoek dragen en halal eten maar zichzelf toch moslim noemen. Hieronder valt een deel van de Turkse gemeenschap in Nederland. Een grote groep niet-praktiserende moslims bevindt zich echter ook onder vluchtelingen. Zij zien zichzelf wel als moslim maar doen weinig tot niets aan het geloof. Deze groep is het grootst onder de Iraans-Nederlandse moslims,²¹³ de groep waaronder Ehsan Jami valt.

Niet praktiseren betekent echter niet per se dat zij geen waarde hechten aan het geloof. Moslims kunnen verschillende beweegredenen hebben om zich te onthouden van de rituele plichten, waarvan de pragmatische er één is. Werkenden of studenten hebben niet altijd de mogelijkheid om op

---

²⁰⁸ Maliepaard et al., *Moslim in Nederland 2012*, 13-14, 33-37, 70-71, 74-85, 102.

Foquz, *Meningen Moslims over Afvalligheid*, 7-13, 33.

²⁰⁹ Niet alle moslims blijken dan ook praktiserend te zijn (51% T, 58% M). Anderen praktiseren juist terwijl ze niet werkelijk geloven, en sommigen noemen zichzelf moslim omdat dit onderdeel is van opvoeding en cultuur. In Maliepaard et al., *Moslim in Nederland 2012*, 101.

²¹⁰ K. Phalet, J. Ter Wal (red), *Moslim in Nederland*, SCP-onderzoeksrapport 2004/9. Een onderzoek in opdracht van de minister voor Vreemdelingenzaken en Integratie. Sociaal Cultureel Planbureau, Den Haag, juni 2004. Laatste geraadpleegd op 12/06/14 via www.scp.nl/dsresource?objectid=20911&type=org, 22.

²¹¹ Maliepaard et al., *Moslim in Nederland 2012*, 13-14, 33-37, 70-71, 74-85, 102.

Foquz, *Meningen Moslims over Afvalligheid*, 7-13, 33.

²¹² 23% T, 21% M en 14% O. In *ibidem*, 16-17.

²¹³ Maliepaard et al., *Moslim in Nederland 2012*, 113.

gezette tijden te bidden en ouderen en zieken kunnen door fysieke beperkingen soms niet alle handelingen verrichten. De vraag is ook hoe absoluut dit niet-praktiseren is: gaat het om het nalaten van alle regels en rituelen of slechts om enkele? Wordt er rekening gehouden met deze mogelijke pragmatische overwegingen die het niet-praktiseren kunnen verklaren of is er geen ruimte voor uitzonderingen? Hierover wordt niks gezegd in het NOVA rapport.

Van de respondenten geven Sibel, Samet, en Qadir aan dat moslims die niet praktiseren alsnog moslim zijn: “Dat zijn gewone moslims, ieder is verantwoordelijk voor de eigen daden.”, aldus Samet. Het niet volgen van religieuze voorschriften staat voor hen niet per definitie gelijk aan ongeloof of afvalligheid, die moslims zijn alleen minder orthodox. Wellicht heeft de Turkse achtergrond van Sibel en Samet invloed op deze visie, aangezien er onder Turkse moslims in Nederland een grote groep is die niet praktiseert. Samia meent dat niet praktiserende moslims wel zondigen door niet te bidden of te vasten, maar God is vergevingsgezind. Mocht God vinden dat dit een slechte zaak is en geen vergiffenis schenken dan zal men uiteindelijk in het hiernamaals gestraft worden. Er bestaat overigens een duidelijk verschil tussen het niet naleven van de bronnen en het niet geloven in de bronnen volgens Qadir:

“Een moslim die zich niet houdt aan de religieuze voorschriften kan niet een afvallige genoemd worden. Men is pas afvallige als de religieuze voorschriften afgekeurd en verworpt worden en waarin ongeloof wordt getoond. Er bestaat een verschil tussen ongeloof in bronnen en het niet nastreven van bronnen. Dus een moslim die zich niet aan de religieuze voorschriften houdt is in mijn mening een zondige moslim, en geen afvallige.”

Qadir en Samia delen hun mening over de zondigheid van het niet-praktiseren. In de islam zijn er verschillende gradaties wat betreft zonden, zo zijn er grote en kleine zonden. Ongeloof en polytheïsme zijn over het algemeen de grootste zonden die een moslim kan begaan. Niet-praktiseren zouden de respondenten onder de kleine zonden scharen. Van belang is verder dat de juiste intentie aanwezig is voor het geloof, aldus Sibel:

“Het is niet alleen bidden, want je kan bidden en in je hoofd met tachtig andere dingen bezig zijn. Dat maakt mij nog geen moslim. Ik kan ook de hele dag niks eten en dan telt het alsof ik de hele dag heb gevast, maar dat is niet hetzelfde. Je moet het wel met een bepaald intentie doen. Ik denk echt het geloof in God dat is het belangrijkste om te zeggen of iemand moslim is of niet.”

Die intentie wordt ook wel niyya genoemd en speelt een grote rol bij de innerlijke geloofsbeleving van moslims. Wanneer de intentie van daden niet goed zijn zullen die daden ook niet door God geaccepteerd worden als juist of oprecht. Mede op basis van intentie wordt men beoordeeld in het hiernamaals. Dit ‘echte geloof’ waar Sibel over spreekt is echter lastig vast te stellen voor derden. De

zuiverheid van het hart van een gelovige kan daarom enkel door God beoordeeld worden volgens Souhir. Er is dus sprake van enige discrepantie tussen de antwoorden van de NOVA geënquêteerden en de respondenten op de vraag of het niet-praktiseren van de islam iemand tot afvallige maakt of niet. De NOVA geënquêteerden hebben hier een meer orthodoxe visie op dan de respondenten.

4.2.2. Visies en reacties op afvalligheid

Er bestaan verschillende manieren waarop afvalligheid kan geschieden, in hoofdstuk 2.1.1. zijn deze besproken. De NOVA enquête gaf de volgende vijf keuzemogelijkheden bij de vraag ‘wat verstaat u onder een afvallige of onder afvalligheid?’: iemand die niet meer in Allah gelooft, iemand die openlijk zegt geen moslim meer te zijn, iemand die het geloof niet meer praktiseert, iemand die de islam beledigt en weet niet. Volgens een meerderheid van 36% van de geënquêteerden kenmerkt afvalligheid zich door ‘niet meer te geloven in Allah’.²¹⁴ De innerlijke geloofsbeleving is dus van belang. Daarna volgt met 32% ‘het openlijk zeggen geen moslim meer te zijn’.²¹⁵ In het openbaar treden speelt hierbij een belangrijke rol. Verder koos 10% van de geënquêteerden voor het antwoord ‘weet niet’.²¹⁶ Dit kan impliceren dat de geënquêteerden niet weten wat afvalligheid is, of dat zij niet konden kiezen uit alle bovenstaande antwoordmogelijkheden. Hier is echter geen duidelijkheid over.

Samia en Sibel geven nadrukkelijk aan dat een afvallige moet uitspreken niet meer te geloven, meer specifiek in God of de profeten:

“Maar voor mij als jij zegt ik geloof in helemaal niks, ik geloof niet in God en niet in profeten, of ik geloof niet in dat, dan ben je gewoon geen moslim. Dan is het heel duidelijk als je je daartegenover uitspreekt. Er zijn ook bepaalde dingen die je doet die je buiten het geloof plaatsen.(...) als jij bijvoorbeeld zegt ik geloof in een heleboel goden, dat is shirk, dat is ook afvalligheid.”

Samia ziet het geloven in andere of meerdere goden, polytheïsme, dus als afvalligheid. Dit fenomeen wordt echter niet benoemd door de andere respondenten of in het NOVA rapport. In hoofdstuk 2.2. komt echter naar voren dat shirk de meest ernstige vorm van ongeloof is, het dus opvallend dat dit verder helemaal niet genoemd wordt.²¹⁷

Qadir stelt dat afvalligheid gelijk staat aan het verlaten van de islam door het afwijzen van de bronnen:

“Een afvallige is iemand die een godsdienst verlaat, afwijst, en hierdoor buiten de omvang treedt van die godsdienst. Bij de islam geldt dat een moslim de religieuze bronnen, dus de sjaria, Koran en hadieth, in hun totale vorm afwerpt.”

²¹⁴ 34% T, 35% M, 40% O. In Foquz, *Meningen Moslims over Afvalligheid*, 14-15, 40.

²¹⁵ 29% T, 32% M, 34% O. In ibidem, 13-16, 38-39.

²¹⁶ 9% T, 12 % M, 7%O. In ibidem, 13-14.

²¹⁷ Gimaret, ‘Shirk’.

Verder is Samet de enige die benoemt dat men op afvalligheid kan terugkomen: “Iemand is afvallig als hij het bewust zegt. Immers als iemand per ongeluk iets zegt of doet dan kan hij alsnog weer moslim worden.” Dit idee komt overeen met de voorwaarden van afvalligheid die genoemd zijn in hoofdstuk 2.4.1. Het uitspreken afvallig te zijn geworden, wat door Sibel, Souhir en Samet wordt genoemd, schaar ik onder dezelfde categorie als ‘het openlijk zeggen geen moslim meer te zijn’. De afvallige komt er dus openlijk voor uit. Op Samet na geeft niemand aan dat dit bewust alsmede vrijwillig dient te gebeuren.²¹⁸ Dit kan betekenen dat de rest dit als vanzelfsprekend beschouwt, of dit geen voorwaarde vindt.

In principe zijn de NOVA geënquêteerden en de respondenten het grotendeels eens over wat afvalligheid inhoudt. Opvallend is echter dat de NOVA geënquêteerden ‘het beledigen van de islam’ als keuzemogelijkheid kregen, 7% koos dit antwoord.²¹⁹ De respondenten refereerden echter niet aan blasfemie. Hoofdstuk 2.2.1. wijst uit dat er geen consensus bestaat over de status van blasfemie (shatm) als vorm van afvalligheid. Dit zou een reden kunnen zijn waarom de respondenten niets hebben gezegd over dit fenomeen. Een andere reden kan zijn dat gelovige moslims het vanzelfsprekend vinden dat blasfemie een vorm van ongeloof en/of afvalligheid is en het daarom niet genoemd wordt.

Laat ik nu verder gaan op wat moslims zelf van afvalligheid vinden en hoe ze hier op reageren. De meerderheid van de NOVA geënquêteerden is het er over eens dat afvalligheid een persoonlijke keuze is, namelijk 75% van het totaal²²⁰. Deze visie getuigt van een vrijzinnige denkwijze wat betreft dit fenomeen. De respondenten zijn het hier mee eens, alleen Qadir benoemt dit niet specifiek. Hij zegt dat afvalligheid voortkomt uit onwetendheid, dit impliceert volgens hem een onverstandige keuze: “Ik vind afvalligheid een resultaat van onvoldoende kennis van een religie, in deze context dus islam.” Hij geeft hiermee een negatief waardeoordeel over geloofsafval, omdat hij het gelijkstelt aan een gebrek aan kennis. In deze visie zouden islamitische islamgeleerden dus niet afvallig kunnen worden. De Egyptische islam- en korangeleerde Nasr Aboe Zayd (1943-2010) bewijst het tegendeel. De hoogleraar werd door fundamentalistische moslims bestempeld als afvallige om zijn liberale interpretaties betreffende de Koran.²²¹ Wel moet opgemerkt worden dat Aboe Zayd niet zelf heeft verklaard afvallig te zijn, dit werd over hem uitgeroepen.

De overige respondenten zijn van mening dat derden niet kunnen oordelen over de religiositeit van een ander. Het is een zaak tussen mens en God. Sibel en Souhir stellen dat de ware intenties van een gelovige alleen door God kunnen worden doorzien, daarom keuren ze afvalligheid niet goed of af. Sibel verwacht andersom ook niet veroordeeld te worden om haar geloof:

---

²¹⁸ Zie Hoofdstuk 2.4.1. Voorwaarden.

²¹⁹ 7% in totaal waarvan 8% T, 8% M, 6% O. In Foquz, *Meningen moslims over afvalligheid*, 17-18, 38.

²²⁰ 74% T, 78% M, 74% O. In *ibidem*, 19-20, 40.

²²¹ J.M. Otto, A.J. Dekker, L.J. van Soest-Zuurdeeg (red.), *Sharia en recht in twaalf moslimlanden*, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, Amsterdam University Press, Amsterdam 2006, 35

“Ik keur het niet af, want afkeuren betekent eigenlijk dat ik het dan maar tolereer en dat is niet wat ik wil zeggen. Want ik vind niet dat het iets negatiefs is per se. In geloofsopzicht is het inderdaad niet goed nee, maar ik vind dat ieders relatie met betrekking tot geloof individueel is en ik ben niet degene om daarover te oordelen.”

Volgens de respondenten kunnen moslims in Nederland er voor kiezen de islam te verlaten zonder dat hier gevolgen aan vastzitten, maar in een islamitisch land ligt dit vaak anders.²²² Voor Samia is dit acceptabel want een moslim dient rekening te houden met mogelijke consequenties voordat hij of zij besluit de islam te verlaten:

“Ik denk in een land zoals in Nederland je zelf mag kiezen of je moslim bent of niet. In een islamitisch land vind ik het lastiger, daar heb ik het niet voor het zeggen, daar hebben de machthebbers het voor het zeggen.”

Ze lijkt dus te accepteren dat afvalligen hard gestraft kunnen worden in landen waar de wet dit voorschrijft. Souhir geeft aan het jammer te vinden wanneer een moslim besluit zich van de islam af te keren, maar Samet is de enige die specifiek stelt dat afvalligheid een zonde is binnen de islam. Hij gelooft dat een afvallige niet openlijk uit zal komen voor afvalligheid, in zijn ogen is dat anti-islam propaganda:

“Maar ik denk dat iemand die afvallig wordt dat niet zegt, en als die dat hardop zegt vind ik dat eigenlijk wel propaganda zoals bij Jami en Ali.”

Een moslim mag zich dus wel van de islam afkeren maar kan dit vervolgens niet openbaar maken. Samet denkt dat alleen ex-moslims die media-aandacht zoeken er voor uit komen dat ze afvallig zijn. Die afvalligen overdrijven met wat hen overkomt om de islam zwart te maken. Dit is een nogal generaliserende opvattingen en het lijkt het bestaan van afvalligen die er niet op uit zijn om de islam in een negatief daglicht te zetten te ontkennen. Samet probeert zich van een verdere eigen mening te onttrekken maar deze uitspraak wijst op een niet zo vrijzinnige visie op afvalligheid.

38 % Van de geënquêteerden uit het NOVA rapport geeft duidelijk aan afvalligheid af te keuren,²²³ en 24% zegt zelfs elk contact te zullen verbreken met een afvallige.²²⁴ Daar tegenover staan echter respectievelijk 30% en 47% die het hier niet mee eens zijn. Door de respondenten is het verbreken van contact helemaal niet genoemd. Hoewel Samia, Sibel en Souhir wel erkennen dat

---

²²² Samia erkent dat Ehsam Jami gelijk heeft dat afvalligheid niet kan binnen de islam, zowel in islamitische landen als in Nederland. Afvalligen lopen dus gevaar, maar in Nederland vormt afvalligheid echter geen probleem omdat iedereen beschermt wordt door de Nederlandse (grond)wet.

²²³ 37% T, 39% M, 38% O. In Foquz, *Meningen Moslims over Afvalligheid*, 19-20, 40.

²²⁴ 26% T, 21% M, 26% O. In *ibidem*, 21-24, 40.

afvalligen problemen kunnen ondervinden met hun familie of vrienden stelt Sibel dat het verstoten worden door familie niet voorkomt:

“Nee, ik denk dat het woord verstoten heel dramatisch klinkt. Alsof je uit de groep wordt gegooid en totaal geen toegang meer hebt. Ik kan mij niet voorstellen dat als ik afvallig word dat mijn familie zegt we willen jou niet meer zien en spreken, kom maar nooit meer terug. Het gaat gewoon niet op die manier, het is niet zo zwart wit. Mensen kunnen hun kinderen niet zomaar zeggen van ‘rot maar op’. Dat gebeurt echt niet op die manier.”

Haar familie zal niet heel heftig reageren op afvalligheid, maar voor andere families ligt dit wellicht anders. Samia geeft bijvoorbeeld wel aan dat een afvallige zijn familie kwijt kan raken, maar dat er verder geen ernstige consequenties zijn:

“Ik denk wel dat het mogelijk is om afvallig te zijn, maar dan zal je wel te maken hebben met bepaalde gevolgen. Het kan zijn dat je familie geen contact meer met je wil, het kan zijn dat je vrienden verliest, maar heel ernstige gevolgen kan ik mij niet voorstellen.”

Bedoelt ze hiermee dat het verliezen van familie geen ernstig gevolg is? Juist omdat ze nadrukkelijk aangeeft dat de islam een collectief geloof is waarbij de sociale dimensie van groot belang is maakt familie hier wel een belangrijk onderdeel van uit. Niemand van de respondenten is echter bekend met gevallen van sociale uitsluiting en al helemaal geen fysiek geweld jegens afvalligen. Vandaar dat zij denken dat de problematiek omtrent afvalligheid overdreven wordt. Samia zegt hierover:

“Ik denk dat geweld net een stapje te ver is. Kijk je hoort natuurlijk wel in de media van beledigingen aan het adres van mensen als Ehsan Jami, maar ik denk dat dit echt van die extreme figuren zijn die je altijd in de media hoort. Net als die Al-Qaida figuren of jihadisten en noem maar op, maar dat zijn er gewoon heel erg weinig.”

De bedreigingen en aanval op Ehsan Jami worden door allen weggezet als een reactie op diens extreme uitspraken en houden minder tot geen verband met zijn afvalligheid. Ook hieruit lijkt wederom naar voren te komen dat het zich openlijk negatief uitlaten over de islam vervelende consequenties kan hebben. De vrijheid van meningsuiting lijkt hierdoor beperkt te worden.

Qadir noemt een afwijkende vorm van een sociaal gevolg: “sociale gevolgen van afvalligheid in de westerse samenleving zijn dat de nieuwe generaties dit kan beïnvloeden. Zij keren zich tegen hun ouders.” Hij lijkt hiermee te zeggen dat jonge moslims beïnvloedbaar zijn om de islam te verlaten. Het afkeren van de islam wordt vergemakkelijkt als meer moslims dit doen en dit bekend wordt. Het is

opvallend dat Qadir geen sociale gevolgen voor afvalligen zelf benoemt, alsof deze niet bestaan? Getuigenissen laten echter zien dat dit wel degelijk het geval is.²²⁵

In de interviews heb ik ook doorgevraagd op de visie van de sociale omgeving van de respondenten in kwestie: hoe wordt door hen gedacht over afvalligheid en is er een verschil merkbaar tussen generaties? De respondenten maken zelf onderdeel uit van de tweede generatie moslims in Nederland, want zij zijn hier geboren maar hun ouders in een ander (moslim)land. Alleen Samet behoort tot de eerste generatie, hij is geboren in Turkije en heeft daar vijf jaar gewoond voordat hij naar Nederland kwam.

Samet en Sibel, beiden Turks, geven aan dat afvalligheid in hun omgeving geen rol speelt omdat er niks gebeurt. Er wordt nooit over afvalligheid gesproken, ook niet door de oudere generatie. Wel stelt Sibel dat ze denkt dat haar leeftijdsgenoten en vrienden haar mening zullen delen over afvalligheid. Over de ouderen kan ze dit niet met veel zekerheid zeggen:

“Ik kan me voorstellen dat als je die vraag aan mijn ouders stelt dat zij zouden zeggen dat ze het niet tolereren. Ik denk dat het gewoon het verschil is hoe zij zijn opgegroeid. Ik denk dus wel dat er een verschil is, maar ik vind het moeilijk om te zeggen want ik ken ook genoeg mensen van oudere generaties die misschien nog vrijer denken dan ik denk. Maar ook soms denken wij dat we heel vrij zijn maar als je het een ander vraagt dat die nog veel vrijere ideeën heeft. Maar over het algemeen is de oudere generatie er wel negatiever over dan de jongere.”

Ze heeft dus het idee dat de oudere generatie meer moeite heeft met afvalligheid en dat heeft te maken met opvoeding. Samia en Qadir bevestigen dit met de argumentatie dat jongere moslims beter geschoold en kritischer zijn, de oudere generatie handelt meer vanuit traditie dan uit kennis. Juist omdat jongeren de bronnen bestuderen is afvalligheid voor hen geen probleem en voor ouderen wel, aldus Qadir:

“Als het gaat om de oudere moslimgemeenschap, dan zeggen zij daar niet veel van. Ze verwerpen afvalligheid met de traditionele kennis die zij hebben. De jongere moslimgemeenschap maakt gebruik van logische en filosofische argumentatie om afvalligheid te verwerpen. (...) Ik merk zeker een verschil. De oudere moslimgemeenschap heeft haar religieuze kennis meegekregen vanuit hun landen als een traditie zonder juiste bron-aanduiding en sterke argumenten. De jongeren zijn in dit opzicht anders in hun bewering. Zij maken gebruik van kritische bronnenstudie.”

Hiermee kunnen zij echter niet verklaren dat er schriftgeleerden zijn die ook negatief staan ten opzichte van afvalligheid, terwijl die de bronnen ook bestuderen. De respondenten zijn echter

---

²²⁵ In bijvoorbeeld het boek van Ibn Warraq of op websites als www.ex-muslims.nl, dutch.faithfreedom.org, www.isaruhallah.nl.

overtuigd dat de eerste generatie niet beter weet dan dat de islam het enige en juiste geloof is, zij hebben geen kennis over andere levensbeschouwingen en daar geen ervaring mee. Latere generaties hebben dat wel, sommigen van hen kiezen dan ook bewust voor de islam wat bij (groot)ouders vaak niet het geval was volgens Samia. Zij zeggen hiermee dat jongeren meer ruimdenkend zijn dan oudere moslims als het gaat om geloofsvrijheid. Afvalligheid ligt dus gevoelig bij de oudere generatie: er heerst onbegrip want een leven zonder de islam is ondenkbaar voor hen. De sociale factor in de islam speelt hierbij een rol, men doet veel samen als gemeenschap. Souhir herkent en erkent dit, maar zowel voor- als tegenstanders van afvalligheid zijn het er volgens haar over eens dat men afvalligen met rust moet laten.

De mannelijke respondenten Samet en Qadir wijten het feit dat er niet over afvalligheid gesproken wordt echter ook aan de taboesfeer waarbinnen de kwestie zich bevindt, zowel in de islam *an sich* als binnen de gemeenschap.²²⁶ Sociale complicaties dragen hier aan bij, aldus Samet. Dit heeft ten gevolg dat men weinig hoort en weet over het aantal afvalligen in Nederland en hoe het hen vergaat. Daarbij ontbreekt het de oudere generatie aan kennis over afvalligheid, zij kennen het slechts als iets uit de islamitische wereld en houden zich daarom niet bezig met het fenomeen.

Als men kijkt naar welke ervaringen de respondenten zelf hebben met afvalligheid en afvalligen in Nederland is het begrijpelijk dat zij het idee dat afvalligen gevaar lopen als overdreven of onjuist inschatten. Dat zij nog nooit gehoord hebben van geweld jegens afvalligen of geen ervaring hebben met sociale gevolgen betekent echter niet dat dit ook niet voorkomt en geen probleem kan vormen.

4.2.3. Interpretaties van de islamitische bronnen

Hoewel de respondenten in het algemeen weten wat afvalligheid is vinden ze het lastiger aan te geven wat er in de islamitische bronnen over geschreven staat. Aan de NOVA geënquêteerden is deze vraag niet voorgelegd.²²⁷ Het hele thema over de geschriften en de officiële juridische consequenties van afvalligheid komt voor hen niet aan bod. Alle respondenten, op Qadir na, geven aan beperkte kennis te hebben over hoe de Koran en de hadith afvalligheid behandelen. Souhir meent dat interpretatie van de bronnen slechts weggelegd is voor de oelama en foekaha. De ‘gewone moslim’ of leek is hiertoe niet bevoegd en daarom is het lastig hier zelf iets over te zeggen vindt ze:²²⁸

“Ik kan niet op basis van een vertaling, zonder enige context, bepalen hoe ik dit interpreteer. Mijn kennis is ontoereikend. Ik ben ervan overtuigd dat de context van oorlog in de vroege Middeleeuwen ervoor zorgt dat het niet nu toegepast kan worden. Om eerlijk te zijn heb ik

---

²²⁶ Wanneer afvalligheid voorkomt binnen de familiale kring is dit ernstiger dan wanneer het om iemand gaat uit de sociale omgeving.

²²⁷ Het is dan ook niet duidelijk waarop zij hun antwoorden uit de enquête baseren: kiezen ze gewoon uit de keuzemogelijkheden of is het (algemene) religieuze kennis?

²²⁸ Alleen niet-moslims of mensen met een anti-islam visie claimen volgen haar dat de Koran de doodstraf voorschrijft aan afvalligen. Dit is echter niet correct, er zijn ook moslims die dit denken.

daar geen kennis over. We zouden sowieso eerst het Arabisch moeten analyseren voordat je iets kan zeggen. Ik gebruik altijd tafsiers als ik iets wil opzoeken.”

Die schriftgeleerden zijn er zeker niet zonder reden en beschikken over veel kennis. Er zijn echter moslims die blinde navolging verwerpen (taqlid) en vinden dat moslims te raden moet gaan bij de eigen rede. Men moet dus niet zomaar alles voor waar aannemen wat door geleerden wordt geclaimd want hier kunnen bepaalde achterliggende motieven (politiek, economisch) aan ten grondslag liggen. Daarbij lijkt het alsof Souhir zich met dit argument achter de schriftgeleerden verschuilt om geen eigen uitspraken te hoeven doen. Ze legt hiermee de verantwoordelijkheid bij anderen maar verduidelijkt niet over wie ze het precies heeft. Dat iemand zich baseert op schriftgeleerden betekent echter niet dat hij of zij daarnaast geen eigen opinie kan vormen over wat die schriftgeleerden zeggen. Hier gaat zij aan voorbij. Wel stelt ze, als enige, dat zowel de klassieke als de moderne sjaria geen doodstraf voorschrijven in relatie tot afvalligheid. Hier heeft ze dus wel een mening over.

De respondenten erkennen allen het belang van context. Ze doelen hiermee op het feit dat de islamitische bronnen geopenbaard zijn in een compleet andere tijd en omgeving: er was sprake van strijd en oorlog omdat de islam zich nog aan het ontwikkelen en verspreiden was. Destijds werden afvalligen gezien als staatsvijanden die een gevaar vormden voor de samenleving, zij moesten gestraft en geëlimineerd worden. Lijfstraffen waren echter niet exclusief voorbehouden aan de islam, Samia zegt hierover:

“Ik studeer natuurlijk religiewetenschappen en ik ben ontzettend geschrokken van alles wat er in de Bijbel staat en in de Tora, en ik ben vooral geschrokken van de Talmoed. Over sommige dingen dan denk ik, wat raar dat hier nooit ophef over is geweest.”

Ze denkt dat er gemeten wordt met een dubbele standaard waarin het christendom en jodendom worden afgebeeld als vredelievende godsdiensten. De islam wordt daarentegen weggezet als gewelddadig door de veroveringsoorlogen, terwijl het christendom deze net zo goed heeft gekend met de Kruistochten. Dit is in haar ogen misleidend. Sibel benoemt een heel ander facet van het verschil in context waarbij ze zich meer focust op een discoursverschuiving:

“ik denk dat in de huidige wereld er ook veel meer aandacht is voor afvalligheid. Ik denk dat er in de geschiedenis, dat het toen minder voorkwam en dat het minder bespreekbaar ook was toen? Religie wat toen heel erg belangrijk in het dagelijks leven, dus ik denk dat het ook een heel ander debat was. Nu heb je natuurlijk ook dat religie op veel plekken wordt losgelaten, en daarom laait die discussie op.”

Secularisatie is volgens haar dus van invloed op islaminterpretaties. De afname van religie en het religieuze domein spelen hierbij een rol. Ook Qadir merkt dit op: “In het Westen worden mensen meer

afvallig omdat hier staat en religie gescheiden zijn en de sjaria niet als wet is ingevoerd.” Het is niet geheel duidelijk of Qadir bedoelt dat moslims in het Westen meer afvallig worden (kwaliteit) of dat er meer moslims afvallig worden (kwantiteit). Hij geeft ook niet aan of moslims in landen waar de sjaria geldt en waar religie en politiek samengaan echt meer gelovig zijn of meer angst hebben om hun ongelooft te uiten.

4.2.4. Kennis over afvalligheid in de islamitische bronnen en de bestraffing hiervan

Volgens Qadir schrijft de hadith de dood als aardse straf voor en alleen een speciale rechter kan dit opleggen. Een medemoslim kan niet over een afvallige rechtspreken, wel kan hij tegen hem getuigen. Hij spreekt tevens als enige over de voorwaarden waaraan men moet voldoen om iemand van afvalligheid te kunnen beschuldigen. Voorbeelden hiervan staan beschreven in Hoofdstuk 2.4.1. De andere respondenten weten niet precies wat er in de Koran en hadith staat over afvalligheid, alleen in grote lijnen. Desondanks zijn ze het er grotendeels over eens dat de klassieke sjaria dit streng bestraft: gebaseerd op koranverzen schrijft het islamitisch strafrecht de doodstraf voor. Samia zegt hierover:

“de meeste moslims zijn redelijk soennitisch of orthodoxer. De meerderheid is soennitisch maar je hebt ook heel veel mensen die het heel allegorisch interpreteren, dus het is niet letterlijk een straf. Het is symbolisch, het gebeurt in het hiernamaals en dat geldt natuurlijk voor veel dingen zoals homoseksualiteit en andere gevoelige onderwerpen om het zo maar te zeggen. Maar ik denk dat de meeste mensen een hele orthodoxe letterlijke interpretatie aanhouden, en ja dat hoeft niet.”

Voor haar verschilt het dus welke islaminterpretatie gehanteerd wordt. Dit geldt niet enkel voor subgroepen of denominaties binnen de islam, maar ook voor individuen daar weer binnen: “je het kan interpreteren op de manier zoals jij wilt en zoals het bij jou past. Als zij zeggen van dat klopt niet bij mijn religieuze overtuigingen dus ik ga het niet zo interpreteren.” Dat een moslim het niet eens is met de orthodoxe interpretatie dat de sjaria voorschrijft dat afvalligen de doodstraf horen te krijgen betekent echter niet dat ontkend kan worden dat het in de sjaria staat. Volgens Samia zullen moslims echter voortdurend met elkaar in debat blijven over interpretaties en zal er geen consensus bereikt worden. Die interpretatievrijheid beschouwt zij als een positieve eigenschap van de islam waarin een moslim zijn of haar weg moet vinden: “Ik denk dat de meeste moslims net zoals mij gewoon gematigd zijn en gewoon proberen om een soort balans te vinden: niet te streng maar ook zeker niet te los met je religie.”

Sibel stelt echter dat onder andere door de grote diversiteit in klassieke en moderne sjaria-interpretaties er niet meer gesproken kan worden over ‘de sjaria’:

“Er zijn nu heel veel moderne interpretaties, en zoals jij ook wel weet verschillen die per wetschool. Maar ook zelfs daarbinnen zijn er zoveel dingen waar men het niet over eens wordt dat je dus niet kan spreken over één sjaria”

Net als Samia gelooft zij dan ook niet dat er een duidelijke consensus bestaat over al die verschillende boeken. Daarentegen zegt ze wel dat de islamitische bronnen duidelijk genoeg aangeven hoe moslims met afvalligen om moeten gaan: zij krijgen de doodstraf. Ze geeft aan dat afvalligheid volgens de klassieke sjaria behoort tot de hoedoed en er dus een lijfstraf op staat. Het is namelijk een misdad tegen God. Ze is er echter niet zeker van of de Koran dit specifiek voorschrijft. Mocht het niet in de Koran staan dan baseert men zich op de hadith. Dit is volgens haar echter problematisch: “de hadith moet je met een korreltje zout nemen. Want wij geloven natuurlijk dat de Koran wel het letterlijke woord van God is, maar de hadith niet.” De hadith zijn overleveringen, ze zijn door mensen opgesteld en daarom feilbaar. Anders dan het woord van God kan daarom getwijfeld worden aan de authenticiteit en betrouwbaarheid van deze bronnen. Zelf meent ze dan ook dat alleen God over geloof en ongeloof kan oordelen. Dit zou echter betekenen dat men gestraft wordt in het hiernamaals, hiermee spreekt ze zichzelf dus tegen.

Samet, die ook Turks is, twijfelt eveneens over de autoriteit van de hadith. Hij stelt dat men de hadith niet verplicht hoeft te volgen omdat ze casuïstisch zijn. Hoewel hij dit vervolgens niet zelf uitlegt beargumenteren koranisten²²⁹ dit met het idee dat in de Koran alles beschreven staat wat een moslim moet weten. In andere woorden: er zijn geen andere bronnen nodig. Daarbij wordt nergens letterlijk in de Koran gezegd dat de hadith gevolgd moet worden en tevens spreekt de hadith de Koran meermaals tegen.²³⁰ Dit maakt de hadith onbetrouwbaar volgens hen. Anderzijds zijn er moslims die geloven dat de hadith de Koran uitlegt en van context voorziet. De Koran kan volgens hen niet begrepen worden zonder de hadith. Volgens Samet behandelen de Koran en hadith afvalligheid als een zonde die in het hiernamaals bestraft zal worden. Toch wordt in de sjaria de doodstraf voorgeschreven, hij verantwoordt dit als volgt:

“Een mogelijke verklaring is dat als iemand zelf stilletjes afvalt, dan is dat tussen hem en Allah, maar als iemand dat openlijk doet en daar trots op is wordt dat kennelijk als propaganda of opstand gezien met als doel dat andere mensen volgen. Kennelijk wil een islamitische staat dan de samenleving beschermen.”

Er bestaat blijkbaar een verschil tussen het wel en niet openlijk uitkomen voor geloofsafval. Het stil houden van deze keuze lijkt hierdoor een voorwaarde om niet gestraft te worden tijdens het aardse bestaan. Dit impliceert dat er geen vrijheid van godsdienst is binnen de islam, terwijl dit wel door de

---

²²⁹ Zij wijzen de religieuze autoriteit van de hadith gedeeltelijk of geheel af en beschouwen de Koran als meest gezaghebbende tekst binnen islam.

²³⁰ Ghulam Ahmad Pervez In A. Rippin, *Muslims. Their religious beliefs and practices*, 223.

respondenten wordt gesuggereerd: “Iedereen mag geloven wat diegene wil en veranderen wanneer diegene dat wil.”, aldus Souhir. Sibel deelt deze visie:

“Het belangrijkste vers in de Koran in dit opzicht is voor mij, of er zijn er twee eigenlijk. De ene zegt: ‘jouw geloof voor jou en mijn geloof voor mij’. Dat geeft eigenlijk al aan dat je iedereen in z’n eigen geloof moet laten. Er is ook een ander vers: ‘er is geen dwang in godsdienst’, en dat is voor mij de andere belangrijke.”

De eerste aya dat Sibel aanhaalt uit soera 109:6 gaat volgens Ibn Khatier over de ongelovige Koeraijsj: “Hij beval Zijn boodschapper zich geheel van hun religie te distantieren”²³¹ Zij hebben hun ongelooft zoals de moslims de islam hebben. De ongelovigen aanbidden afgoden terwijl moslims God aanbidden, zoals dit is toegestaan in de islam. De andere aya uit soera 2:256 benadrukt dat niemand gedwongen mag worden om moslim te worden. Het idee is dat de islam zo duidelijk en helder is dat een ieder die door Allah naar de islam geleid wordt zijn of haar hart zal openen voor deze godsdienst. Niemand zal dus gedwongen worden, hoewel men wel iemand kan verzoeken tot de islam te komen.²³² Ook Qadir haalt enkele overeenkomende ayaat aan.²³³ Toch wordt er ook wel getwijfeld aan vrijheid van godsdienst, waaronder door Sibel. Zij vindt dat deze vrijheid als mensenrecht wenselijk is, ook in de islam, maar stelt dat het complex is om dit te realiseren:

“Ik denk dat het in de praktijk moeilijker ligt dan dat wij in ons hoofd hebben. We houden er van om te zeggen ‘iedereen moet vrij zijn’ en ‘iedereen zou moeten kunnen kiezen wat ze willen’, maar in de praktijk werkt het vaak niet zo. Maar het zou wel moeten inderdaad.”

Met name de universaliteit van vrijheid van godsdienst is een heikel punt. Het is discutabel wat universaliteit precies inhoudt, gezien het een concept is naar westerse maatstaven. Het Westen predikt dat vrijheid van godsdienst een universeel mensenrecht is dat tevens in veel nationale wetten en grondwetten is opgenomen. In de islamitische wereld is dit echter niet zo vanzelfsprekend:

“Het is natuurlijk moeilijk, want de universele rechten van de mens is natuurlijk ook een subjectief gegeven vind ik. Het is ook weer bedacht door het Westen. Dus het is moeilijk te zeggen want dat is al standaard, maar waarom is dat dé standaard? Dus ik vind niet dat de islam zich moet aanpassen aan de westerse standaard. Andersom ook niet, maar ik denk gewoon dat we moeten accepteren dat er meerdere standaarden zijn. Er is niet één absolute waarheid of één absolute van dit is hoe mensen behandeld moeten worden en dit is wat de

---

²³¹ Tafsier Ibn Kathier Soera 109:6. (vertaling GB)

²³² Tafsief Ibn Kathier soera 2:256 (No Compulsion in Religion)

²³³ ‘De Koran zegt ‘er is geen dwang binnen de godsdienst.’, namelijk in soera 2:256. En: ‘als God het gewild had, zou Hij jullie tot één gemeenschap gemaakt hebben, maar Hij heeft jullie in wat jullie gegeven is op de proef willen stellen.’ in soera 5:48. En ‘als jouw Heer het had gewild, hadden wie er op de aarde zijn allen geloofd. Of kun jij de mensen dwingen gelovigen te worden?’ in soera 10:99.’

rechten van de mens zijn. Het is nu eenmaal zo dat het islamitisch recht heel anders is dan de westerse.”

Deze uitspraak getuigt van een cultuurrelativistisch perspectief. Samia gaat er dus van uit dat culturen niet eenvoudigweg met elkaar vergeleken kunnen worden. Normen en waarden zouden niet universeel zijn maar slechts begrepen kunnen worden vanuit de cultuur waarin ze zijn ontstaan. Hoewel de wortels van universaliteit van godsdienstvrijheid niet in de islamitische wereld liggen betekent dit niet dat het daarom ook niet kan werken of onnodig is aldaar. Samia zegt verder niks over het feit dat vrijheid van godsdienst niet is opgenomen in de islam. Wel geeft ze aan dat universele vrijheid van godsdienst een utopie is, een onrealistisch doch wenselijk ideaal:

“In een islamitisch land heb je dat gewoon niet, je hebt geen vrijheid van godsdienst, en dat geldt ook voor een land als Israël bijvoorbeeld. Daar moet je ook joods zijn voordat je bepaalde voordelen hebt anders ben je een tweederangs burger. Dus bepaalde landen hebben dat gewoon.”

Ze lijkt te accepteren dat die onvrijheid de gang van zaken is in sommige landen. Samia haalt echter bepaalde dingen door elkaar. Dat niet-joden (ze bedoelt waarschijnlijk moslims) in Israël behandeld worden als tweederangs burgers betekent niet dat zij niet vrij zijn om een andere religie of godsdienst aan te hangen dan het jodendom. Er is echter geen sprake van gelijkheid, maar dat is iets anders dan vrijheid van godsdienst. Samet beperkt vrijheid van godsdienst tot een bepaalde groep:

“Vrijheid van godsdienst bestaat volgens het dhimmi-recht, ken je dat? Vrijheid voor het veranderen van religie is er ook. Je mag van godsdienst veranderen en er is geen dwang, maar dan moet je wel instaan voor de gevolgen, bijvoorbeeld afstoting door de maatschappij.”

In eerste instantie ging dit om de joden en christenen, ook wel ‘de mensen van het boek’. Later werden hier ook anderen aan toegevoegd zoals de sabiërs en zoroastristen. Zij konden de eigen religie blijven aanhangen onder islamitisch bestuur maar verkeerden wel in een minderwaardige positie met beperkte rechten. Wederom is er dus geen sprake van gelijkheid omdat er gediscrimineerd wordt op basis van godsdienst. Samet stelt ook dat er consequenties kleven aan het verlaten van de islam, hij heeft het over sociale gevolgen. Vrijheid van godsdienst wordt hierdoor in zekere mate beperkt en kan moslims er van weerhouden zich van de islam af te keren. Toch zien de respondenten de mogelijkheid om de islam te verlaten als godsdienstvrijheid, ondanks de mogelijke gevolgen die dit met zich meebrengt. Godsdienstvrijheid beperkt zich dus niet slechts tot de keuze voor de islam.

Hoe zit het met kinderen die geboren worden in een islamitisch gezin? De islamitische geloofsleer gaat uit van het idee van fitra.²³⁴ Dit fenomeen kent meerdere definities, waaronder een metafysische: het aangeboren geloof in God of het oorspronkelijke geloof. Dit houdt in dat iedereen geboren wordt als moslim. Integraal aan die aangeboren natuur is tawheed, ook wel het geloof in de ene (en eenheid van) God. Door socialisatieprocessen en opvoeding van ouders kan men hier invloed op uitoefenen. Door de shahada te accepteren kan men echter terug keren naar de originele staat van fitra. Dit wordt gezien als een bewuste bevestiging van de islam.²³⁵ Samet en Qadir zijn het hier deels mee eens:

“Elk kind wordt op natuur geboren, vervolgens maken zijn ouders hem wat hij moet worden. Als een kind in een moslimse gezin opgevoed wordt, wordt hij moslim. Op een volwassen leeftijd gaat de moslim dan nadenken over het leven en de toepassing van zijn religie in zijn levensfilosofie. Als het kind dan volwassen is en alles overtuigend met bewijzen heeft meegekregen blijft hij een moslim, zo niet dan bekeert hij zich, of doet er niks mee.”

Maar, elk mens wordt opgevoed in de levensbeschouwing van zijn of haar ouders: gelovig, atheïstisch en alles daar tussenin. Pas op latere leeftijd zal diegene zelf beslissen of hij of zij die levensbeschouwing wil aanhouden of niet. De mannelijke respondenten delen dus niet het idee dat iedereen per se geboren wordt als moslim., Souhir zegt hierover:

“elk mens heeft godsdienstvrijheid, geboren in een islamitisch gezin of niet. (...) je ouders hebben sowieso een grote invloed op jouw gedrag, denkwijze etcetera. Dus als moslim opgroeien zie ik niet anders dan als atheïst opgroeien, want daar krijg je ook van jongs af aan mee dat er niks is.”

Net als Souhir vindt Sibel dat het geboren worden in een bepaalde levensbeschouwelijke context (hier de islam) niet per se negatief is. Voor hen staat dit niet gelijk aan onvrijheid. Atheïsten worden bijvoorbeeld ook grootgebracht met het idee dat er geen God bestaat, waarom zou het dan erg zijn dat moslims opgroeien met het geloof in Allah?

Opvallend is dus dat de respondenten niet precies weten wat er in de geschriften staat over afvalligheid. Toch zijn ze het er over eens dat de sjaria de doodstraf voorschrijft, hoewel er geen consensus bestaat over wat die sjaria precies is. Ondanks dat ze erkennen dat er een straf op afvalligheid staat zijn ze wel van mening dat de islam vrijheid van godsdienst kent. Dat aanhangers van een andere religie niet altijd gelijk worden behandeld of dat afvalligheid bepaalde consequenties

---

²³⁴ D.B. Macdonald, 'Fitra' In P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs (red.), *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, Brill Online 2014. Laatst geraadpleegd op 12/08/14 op Australian National University via http://referenceworks.brillonline.com.virtual.anu.edu.au/entries/encyclopaedia-of-islam-2/fit-ra-SIM_2391.

²³⁵ Y. Mohamed, 'Fitrah and its Bearing on the Principles of Psychology', In : *The American Journal of Social Sciences* 12:1, 1-4. Via http://i-epistemology.net/attachments/408_V12N1%20Spring%2095%20-%20Mohamed%20-%20Fitrah%20and%20its%20Bearing%20on%20Islamic%20Psychology.pdf.

heeft wordt door de respondenten geaccepteerd als iets wat nu eenmaal zo is. Hun antwoorden lijken daarom tegenstrijdig en laten zien dat afvalligheid wel degelijk problematisch kan zijn.

4.2.5. Visies op de doodstraf

Wat de respondenten weten gaat dus met name over de bestraffing van afvalligheid volgens de sjaria. Ze zijn het er bijna allemaal over eens dat de sjaria in theorie de doodstraf op afvalligheid voorschrijft maar dat dit in de praktijk zelden nog wordt uitgevoerd. Vandaar dat dit voorschrift hen niet problematisch lijkt. Qadir stelt dat de doodstraf voor afvalligen een bepaald nut dient: als afschrikmiddel en ter preventie van anarchie. Angst voor deze zware bestraffing moet dus voorkomen dat meer moslims zich zullen afkeren van de islam. Samet geeft aan tegen de doodstraf op afvalligheid te zijn want geloofsafval is een uiting van een eigen mening. Deze is veranderlijk en daarom zou een moslim hier nooit voor bestraft mogen worden. De afvallige in kwestie kan namelijk terugkomen op zijn besluit en de islam opnieuw in het hart sluiten.²³⁶ Hoewel geen van de andere respondenten tawbah (spuitbetuiging) benoemt komt in Hoofdstuk 2.4.3 naar voren dat deze mogelijkheid er is, al bestaat er geen consensus over de toepassing en uitvoering van.

Sjeich Haitam al-Haddad verkondigde in 2012 in Nederland de boodschap over een gerechtvaardigde doodstraf voor afvalligen in een islamitische staat waar de sjaria rechtsgeldig is. Hiervoor haalde hij het onderscheid tussen de daar al-islam en daar al-harb aan.²³⁷ Souhir geeft aan te snappen welk punt Al-Haddad wil maken met zijn onderscheid maar deelt niet de mening dat afvalligen gedood moeten worden om afvalligheid. De tweedeling zou wel kunnen werken in relatie tot erf- en familierecht, maar niet het strafrecht. Zowel over de concepten daar al-islam en daar al-harb als over de islamitische staat bestaat echter enige onduidelijkheid bij sommigen respondenten, zoals Sibel:

“het onderscheid tussen daar al-islam en daar al-harb is heel oud, dat wordt ondertussen al bijna niet meer gemaakt omdat het onderscheid er ook niet echt meer is. Bijvoorbeeld Turkije wat seculier maar ook islamitisch is, noem je het daar al-islam of daar al-harb?”

Sibel vraagt zich af of het onderscheid in de huidige tijd ook nog van toepassing is en waar dan precies. Ze is het dan ook oneens met de uitingen van Al-Haddad. Het onderscheid dat hij maakt is volgens haar achterhaald en heeft betrekking op door haar genoemde sjaria-grenzen. Zij vindt het onterecht dat er een nationale betekenis aan het moslim-zijn wordt gekoppeld. Het is dus onaanvaardbaar dat moslims in landen als Iran of Soedan gedood kunnen worden voor afvalligheid. Volgens haar zou dit nergens ter wereld mogen gebeuren. In Nederland is in 1986 vastgelegd in het ‘Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, inzake

---

²³⁶ Hij geeft echter niet aan of en welk tijdslimiet en welke frequentie hieraan verbonden zijn.

²³⁷ H. al-Turabi, ‘The Islamic State’, In : *Voices of Resurgent Islam*, Oxford University Press, New York 1983, 241-251 via <http://home.zcu.cz/~dkrizek/SBV1/Texty%204/V%20-%20Turabi.pdf>.

de afschaffing van de doodstraf²³⁸ dat de bevoegdheid tot het opleggen van de doodstraf is komen te vervallen.²³⁸ Van dergelijke wetgeving is echter niet overal sprake, landen kunnen dan zelf bepalen wel of niet de doodstraf toe te staan en uit te voeren.

De andere respondenten vragen zich ook af of het onderscheid tussen de daar al-islam en daar al-harb nog geldend is. Wel onderkennen zij het onderscheid tussen ‘islamitische’ en ‘niet-islamitische’ staten. Qadir zegt hierover: “Maar of het nou om de klassieke of moderne wetgeving gaat, in een niet-islamitische staat is de moderne of klassieke sjaria wet niet van toepassing.” Voor hem bestaat er wel degelijk een verschil dus. Qadir gebruikt echter net als Souhir en Samet de concepten van een islamitische staat en een islamitisch land door elkaar, dit kan leiden tot verwarring.

De moderne variant van de islamitische staat is in principe een nieuw fenomeen en komt niet overeen met dat van vroeger: het idee van de daar al-islam. Qadir geeft wel duidelijk aan dat in een islamitische staat de sjaria als grond- en staatsrecht moet gelden. Er bestaat echter geen concreet staatkundig model die landen tegenwoordig compleet kunnen overnemen, er zijn verschillende invullingen van. Volgens Souhir is de islamitische staat tegenwoordig een ideaalbeeld voor moslims van een rechtvaardige samenleving, een soort utopie. Sibel is het hier mee eens: een islamitische staat is tegenovergesteld aan dwang en corruptie, vandaar dat het *an sich* niet negatief is. De manier waarop dit tegenwoordig vaak vorm krijgt daarentegen wel. Hedendaagse islamitische staten worden daarom vaak afgewezen door moslims want die zouden geen rechtvaardigheid voorstaan maar corruptie. Ook Samet geeft dit aan. Hij claimt dat het sjiïsme in Iran en het wahabisme in Saoedi-Arabië niet islamitisch zijn. Voor hem is het Osmaanse Rijk de laatste ware soennitische islamitische staat geweest en is het niet realistisch dat er nog een zal komen, hoewel hij dit wel wenselijk acht.¹ Het zelfbenoemde islamitische kalifaat dat in juni 2014 in Irak en Syrië is uitgeroepen door de terreurgroep Islamitische Staat is een recent voorbeeld van een islamitische staat die door veel moslims niet erkend wordt als zodanig. Wereldwijd zijn er meer dan honderd moslimgeleerden die een brief hebben ondertekend die gericht is aan Aboe Bakr al-Baghdadi, de leider van IS, en zijn gevolg. In die brief veroordelen en wijzen zij het ideeëngoed en de daden van IS af in vierentwintig punten.²³⁹ Onder die moslimgeleerden bevinden zich onder andere hoofdmoefti’s en hoogleraren van verschillende islamitische universiteiten.

In een islamitisch land hoeft de sjaria niet per se het staatsrecht te zijn. Wel is het noodzakelijk dat de islam de belangrijkste godsdienst in het land is en dat de meerderheid van de bevolking uit moslims bestaat. Islamitische landen kunnen echter enorm van elkaar verschillen. Marokko en Indonesië bijvoorbeeld noemen zichzelf beiden islamitisch maar zijn enorm divers in allerlei opzichten.

---

²³⁸ Nederland rechtsstaat, *Artikel 114 – Doodstraf*. Via <http://www.nederlandrechtsstaat.nl/grondwet/artikel.html?artikel=114&categorie=14&auteur=&trefwoord=&l=1>.

²³⁹ Open letter to Dr. Ibrahim Awwad al-Badri, alias ‘Abu Bakr al-Baghdadi’, and to the fighters and followers of the self-declared ‘Islamic State’, 19/09/2014. Via <http://www.lettertobaghdadi.com>.

Terugkerend naar de uitspraak van Al-Haddad over afvalligheid: de mannelijke respondenten zijn het eens met zijn argument voor de doodstraf in een islamitische staat. Volgens Qadir is Al-Haddad's uitspraak een klassieke opvatting die ook in deze moderne tijd van toepassing is:

“Afvalligheid wordt door de doodstraf bestraft, zodat mensen vanwege de straf niet de islam verlaten. Als er geen straf voor afvalligheid bestaat in de sjaria ontstaat er anarchie in de samenleving, en het heeft sociale gevolgen voor de nieuwere generaties. De strafwetten zijn alleen toepasbaar in een islamitische staat. Het verlaten van een religie opent wegen voor afvalligheid en voor iedereen die een religie wil verlaten. Dit stimuleert afvalligheid wat niet de bedoeling is.”

De strafmaat is volgens Qadir opgesteld met het doel om afvalligheid te beperken. Samet legt Al-Haddad's argument echter anders uit:

“Ik denk dat veel oelama het met hem eens zijn. Ik denk dat hij vanuit zijn optiek en kijkend naar de bronnen gelijk heeft, omdat de islamitische staat een utopie is. Het bestaat alleen in theorie dus de doodstraf zal nooit uitgevoerd worden.”

Samet suggereert dat afvalligheid slechts in een islamitische staat bestraft zal worden, als een dergelijke staat zou bestaan. Dat de doodstraf in theorie op afvalligheid staat betekent volgens hem niet dat dit in de praktijk toegepast wordt. Tegenwoordig zal men een gevangenisstraf krijgen. Bovendien worden alleen de afvalligen gestraft die openlijk slecht spreken over de islam, aldus Samet. Hij lijkt te accepteren dat afvalligheid alsnog bestraft wordt, in het openbaar treden met anti-islam sentimenten is hierbij een voorwaarde.

Van de vrouwelijke respondenten deelt alleen Samia het idee van Al-Haddad. Zij is tevens de enige die het acceptabel vindt dat de doodstraf tegenwoordig ook daadwerkelijk wordt uitgevoerd. Hoewel ze aangeeft zelf niet achter deze strafmaat te staan is ze van mening dat elk land hier zelf over mag beslissen. Een islamitisch land mag dus een eigen invulling geven aan de sjaria en het nationaal recht zonder dat andere landen zich hiermee bemoeien. Sibel, Souhir en Qadir zijn niet eens met Samia. De internationale gemeenschap mag volgens hen ingrijpen als de doodstraf wordt opgelegd aan een (vermeende) afvallige.²⁴⁰ Zij stellen dit echter niet verplicht. Samet geeft aan dat anderen zich hier slechts in beperkte mate mee mogen bemoeien, al verduidelijkt hij niet in hoever.

Sibel en Souhir zijn tegen lijfstraffen en de doodstraf in het algemeen. Ze vinden dit wreed en onacceptabel, met name in de huidige tijd. Het is dan ook absoluut ondenkbaar dat afvalligen op deze wijze gestraft worden in islamitische landen omdat de sjaria of nationale wet dit voorschrijft. Zij lijken echter wel te rechtvaardigen dat dit vroeger gebeurde, hoewel onder andere omstandigheden. Souhir meent dat men destijds allerlei uitzonderingen maakte door bepaalde groepen te sparen, al geeft ze niet

---

²⁴⁰ De vraag is echter wie deze internationale gemeenschap vormen en wie daarin het voortouw moet nemen.

aan welke groepen ze bedoelt. Daarbij stelt ze dat het doden van vijanden in verhouding soms minder erg was dan wat ‘de vijand’ de islamitische samenleving aandeed.

Uit de interviews komt dus naar voren dat bijna alle respondenten erkennen dat de doodstraf in theorie beschreven staat in de klassieke sjaria en dit acceptabel vinden omdat de straf in de praktijk bijna niet meer tot uiting komt. Dit lijkt ambigu, want wat als de praktijk verandert? In Syrië en Irak is het onder IS dagelijkse werkelijkheid geworden dat sjiïeten en soefi’s beschuldigd worden van ongelooft en afvalligheid. Zij moeten bekeren tot het salafisme of worden gedood. IS meent dit te doen in naam van de islam. Dit idee stuit echter op veel verzet vanuit de gehele oemma. IS bestaat uit extremistische terroristen en is geenszins representatief voor waar de islam voor staat. Wereldwijd hebben moslims het idee dat hun religie gekaapt wordt door IS.

4.2.6. Visies op de ideeën en het gedrag van ex-moslim Ehsan Jami en zijn comité

Ondanks alle media-aandacht omtrent zijn ferme anti-islam uitspraken hebben niet alle respondenten de affaire rondom Ehsan Jami helemaal meegekregen. De meerderheid van hen was in 2007 nog vrij jong. Toch is Jami een naam die ook heden ten dage nog een bel doet rinkelen.²⁴¹ Wat met name naar voren komt is dat hij negatieve associaties oproept. Hoewel de respondenten vaak niet precies weten wat hij precies gezegd heeft plaatsen ze zijn uitspraken en ideeën in de lijn van *islam bashing*, zoals Samia dit noemt. Dit is volgens haar een ware trend tegenwoordig, net als islamofobie. Samia vindt dat Jami geen gedegen inhoudelijke kritiek levert maar op een provocerende, controversiële en smakeloze wijze aandacht probeert te vragen. Toch is ze meer gaan nadenken over het fenomeen geloofsafval en realiseert zich dat er meer afvalligen zijn dan ze voorheen dacht. Persoonlijke factoren spelen volgens haar een rol in Jami’s visie op afvalligheid, zoals zijn Iraanse afkomst. Dit genereert wrok tegen de staat Iran en betekent niet per se haat jegens de islam, aldus de Marokkaanse. Sibel is het hier niet mee eens, Jami’s ideeën zijn volgens haar niet slechts reduceerbaar tot zijn afkomst. Men moet er voor waken niet in dergelijke generalisaties te vervallen. Beiden maken hier een punt waar rekening mee gehouden dient te worden.

Mede door zijn manier van aanpak nemen de respondenten Jami’s argumenten over de positie van afvalligen niet serieus. Het theologische bewijs dat hij probeert aan te voeren met behulp van de islamitische geschriften²⁴² wordt door hen bekritiseerd. Sibel vindt dat Jami geen harde bewijzen levert met de soera’s die hij aanhaalt. De soera’s zijn (multi)interpretabel maar Jami geeft slechts die interpretaties waarin de islam intolerant en gewelddadig is. Ook wordt er niet letterlijk in gezegd ‘dood de afvalligen’. Qadir benoemt dit punt eveneens, volgens hem spreekt de Koran over de hypocrieten en deze stelt hij niet gelijk aan afvalligen. Dit wordt duidelijk in soera 4:139. Hypocrisie vormt een brug tussen de islam en afvalligheid volgens Qadir, maar is het zelf dus niet. Soera 9:73

---

²⁴¹ Hoewel ze in 2007 nog erg jong is merkt Souhir wel dat moslims steeds minder welkom zijn in Nederland, terwijl ze zelf in dit land geboren is. Ze moet zich voortdurend verantwoorden voor wat moslims doen in landen hier ver vandaan, Samia herkent zich hierin. Zij heeft echter geen behoefte om haar mening openbaar te maken zoals Jami dit wel doet.

²⁴² Zie Hoofdstuk 3.1.2.

spreekt ook niet over afvalligen, maar over een defensieve strijd tegen de ongelovigen en hypocrieten. De hadieth beschouwt hij eveneens in de context van oorlog en strijd:

“Mijn mening over beide hadieth is dat de doodstraf die aan een afvallige werd gegeven in de tijd van profeet Mohammed een politieke straf was. Als je toen veranderde van religie betekende dit dat je de andere religie politiek sterker maakt en de zwakke punten van je vorige religie laat zien, en hierdoor de verlaten religie strategisch kan verzwakken en tegenhouden. In die tijd was het de bedoeling om afvallige een maximale straf te geven. Gevangenisstraffen konden niet gegeven worden omdat er geen gevangenen waren. Dus de maximale straf was een doodstraf. In deze context was de doodstraf dus geldig. Maar voor nu, in deze tijd, kan de doodstraf vervangen worden door andere straffen.”

Qadir verwerpt dus het idee dat in de Koran staat dat afvalligen gedood moeten worden. Wel erkent hij dat Ehsan Jami gelijk heeft dat de hadieth de doodstraf voor afvalligen voorschrijft, maar stelt daarbij dat Jami geen rekening houdt met de context en autoriteit van deze bron. Er is daarom te weinig schriftelijk bewijs om Jami's uitspraken over afvalligheid te sterken, aldus de respondenten. Ze noemen zijn argumentatie zwak en nemen hem niet serieus. Het is niet onbegrijpelijk dat Jami zijn geloofwaardigheid verloren heeft, ondanks dat hij punten aanhaalt over godsdienstvrijheid en tolerantie die het discussiëren waard zijn. Maar Sibel vindt Jami beledigend: diens kwetsende uitspraken roepen emotionele reacties op bij moslims. Dit haalt het debat uit zijn context en lokt extreme reacties uit. Hiermee maakt Jami het probleem omtrent afvalligheid groter dan het is. Beter gezegd: hij creëert een probleem dat er niet is. Ze ontkent dus dat afvalligheid problematisch is.

Souhir en Samet menen dan ook stellig dat Ehsan Jami geen enkele invloed heeft gehad op het publieke debat en de islamologische discussie omtrent afvalligheid in Nederland. Wat Souhir echter wel aanhaalt is dat ze na de affaire rondom Jami het gevoel had dat de islam en moslims steeds minder welkom waren in Nederland, terwijl ze hier geboren is: “ik denk wel dat het heeft bijgedragen aan het feit dat je je op een gegeven moment niet helemaal thuis voelt in het land waar je bent geboren en getogen.” De uitspraken van Jami hadden dus wel effect op de positie van moslims in de samenleving volgens haar. Samen met Samia en Qadir ziet zij in Jami dan ook een overwegend negatieve invloed op het algemene islamdebat. Souhir vergeet echter dat hier ook andere oorzaken voor zijn aan te wijzen, bijvoorbeeld de rechts-populistische politiek die Geert Wilders sinds 2006 met de PVV voert. Wilders heeft een deel van het Nederlandse volk er van weten te overtuigen dat de islam en moslims een probleem vormen in Nederland. Qadir meent echter dat Jami hier een actieve rol in heeft gehad, door de meningen van de PVV te voeden. Wel denkt Qadir dat er ruimte moet zijn om afvalligheid te bespreken in het publieke debat, ook voor Jami. Samia kan zich zelfs deels vinden in Jami's kritiek op hoe moslims met afvalligheid omgaan, hoewel ze hier een andere oorzaak aan ten grondslag legt:

“ik geloof dat hij ook ergens wel een punt heeft, alleen dat punt ligt helemaal niet bij de islam zelf. Het probleem ligt bij mensen en dat zij bijvoorbeeld niet kunnen accepteren dat hun zoon niet een moslim wil zijn. Dat begrijp ik ook wel en ik geloof dat dat niet een typisch islamitisch probleem is. Ik geloof dat je als jij als joods meisje wordt opgevoed en je zegt nee ik word moslim, dan heb je evenveel problemen als je andersom als moslimmeisje dat doet.”

Problematiek in relatie tot geloofsafval is dus niet inherent aan de islam in haar visie. Het probleem ligt bij de aanhangers van een desbetreffende godsdienst, dat kunnen zowel joden als moslims zijn bijvoorbeeld. Wanneer iemand een groep verlaat zal dit echter altijd een bepaalde reactie teweegbrengen, dat is een sociaal fenomeen en niet per se een religieus fenomeen. Toch kan niet ontkent worden dat aanhangers van andere levensbeschouwingen dan de islam veel minder problemen ondervinden als zij hun groep verlaten.

Sibel is de enige die benoemt dat mensen Jami zien als een *insider* met een *emic-perspective* die naar buiten treedt met informatie over de islam. Dit kan een reden voor anderen zijn om hem wel serieus te nemen:

“Ja, het heeft wel invloed in de zin van hij was moslim en kijk wat hij ons allemaal vertelt. Hij is iemand uit de groep die naar buiten komt en jou eens allemaal vertelt wat er in die groep gebeurt. Zo klinkt het nu. Ik denk dat het daarom wel invloed heeft, omdat men gaat denken kijk hoe ze afvallige behandelen in de islam.”

Desondanks geeft ze duidelijk aan dat Jami geen rol heeft gespeeld in haar persoonlijke leven, hoewel ze wel de bronnen is gaan bestuderen. Dit heeft daarentegen niet gezorgd voor nieuwe inzichten of een andere visie op afvalligheid.

Aan de NOVA geënquêteerden is niks gevraagd over Ehsan Jami, wel wilde NOVA hun mening over het Centraal Comité voor Ex-Moslims in Nederland weten. Een meerderheid van 66% van de geënquêteerden vindt dat het comité onnodig is in Nederland. Daar tegenover staat 11% die het nut er wel van in ziet, 19% weet het niet en 4% wil er niks over zeggen.²⁴³ In de enquête ontbreekt wederom elke vorm van uitleg. In een uitzending van NOVA op 11 september 2007 geven moslims echter aan dat het lijkt alsof het Jami met name te doen was om populariteit.²⁴⁴ De inhoudelijke dimensie van het comité bleef daarop achter, want de oorspronkelijke doelen werden op een zijspoor gezet. Zowel moslims als ex-moslims die in de uitzending aan het woord zijn geven aan dat afvalligheid geen probleem is binnen de islam in Nederland. Elke moslim is verantwoordelijk voor zijn of haar eigen keuzes in het leven. Mocht een moslim er dus voor kiezen de islam te verlaten dan wordt dat geaccepteerd.

---

²⁴³ Foquz, *Meningen Moslims over Afvalligheid*, 31, 43.

²⁴⁴ NOVA, *Hoe denken Nederlandse moslims over afvalligheid?*, uitzending 11/09/07. Via http://www.ntr.nl/player?id=NPS_1079722&ssid=203.

Net als de meerderheid van de geënquêteerden geven de respondenten aan dat een comité voor ex-moslims in Nederland onnodig is. De argumentatie hiervoor heeft hoofdzakelijk betrekking op de Nederlandse wet die alle burgers in theorie beschermt tegen geweld. Absolute bescherming kan men in de praktijk echter onmogelijk garanderen omdat er altijd individuen zijn die tegen de wet in gaan. Daarom is het volgens Souhir niet realiseerbaar dat er specifieke bescherming komt voor afvalligen, al zou dit soms wenselijk zijn. Ze erkent nu dus dat die bescherming soms wel nodig is, al denkt ze niet dat het comité van Jami hier een bijdrage aan kan leveren. Ook Sibel ziet het niet als praktisch haalbaar dat er een speciale bescherming voor afvalligen komt, omdat andere groeperingen ook geen extra bescherming krijgen. Binnen andere godsdiensten of levensbeschouwingen blijkt afvalligheid daarentegen ook niet tot veel minder problematisch, met uitzonderingen daargelaten. Sibel gelooft echter niet dat afvalligen in Nederland onder geweldsbedreigingen moeten leven, hier heeft ze nog nooit iets over gehoord. Dit betekent echter niet dat dit daarom ook niet voorkomt, zo zijn er boeken en websites met getuigenissen die anders beweren. Dit zijn natuurlijk subjectieve verhalen, daar moet ook rekening mee gehouden worden.

Het is opvallend dat de respondenten enkel ingaan op het aspect van bescherming van afvalligen. Zij zeggen niks over het belang van het comité om afvalligheid uit de taboesfeer te halen waarvan Sibel, Samet en Qadir wel degelijk menen dat het zich bevindt. Ook blijft de *empowerment* van minderheidsgroeperingen onbesproken. Wat Samet en Qadir wel aankaarten is dat zij vinden dat het comité van Jami uitlokt dat andere moslims zijn voorbeeld gaan volgen: “(...) je moet slapende honden niet wakker maken met provocatie.” Zij vrezen dat afvalligheid onder moslims zal toenemen. Dit zou voor afvalligen juist bevrijdend kunnen werken, maar daar spreken de respondenten niet op over. Samia en Souhir erkennen dat een comité als dat van Jami wel nut kan hebben mits het idee beter wordt uitgewerkt en het fenomeen serieuzer aangepakt. Zo zou Jami zich bezig kunnen houden met het inzamelen van geld voor moslims die moeten vluchten, aldus Samia.

Het comité was geen lang leven beschoren en werd in 2008 opgeheven omdat er slechts een paar ex-moslims openlijk lid waren. Dit waren met name Iraniers net als Jami zelf, menen Samia en Souhir. De etnische en culturele achtergrond van Iraniers houdt verband met hun afkeer tegen de islam vinden zij: “ik denk ook dat de meeste afvalligen uit Iran komen en ook trauma's met het regime hebben meegemaakt. Die de onderdrukking van de ayatollah niet meer kunnen onderscheiden van het geloof.” Zoals Sibel al aangaf kan men afvalligheid echter niet enkel reduceren tot afkomst, hoewel het wel als factor kan meespelen.

Geen van de respondenten gelooft dat het gebrek aan leden van het comité te verklaren valt doordat ex-moslims bang waren om lid te worden, zoals Jami claimt. Samet meent dat er gewoon geen animo voor was omdat er geen problemen zijn voor afvalligen in Nederland. Sibel en Souhir denken echter dat niemand geassocieerd wil worden met uitspattingen van Jami die geenszins in relatie staan

tot het debat rondom afvalligheid. Daarnaast denken zij dat afvalligen, net als de meeste andere mensen, niet in de schijnwerpers willen staan. Waarom zouden afvalligen openbaar maken dat zij nergens in geloven terwijl andere atheïsten dit privé kunnen houden? Daarbij hielp de door Jami gekozen datum voor de aankondiging van het comité ook niet mee. Sibel zegt hierover:

“Ik zou persoonlijk ook niet lid willen worden van een comité dat zijn presentatie op 11 september houdt, *come on*. Wie wil daar nou lid worden, ook al ben je ex-moslim? Het lijkt als je mensen in de schijnwerpers gaat zetten dat ze er niet mee geassocieerd willen worden.”

De keuze van Jami voor deze datum is door velen, waaronder zijn destijds eigen partij de PvdA, bestempeld als ongepast en provocerend. Jami lijkt namelijk een verband te leggen tussen moslims en terrorisme, wat door de progressieve ex-moslims Peyman Jafari en Behnam Taebi smakeloos genoemd wordt.²⁴⁵ Een andere opmerking komt van Souhir. Zij gelooft dat Jami's comité maar weinig leden had omdat er steeds meer gelovige moslims zijn en minder afvalligen. In haar optiek is er geen sprake van een seculariseringstrend binnen de moslimgemeenschap in Nederland, in tegendeel. Hiervoor haalt ze het SCP aan maar kan niet precies aangeven welk rapport ze bedoelt. Waarschijnlijk refereert ze aan de bevindingen van Mieke Maliepaard uit het rapport *Moslim in Nederland 2012*. Hierin staat beschreven dat in de periode 2004-2011 “meer sprake is van religieuze stabiliteit dan van secularisering.”²⁴⁶ Dit is voor Souhir bewijs dat afvalligheid bijna niet voorkomt, maar deze correlatie is onjuist. Seculiere moslims staan overigens ook niet gelijk aan afvalligen.

4.2.7. Visies op risico's van geweld tegen afvalligen

NOVA heeft haar geënquêteerden gevraagd of zij vinden dat zij geweld tegen een afvallige mogen gebruiken. Een grote meerderheid van 70% is het hier niet mee eens, tegenover 6% die dit wel vindt. De overige 24% koos voor de optie neutraal.²⁴⁷ NOVA legt echter geen verband met de voorgelegde definities van afvalligheid of afvalligen. Het is dus niet duidelijk in welk geval moslims geweld toestaan. Wanneer iemand niet meer in Allah gelooft? Als iemand het geloof niet meer praktiseert? Of bijvoorbeeld wanneer iemand de islam beledigt? Blasfemie komt echter veel minder vaak voor dan het niet praktiseren van de islam, betekent dit dat al die moslims die (alle of slechts enkele) rituelen overslaan of regels niet naleven fysiek aangevallen mogen worden?

Ook andersoortige verduidelijking ontbreekt, want wat verstaat NOVA onder geweld? Geweld kan op diverse manieren en in verschillende mate voorkomen. Staat de 6% die geweld goedkeurt dit altijd en overal toe of alleen in islamitische landen, en zullen zij dit zelf ook daadwerkelijk gaan toepassen? Dat geweld alleen toegestaan zou zijn in islamitische landen maakt het overigens niet minder ernstig. Het is geen rechtvaardiging voor het goedkeuren van geweld. Het rapport laat ook niet

²⁴⁵ P. Jafari, B. Taebi, *Progressieve ex-moslim wijst comité af*, NRC 05/09/07. Via <http://vorige.nrc.nl/binnenland/article1835363.ece>.

²⁴⁶ Maliepaard, *Moslim in Nederland 2012*, 134.

²⁴⁷ Respectievelijk 9% (T), 6% (M) en 3% (O). In Foquz, *Meningen Moslims over Afvalligheid*, 28-30, 40.

zien tot welke denominatie(s) deze moslims behoren. Er is dus niet bekend of het soennieten of sjiieten zijn (of anders), en daarbij is er geen informatie over de mate van orthodoxie of vrijzinnigheid in hun geloof. Dit zijn allemaal vragen die onbeantwoord blijven.

Hoe zit het overigens met de genoemde 6% moslims die geweld jegens afvalligen toestaat? Als men googled op de zoekterm ‘6% moslims staat geweld toe – nova’ komen er diverse artikelen en berichten naar voren die dit percentage uit verband rukken. In veel van die berichten wordt gesuggereerd dat het over 6% van de 1-1,5 miljoen moslims gaat die in Nederland woonachtig zijn. Het NOVA rapport is echter een sample van 475 moslims en dus niet representatief voor de hele moslimbevolking. Geheel in lijn met het publieke debat omtrent de islam is er veel minder aandacht voor de 70% die het oneens is met de stelling en geen geweld toestaat. Dit bevestigt het idee dat negatieve aspecten van de islam en haar aanhangers herhaaldelijk op de voorgrond treden in de media, politiek en zelfs wetenschap.

Op het resultaat van NOVA is van alle kanten gereageerd, ook vanuit de moslimhoek zelf. Zo is voormalig voorzitter van de Nederlandse Moslim Raad Abdelmajid Khairoun van mening dat die 6% denkt en handelt uit onwetendheid of een gebrek aan kennis.²⁴⁸ De moslims die geweld goedkeuren weten te weinig van hun eigen geloof en dat leidt er toe dat ze bepaalde keuzes maken die niet in overeenstemming zijn met de islamitische leer. Khairoun ontkent dus niet dat deze groep bestaat, wel legt hij uit dat interpretaties kunnen verschillen en dat verklaart mede hoe en waarom bepaalde individuen en groepen handelen. Geen van de respondenten is echter bekend met geweld jegens afvalligen in Nederland en zien afvalligheid daarom niet als problematisch. Wel benoemt Souhir dat er enkele extreme voorvallen zijn geweest maar deze schaarst zij onder uitzonderingen. Verhalen die ze horen over geweld vinden meestal plaats in verre landen, geven zowel zij als Sibel aan. Hoewel Samia, Soumir en Qadir het bestaan van sociale consequenties voor afvalligen wel erkennen gaat fysiek geweld volgens hen een stap te ver.

Ehsan Jami is van mening dat de moslims die intolerant zijn jegens afvalligen en geen geweld schuwen om deze zogenoemde ‘tegenstanders’ van de islam aan te pakken radicale moslims zijn. Zij zijn een gevaar voor Nederland, aldus de oprichter van het Centraal Comité voor Ex-moslims. Radicalisme impliceert echter niet per definitie een dreiging of veiligheidsrisico, het is eerder een mentale toestand van de bereidheid om een gewelddadige denkwijze om te zetten in daden, zo stelt de AIVD. In het algemeen houdt radicalisme volgens de AIVD het volgende in:

“Het (actief) nastreven en/of ondersteunen van diep ingrijpende veranderingen (sociale en politieke hervormingen) in de samenleving, die een gevaar kunnen opleveren voor (het voortbestaan van) de democratische rechtsorde, eventueel met het hanteren van

---

²⁴⁸ Auteur onbekend, *Moslims tegen comité van afvalligen*, De ondernemer 11/09/07. Via <http://www.deondernemer.nl/binnenland/101522/Moslims-tegen-comite-van-afvalligen.html>.

ondemocratische methodes, die afbreuk kunnen doen aan het functioneren van de democratische rechtsorde.”²⁴⁹

De term draagt een negatieve connotatie met zich mee die doet denken aan het gebruik van geweld. Radicalisme komt meestal voor op basis van een fundamentalistische geloofsovertuiging of ideologie.²⁵⁰ Dit is echter niet enkel voorbehouden aan de islam, toch wordt radicalisme vaak met deze godsdienst in verband gebracht. De radicale islam bestaat uit drie vormen van het salafisme: de apolitieke, politieke en jihadistische stroming. De laatste twee worden ook wel islamitisch neoradicalisme genoemd.²⁵¹ Het salafisme wordt door de AIVD gedefinieerd als een (antiwesterse) ideologische stroming binnen de islam die letterlijk terug wil naar de ‘zuivere islam’, ook wel de eerste bronnen uit de tijd van de profeet Mohammed. Praktisch gezien betekent dit dat moslims de Koran letterlijk dienen te volgen. Dus een pure interpretatie van geschriften en alle vormen van religieuze moderniteit worden afgewezen. Vernieuwingen zijn bijgevolg taboe. Daarbij wordt de westerse democratische rechtsorde door de salafistische leer niet erkend.²⁵² De AIVD stelt dat radicale moslims voornamelijk afkomstig zijn uit deze salafistische hoek.

De respondenten geven aan de term ‘radicale moslim’ lastig te vinden. Wanneer is iemand radicaal en wie bepaalt dat vragen zij zich af. Vaak wordt radicaal verward met of gelijkgesteld aan orthodox of fundamentalistisch, terwijl deze concepten verschillen. Binnen het fundamentalisme kan wel sprake zijn van sociale isolatie en tevens intolerantie jegens andersdenkenden, zoals afvalligen. Fundamentalistische of orthodoxe moslims kunnen overgaan tot radicalisme, maar dit is zeker geen gegeven. Sibel zegt bijvoorbeeld net als fundamentalisten terug te gaan naar de basisbeginselen van het geloof en interpreteert de geschriften letterlijk. Terug gaan naar de bronnen betekent echter gezinszins dat zij radicaal is. Omdat ze zelf geen vormen van islamitisch radicalisme in de Nederlandse samenleving terug kan vinden heeft ze geen begrip voor de uitspraken van Jami. De vraag is in hoeverre zij weet heeft van wat er speelt binnen bepaalde islamitische groeperingen in Nederland. Verder stelt Sibel dat het aspect van geweld dat men vaak verbindt met radicalisme iets is wat opzichzelfstaand negatief is, niet omdat het verbonden is aan de islam. Ze bedoelt daarmee dat mensen niet gevaarlijk of gewelddadig zijn omdat ze moslim zijn, ze zijn gevaarlijk omdat ze gewelddadig

---

²⁴⁹ Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, *Van dawa tot Jihad. De diverse dreigingen van de radicale islam tegen de democratische rechtsorde*, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties december 2004. Laatste geraadpleegd op 03/08/14 via <https://toolbox-extremisme.nctv.nl/uploads/af/51/af51bb2adf6de44c783d001338e49acb/2004-notavandawatotjihad.pdf>, 15.

General Intelligence and Security Service, *From dawa to jihad. The various threats from radical Islam to the democratic legal order*, Ministry from the Interior and Kingdom Relations december 2004. Laatste geraadpleegd op 03/08/14 via <https://www.aivd.nl/algemene-onderdelen/uitgebreid-zoeken/@1570/from-dawa-to-jihad/>, 13.

²⁵⁰²⁵⁰ AIVD, *Van dawa tot Jihad*, 7.

²⁵¹ Phalet, *Moslim in Nederland*, 59.

Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, *Radicale dawa in verandering. De opkomst van islamitisch neoradicalisme in Nederland*, AIVD oktober 2007. Laatste geraadpleegd op 03/08/14 via <https://www.aivd.nl/algemene-onderdelen/uitgebreid-zoeken/@1800/aivd-rapport/>, 21, 35.

²⁵² Algemene Inlichtingen en Veiligheidsdienst, *Transformatie van het jihadisme in Nederland. Zwermodynamiek en nieuwe slagkracht*, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties juni 2014. Laatste geraadpleegd op 03/08/14 via <http://www.eenvandaag.nl/uploads/doc/Transformatie%20van%20het%20jihadisme%20in%20Nederland.pdf>, 31-32.

zijn. Ook Souhir meent dat radicaliteit en de islam los van elkaar staan, net als extreem gedrag. Ze stelt zelfs dat dit onislamitisch is omdat ‘echte moslims’ weten dat de islam staat voor rechtvaardigheid en dat dergelijk gedrag onaanvaardbaar is. Ze erkent wel dat radicaliteit toeneemt in Nederland. Volgens haar wordt dit geïnitieerd door uitsluiting, maar niet alleen binnen de islam. Het bedreigen van of geweld gebruiken tegen afvalligen is in haar ogen daarom extreem gedrag, maar niet islamitisch:

“Ik vind de term radicale islam al problematisch. Ik zie dat niet als onderdeel van de islam maar juist als onderdeel van een politieke agenda. Radicalen definiëren is ook heel lastig, want wanneer ben je radicaal? In Nederland ben je niet radicaal als je naar Afghanistan gaat om te vechten, maar wel als je naar Syrië gaat?”

Qadir gaat zelfs verder door te stellen dat moslims in Nederland niks met radicalisme te maken willen hebben. Hij spreekt dus voor een hele grote groep. Opvallend is dat de AIVD rond 2007 wel degelijk vreesde voor een toename van neoradicalisme binnen het salafisme, met name onder jonge Marokkaanse moslims in dit land. Zij riepen niet direct op tot geweld maar verkondigden wel een anti-integratieve boodschap van onverdraagzaamheid. Dit vormde een bedreiging voor de samenleving in Nederland.²⁵³ Ook vandaag de dag krijgt het radicaliseringrisico van moslims, voornamelijk onder jonge jihadisten die naar Syrië en Irak afreizen, veelvuldig aandacht in de politiek en media.²⁵⁴ Hoewel huidige omstandigheden met de opkomst van de Islamitische Staat zorgen voor een hele andere context van radicalisering geeft het toch blijk van het feit dat dit fenomeen wel degelijk voorkomt. Dit kan en mag niet ontkend worden.

Samia spreekt over extreme moslims in plaats van radicalen. Extremisme kan ook wel gezien worden als de sterkste vorm van radicalisme.²⁵⁵ Samia erkent dus het bestaan van moslimextremisten en dat zij intolerant kunnen zijn. Ze benoemt echter een verschil in theorie en praktijk: extreem ideeëngoed is toegestaan onder het mom van vrijheid van gedachte- en meningsuiting. Zolang dit niet omgezet wordt in daden hoeft dit geen gevaar te vormen. Extreem gedachtegoed is ook niet per se islamitisch, het kan binnen verschillende (levensbeschouwelijke) groeperingen voorkomen. Dit extremisme is voornamelijk uitkomst van onwetendheid, aldus Samia: “(...) ik denk dat de mensen die dat doen eigenlijk vooral een beetje onwetend zijn en dat zijn vooral extremere mensen die heel gevoelig zijn en vinden dat de islam niet mag worden aangevallen.” Zij deelt dit idee met Abdelmajid Khairoun van de Nederlandse Moslims Raad.

De ‘radicale of extreme moslim’ is dus niet onbekend in het islamdebat. Daartegenover wordt vaak de ‘gematigde moslim’ gezet. Hiermee lijkt impliciet gesuggereerd te worden dat ‘normale’ of ‘gewone’ moslims niet bestaan, voor zover deze categorieën als zodanig gedefinieerd kunnen worden. Dit hokjesdenken speelt een grote rol in de beeldvorming over moslims. De islamitische identiteit

---

²⁵³ Zie Hoofdstuk 3.2.1. Radicalisme.

²⁵⁴ Voor meer informatie zie AIVD, *Transformatie van het jihadisme in Nederland*, 30-49.

²⁵⁵ AIVD, *Van Dawa tot Jihad*, 16.

wordt hierbij afgeleid van de politieke voorkeur. De moslidentsiteit is hier echter geenszins intrinsiek afhankelijk van, maar daar gaat men vaak aan voorbij.

Dat Jami zelf een afvallige is heeft volgens de respondenten geen invloed gehad op de fysieke aanval tegen hem in 2007. De manier waarop hij het debat is aangegaan en de wijze waarop hij de islam heeft neergezet spelen veel meer een rol. Zijn aanpak wordt als provocerend gekenmerkt. Belangrijk is daarbij dat hij in het openbaar is getreden als zijnde ex-moslim en zich uiterst negatief heeft uitgelaten over de islam. Samia zegt hierover:

“Als hij gewoon afvallig is, hij is het niet eens met de islam en hij wil helemaal niet moslim zijn, dan kun je dat in stilte doen en hoef je er niemand mee lastig te vallen. Net zoals ik niemand lastig val met dat ik moslim ben. Als je atheïst bent, prima, maar het feit dat hij zo openlijk vijandig is dat is wat zorgt dat je zulke reacties krijgt. Hij is zelf heel extreem in standpunten en dan krijg je ook hele extreme reacties. Ik geloof echt dat dit voor alles geldt, dat is het risico van in het openbaar treden.”

Samia meent dat Jami's gedrag en uitspraken getuigen van extremiteit, een dergelijke werkwijze lokt extreme tegenreacties uit. Dit is echter geen rechtvaardiging van extreem gedrag. Voor Qadir staat in het openbaar treden als afvallige gelijk aan het oproepen van andere moslims om ook openlijk hun godsdienst te verlaten. Dit is een heel ongenueanceerd beeld en getuigt er van dat afvalligheid en atheïsme gezien worden als een persoonlijke geloofszaak voor moslims, ook in Nederland. Er bestaat geen problematiek omtrent afvalligheid zolang dit anoniem en stil gebeurt. Laten ex-moslims zich hier openlijk over uit dan wordt dit bestempeld als anti-islam propaganda en kunnen zij op verzet stuiten. Met name in islamitische landen is afvalligheid dan een politiek statement waarbij het een voorwaarde is dat men er publiekelijk voor uitkomt een atheïst of ex-moslim te zijn. Dit wordt gezien als een politieke stellingname waarin autoriteiten worden uitgedaagd door religie *en public* af te wijzen. Aangezien de autoriteiten in Nederland niet islamitisch zijn speelt dit hier een geen rol.

Al met al lijken de respondenten dus te ontkennen dat ex-moslims in Nederland het risico lopen aangevallen te worden door radicale moslims en wel om verschillende redenen. Ten eerste is afvalligheid opzichzelfstaand niet problematisch in Nederland, ten tweede zijn er geen radicale moslims, en ten derde wordt iedereen in deze rechtsstaat beschermd tegen geweld. Angst voor moslimradicalisme is een islamofobe reactie van mensen die zich laten misleiden door anti-islam sentimenten, aldus de respondenten. Dat een deel van de moslims in Nederland aangeeft geweld toe te staan zegt verder niks over het in de praktijk brengen van dit geweld en het reële gevaar voor afvalligen.

4.3. Conclusie

In hoofdstuk 4 lijkt naar voren te komen dat de NOVA geënquêteerden een meer strikte visie hebben op afvalligheid. Zo scharen zij meer vormen van ongeloof onder afvalligheid. Ze vinden dat het niet-praktiseren van de islam gelijk staat aan afvalligheid, net als blasfemie. De respondenten benoemen deze vormen niet. Dit kan te maken hebben met het feit dat de NOVA geënquêteerden deze mogelijkheden voorgeschoteld kregen en de respondenten zelf voorbeelden moesten aangeven. Beide groepen moslims zien afvalligheid verder als een eigen keuze. Een deel van de NOVA geënquêteerden keurt deze keuze af, de respondenten niet. De respondenten hebben wat dat betreft een meer vrijzinnige en liberale instelling en delen het idee dat ze niet over een medemoslim kunnen oordelen. Een deel van de NOVA geënquêteerden geeft echter aan elk contact met een afvallige te verbreken of de afvallige te overtuigen van zijn/haar ongelijk en tot inkeer te brengen. De respondenten spreken hier niet over. Zij willen zich niet bemoeien met de religieuze band tussen een medemoslim en God, iedereen heeft daar zelf verantwoordelijkheid over. Het idee van eigen verantwoordelijkheid komt niet terug in de NOVA enquête. Wel geeft een overduidelijke meerderheid aan geweld jegens afvalligen niet goed te keuren, daarover zijn de respondenten het ook geheel mee eens.

Een onderscheid in het NOVA onderzoek en mijn onderzoek is dat ik enkel moslims heb gesproken die zichzelf als praktiserend beschouwen: 100% tegenover 79% van de NOVA geënquêteerden. Dit kan invloed hebben gehad op de uitkomst van de vragen. Daarbij volgen de respondenten uitsluitend de soennitische stroming binnen de islam, terwijl dit van de NOVA geënquêteerden niet bekend is. Binnen de groep respondenten verschilt de wijze waarop het moslim-zijn ervaren wordt wel. Zo geeft de achtendertigjarige Turkse Samet duidelijk aan zich te willen beschermen tegen discriminatie door niet openbaar te maken dat hij moslim is. Ook de drieëntwintigjarige Marokkaanse Souhir meent zich steeds minder welkom te voelen in Nederland. Zij merken duidelijk de invloed van de groeiende islamofobie. De zesentwintigjarige Pakistaanse Qadir geeft juist aan zich heel welkom te voelen en juist gesteund om zijn islamitische identiteit te tonen. Hij heeft een hele andere visie op het moslim-zijn in Nederland dan Samet en Souhir. De etnische achtergrond van hen kan hierin een rol spelen omdat Pakistanen als Aziaten minder geassocieerd worden met negativiteit rondom de islam in vergelijking met Turken en Marokkanen. Als Pakistaanse moslim wordt hij minder geconfronteerd met religieuze discriminatie. Er kunnen echter meer factoren meespelen, bijvoorbeeld de stad of buurt waarin zij wonen, de mensen met wie zij zich omringen en de mate waarin zij hun religieuze identiteit uitdragen.

Een ander verschil is dat bijna de helft van de NOVA geënquêteerden laag opgeleid is, namelijk 41,9% van het totaal.²⁵⁶ De respondenten zijn echter allen wetenschappelijk opgeleid en hebben een soortgelijke studieachtergrond waarbij de islam centraal staat. Dit schept de verwachting

---

²⁵⁶ Foquz, *Meningen Moslims over Afvalligheid*, 5.

dat zij enige kennis hebben over de islamologische discussies omtrent afvalligheid. De respondenten geven echter allemaal aan niet precies te weten wat de islamitische bronnen voorschrijven over afvalligheid. Aan de NOVA geënquêteerden is dit niet gevraagd, hun eigen visie speelt de belangrijkste rol in het onderzoek.

5. Conclusie

5.1. Samenvatting

In deze scriptie is gepoogd inzicht te geven op hoe Nederlandse soennitische moslims staan ten opzichte van het fenomeen afvalligheid. Hiervoor is antwoord gezocht op de onderzoeksvraag:

“Hoe geven Nederlandse soennitische moslims van Turkse en Marokkaanse komaf hun islaminterpretaties in relatie tot afvalligheid vorm en welke invloed heeft de affaire Ehsan Jami hierop gehad?”

Om tot dit antwoord te komen zijn ten eerste de klassieke en moderne islamitische bronnen geraadpleegd en zijn de verschillende interpretaties van die geschriften besproken. Ten tweede is de Nederlandse context in kaart gebracht, waarbij gekeken is naar wat toegestaan wordt binnen de richtlijnen van de Nederlandse rechtstaat. De focus ligt daarbij op het recht op vrijheid van godsdienst en de ideeën van Ehsan Jami zijn hiermee in verband gebracht. Door middel van interviews is eerder verricht onderzoek van NOVA van interpretaties voorzien waardoor persoonlijke visies op afvalligheid duidelijker worden. Hierdoor kan er een beter beeld gevormd worden over hoe de kwestie van afvalligheid leeft binnen de soennitische moslimgemeenschap in Nederland.

5.1.1. De islamologische discussie

Moslims baseren zich met betrekking tot geloofskwesties voornamelijk op de belangrijkste islamitische geschriften, dit zijn de Koran en de hadieth. In hoofdstuk twee is vastgesteld dat een afvallige zich volgens die bronnen op verschillende manieren van de islam kan afkeren: in het hart, in woord en in daad. Sommige moslims brengen hier een classificatie in aan naar aard en impact van afvalligheid. Een belangrijk component daarin lijkt het in het openbaar treden van afvalligen. Verder heerst er het algemene idee dat afvalligheid verboden is binnen de islam en zwaar bestraft moet worden. De Koran spreekt met name over bestraffing in het hiernamaals, de hadieth tijdens het aardse bestaan. In de sjaria wordt de doodstraf voorgeschreven aan afvalligen nadat aan bepaalde voorwaarden is voldaan. Tegenwoordig wordt die straf bijna niet meer uitgevoerd, ook niet in islamitische landen.

Wereldwijd zijn er echter verschillende interpretaties van de islam ontstaan waardoor er geen consensus heerst over bepaalde geloofszaken, waaronder geloofsafval. In hoofdstuk twee is naar voren gekomen dat een oorzaak van al die verschillende interpretaties kan zijn dat er vaak uit de context wordt geciteerd, zowel uit de tekstuele context als uit de historische context. Ook is niet iedereen het eens over de authenticiteit en autoriteit van bepaalde bronnen, zoals de hadieth. Zowel de hadieth als de Koran bestaan echter uit inconsistenties wat betreft het fenomeen afvalligheid, en spreken elkaar tegen op enkele punten. Vandaar dat er verschillende interpretaties op los zijn gelaten. De geschriften

lijken verder ambigue in relatie tot tolerantie jegens andersgelovigen en de vrijheid van godsdienst. Dit lijkt niet voor iedereen, overal, en altijd te gelden. Het recht op de verandering van godsdienst blijkt ook niet automatisch onderdeel uit te maken van godsdienstvrijheid, zo is gebleken.

Over de islamitische wetgeving bestaat eveneens geen consensus. Binnen de vier orthodoxe soennitische rechtsscholen worden namelijk verschillende regels gehanteerd. Ten eerste is er geen consensus over of afvalligheid een hadd-delict is en of er dus een lijfstraf op staat. Daarnaast zijn er verschillende opvattingen over de mogelijkheid voor het tonen van berouw en het wel of niet doden van vrouwelijke afvalligen. De doodstraf van een afvallige wordt overigens niet op religieuze maar op politieke gronden gerechtvaardigd: afvalligheid staat gelijk aan hoogverraad. De vraag is of dit contextgebonden is of niet. Verder beperkt de jurisprudentie van het islamitische strafrecht zich tot islamitische landen (en/of staten) waar de sjaria rechtsgeldig is. Sommigen refereren daarvoor aan de daar al-islam maar anderen menen dat deze term tegenwoordig geen betekenis meer heeft.

In hoofdstuk twee is dus geconcludeerd dat er binnen de islamologische discussie geen consensus bestaat over wat afvalligheid precies is en hoe hier op gereageerd moet worden. Dit is deels te wijten aan de verschillende stromingen en interpretaties binnen de islam. Die ideeën kunnen zeer liberaal en progressief zijn tot zeer orthodox, fundamentalistisch en soms zelfs radicaal of extremistisch. De discussie over wat wel en niet islam is kan eindeloos gevoerd worden, want er is niet één ware islam. Dat verschillende groepen moslims elkaar beschuldigen van afvalligheid en ongelof maakt de zaak nog meer complex en tevens verontrustend.

5.1.2. Afvalligheid in de Nederlandse context

Het islamdebat wordt voornamelijk gevoerd door niet-moslims of islamcritici over de islam en lijkt zich vooral te richten op de intolerantie en gewelddadigheid van de islam en hoe dit niet in Nederland past. In hoofdstuk drie is duidelijk geworden dat ex-moslim Ehsan Jami deze visie ook deelt. Hij heeft in 2007 gepoogd het fenomeen afvalligheid uit de taboesfeer te halen en op de politieke agenda te zetten door een comité voor ex-moslims op te richten. Hij heeft hiermee de sociale spanningen tussen moslims en niet-moslims opgevoerd wat door velen als provocerend wordt beschouwd. Jami waarschuwt voor de intolerante houding van radicale moslims zoals de salafistische Haitham al-Haddad. Dat soort moslims zijn volgens Jami tegen de democratische rechtsorde en willen de regels van de sjaria ook in Nederland tot uiting brengen. Hij komt echter niet met harde bewijzen voor deze uitspraken.

Veel mensen vinden Jami een aandachtstrekker zonder juiste kennis van de islam. De negatieve ervaring met zijn islamitische vaderland Iran zou de katalysator zijn geweest voor zijn haat tegen de godsdienst. Door gebruik te maken van zijn positie als ex-moslim, eens was hij onderdeel van de *in-group*, wil hij de mensen vertellen wat er allemaal scheelt aan de islam. Zijn claims over de intolerantie van de islam jegens afvalligen worden echter tegengesproken. Zowel moslims als ex-

moslims geven aan dat afvalligheid helemaal geen probleem vormt en een persoonlijke keuze is. Muslimorganisaties, imams, islamologen maar ook de gewone moslims delen deze mening. Het zijn dus niet slechts de zogenoemde ‘culturele moslims’ die vinden dat geloofsafval geen probleem is. Ook meer orthodoxe moslims hebben hier blijkbaar progressieve ideeën over.

Hoofdstuk drie heeft verder laten zien dat godsdienstvrijheid voor Nederlandse burgers een fundamenteel mensenrecht is. Iedereen is vrij zelf een levensbeschouwing te kiezen, veranderen of af te wijzen. De keuze om nergens in te geloven hoort daar ook bij. Daarnaast is iemand die een bepaalde godsdienst of religie aanhangt vrij dit in het openbaar te belijden. Die vrijheid wordt echter beperkt door de overheid omdat de individuele vrijheid van burgers niet in het gedrang mag komen. Het is lastig gebleken hier de juiste balans in te vinden omdat wetgeving soms in tegenspraak is met zichzelf.

Volgens Ehsan Jami is er sprake van een conflict tussen de islamitische leer en de Nederlandse wet omdat de islam een deel van deze wetten niet erkent. De sjaria is de wet van God en staat in sommige islamitische landen boven nationale- en grondwetten die vrijheid van godsdienst verzekeren. De Nederlandse seculiere wet duldt echter geen parallelle rechtssystemen zoals de sjaria, en heeft overigens altijd prioriteit. De sjaria is ook alleen rechtsgeldig in islamitische landen. Moslims die in het Westen wonen behoren zich aan te passen aan de wetten aldaar, ze bevinden zich in een positie die overeenkomt met de daar al-ahd.. In hoofdstuk drie komt de vraag naar voren of de sjaria wel vergeleken kan worden met de moderne wetgeving zoals in Nederland. Universele vrijheden en rechten zouden namelijk moderne westerse constructies zijn. Dit betekent echter niet dat de sjaria hier per se onverenigbaar mee is. Als antwoord op universele mensenrechten zijn er desalniettemin alternatieve islamitische mensenrechten ontwikkeld. Hierin wordt het recht op geloofsafval echter niet genoemd.

5.1.3. Kwalitatief onderzoek

In hoofdstuk vier is het onderzoeksrapport Meningingen moslims over afvalligheid van NOVA als leidraad genomen om de visies van moslims over geloofsafval te onderzoeken. Daarnaast zijn vijf respondenten gevraagd naar hun ideeën over de islam en afvalligheid, godsdienstvrijheid, Ehsan Jami, en het Centraal Comité voor Ex-Moslims. De antwoorden van de respondenten vormen een verdieping en aanvulling op de resultaten van NOVA. Er is gekeken in hoeverre de antwoorden van de respondenten in die van het rapport passen.

Van de NOVA geënquêteerden geeft 79% aan zichzelf als praktiserend moslim te beschouwen. Volgens de meerderheid van hen uit afvalligheid zich voornamelijk in het niet meer geloven in God (36%) en het uitspreken geen moslim meer te zijn (32%). Dit gaat om zowel interne als externe processen. Hoewel afvalligheid door 75% gezien wordt als een persoonlijke keuze keurt 38% van alle geënquêteerden afvalligheid af, zal 43% afvalligen van hun ongelijk willen bewijzen, en 35% wil hen tot inkeer brengen. Er wordt dus wel over geloofsafval geoordeeld en de geënquêteerden

zullen zich bemoeien met de keuze van iemand om de islam te verlaten. Verder zal 24% van hen alle contact met een afvallige verbreken al is het niet duidelijk of dit ook om familieleden gaat. Het grootste deel (70%) van de geënquêteerden geeft aan geen geweld toe te staan tegen afvalligen, 66% vindt een comité voor ex-moslims dan ook onnodig.

De respondenten hebben zichzelf allemaal als praktiserend moslim gedefinieerd. Zij delen over het algemeen dezelfde mening over wat afvalligheid inhoudt: iemand is afvallig als hij dat zelf uitspreekt of als hij aangeeft niet meer te geloven. Geloofsbeleving is voor hen de belangrijkste factor voor afvalligheid, niet het praktiseren van het geloof. De nadruk leggen zij op het zelf aangeven niet meer te geloven. Een moslim is niet afvallig omdat anderen dat over hem zeggen. Afvalligheid wordt dus gezien als een eigen keuze. Hier mogen anderen niet over oordelen, God zal dit uiteindelijk doen. De meeste respondenten kennen zelf één of meerdere afvalligen. Die komen meestal openlijk uit voor hun geloofsafval en ondervinden hieraan geen problemen. De respondenten geven aan dat de sociale omgeving vaak hetzelfde als hen over afvalligheid denkt, hoewel de oudere generatie moeite heeft om dit te accepteren. Toch is iedereen het erover eens dat men afvalligen met rust moet laten. Niemand van hen heeft ooit gehoord over geweld tegen afvalligen in Nederland. Sociale gevolgen worden wel erkend maar ook hier hebben zij geen ervaring mee. Verstoting uit de familie gaat volgens hen te ver, dit idee is te zwart-wit.

Geen van de respondenten weet wat er precies in de Koran en hadieth staat over afvalligheid. Wel stellen ze dat het een daad is die bestraft moet worden volgens de sjaria. De doodstraf komt echter bijna nooit meer voor en moet in context gezien worden: het diende een bepaald nut in oorlogstijd. Zelf zijn ze tegen het toepassen van lijfstraffen en de doodstraf, ook op afvalligheid. Wel zijn sommigen van hen het eens met het argument van Al-Haddad dat afvalligheid bestraft kan worden in een islamitische staat, onder bepaalde omstandigheden. Een belangrijke kanttekening hierbij is dat het gaat om een volgens hen theoretische toestand.

Ehsan Jami wordt door alle respondenten gezien als een onruststoker die anti-islam sentimenten propageert. Hoewel ze niet goed bekend zijn met de specifieke uitspraken die hij heeft gedaan zijn ze allen van mening dat zijn argumenten over de intolerantie van de islam en de angst voor geweld van radicale moslims niet realistisch zijn. Net als de geënquêteerden vinden de respondenten Jami's comité overbodig. Volgens hen is afvalligheid geen probleem in Nederland en ook niet binnen de islam. Ze zijn er van overtuigd dat godsdienstvrijheid ook verzekerd wordt in de islam, ondanks de mogelijke gevolgen die afvalligheid met zich meebrengt. Daarbij geloven de respondenten niet in de volgens hen 'mythe van islamisering': dat moslims de sjaria of een islamitische staat zouden willen in Nederland. Daarentegen denken sommigen van de respondenten wel dat de sjaria deels geïmplementeerd kan worden, naar het voorbeeld in Groot-Brittannië waar een sjaria-rechtbank zaken betreffende erf- en familierecht behandelt. Dit is enkel mogelijk wanneer er vraag naar is en wanneer

de overheid van Nederland dit toe staat. De sjaria zou niet en nooit opgelegd mogen worden aan Nederland vinden allen.

5.2. Beantwoording onderzoeksvraag

Wat kan er uiteindelijk geconcludeerd worden over de islaminterpretaties van Turkse en Marokkaanse soennitische moslims in Nederland over afvalligheid? Wat in het algemeen opvalt is dat de respondenten zichzelf vaak lijken tegen te spreken in hun antwoorden.

Ten eerste: hoewel ze enerzijds menen dat geloofsafval geen probleem vormt binnen de islam geven ze anderzijds toe dat het volgens bepaalde klassieke interpretaties van de islam verboden zou zijn. Ook erkennen ze bijna allemaal dat de sjaria de doodstraf voorschrijft en accepteren ze dat landen zelf mogen bepalen of ze de doodstraf behouden en dat afvalligheid zwaar bestraft zal worden in een islamitische staat. Voor hen is dit acceptabel omdat de straf in de praktijk bijna niet meer tot uiting komt. Ze rechtvaardigen dat het doden van afvalligen vroeger wel gebeurde, omdat de context toen geheel anders was. Deze praktijk wordt niet duidelijk afgewezen. Dit lijkt nogal tegenstrijdig met hun ideeën over algemene vrijheid van godsdienst in de islam. Volgens de respondenten is de islam tolerant en staat het godsdienstvrijheid voor. Hier geloven zij zelf ook in. In de Koran wordt die godsdienstvrijheid verzekerd, onder andere in soera 2:256. Geloofsafval is tevens een eigen keuze waar niet over geoordeeld mag worden, dat is aan God vinden zij. Dat bepaalde teksten in de geschriften die godsdienstvrijheid tegenspreken verklaren zij door deze in context te zetten. Het gaat om specifieke omstandigheden zoals bij het argument over de vijand van de staat of de noodzakelijkheid van een ware islamitische staat die volgens hen tegenwoordig alleen in theorie bestaat. Het toestaan van lijfstraffen of de doodstraf is dan ook een corrupte interpretatie van de ware islam die staat voor rechtvaardigheid, aldus de respondenten.

Ten tweede: Volgens de respondenten wordt er nooit over afvalligheid gesproken binnen de moslimgemeenschap omdat het moslims vrij staat de islam te verlaten zonder dat hier consequenties aan vastzitten. Er valt dus niks te bespreken is het idee. Geen van de respondenten is ook bekend met fysieke of sociale gevolgen voor afvalligen, daarom zouden deze niet bestaan. Hier kunnen enkele kanttekeningen bij geplaatst worden. Zo geven drie van de respondenten aan te geloven dat geloofsafval nog deels een taboe is, ook voor Nederlandse moslims. Zij hebben vaak geen kennis over afvalligheid. Het is iets uit de islamitische wereld waarmee niemand zich bezig wil of durft te houden, met name de oudere generaties. Daarbij lijkt het of geloofsafval geen probleem vormt, dit gaat echter om het stilletjes verlaten van de islam. Als iemand in het openbaar treedt met anti-islam sentimenten wordt dit veroordeeld, zoals bij Ehsan Jami het geval is.

Ten derde: Ehsan Jami heeft met zijn uitspraken en oprichting van het comité voor ex-moslims weinig tot geen invloed gehad op de visies van de respondenten over afvalligheid. Jami en zijn ideeën worden niet serieus genomen door hen. Wel zijn sommige respondenten meer gaan nadenken of lezen over afvalligheid, dit heeft echter niet hun opinie veranderd. Ze zijn dan ook van mening dat het comité voor ex-moslims overbodig is want geloofsafval is geen probleem in Nederland. Daarentegen

stellen alle vrouwelijke respondenten dat een dergelijk comité toch nut zou kunnen hebben wanneer de focus op de juiste zaken ligt. Hiermee erkennen ze indirect dat er negatieve gevolgen zouden kunnen zitten aan het verlaten van de islam, zoals het breken met de familie. Ook zegt een van hen dat Jami zich had kunnen richten op het inzamelen van geld voor afvalligen die moeten vluchten. Dit duidt er op dat geloofsafval soms toch problematischer is dan zij beweren. Dit gaat volgens de respondenten wel om uitzonderingen, ook in islamitische landen. Ze ontkennen verder dat het radicalisme waar Jami voor vreest een islamitische probleem is, zelfs überhaupt een probleem is in Nederland. De AIVD bevestigt desalniettemin dat islamitisch neoradicalisme wel degelijk een zorg is in de samenleving.

Ten vierde: in Nederland kan geloofsafval niet bestraft worden, dat is niet mogelijk in onze rechtsstaat. De sjaria is hier ten eerste niet geldig, ten tweede worden universele vrijheden, mensenrechten en grondrechten van alle burgers wettelijk beschermd. Hier staan de respondenten zelf ook achter. Toch zijn ze ook van mening dat universele mensenrechten niet overal en aan iedereen opgedrongen moeten worden. De islam staat bijvoorbeeld zelf voor rechtvaardigheid en landen zouden zelf mogen bepalen hoe zij invulling geven aan hun staatsrecht.

De tegenstrijdigheid in de antwoorden van de respondenten kan er op duiden dat ze er niet helemaal zeker van zijn dat geloofsafval niet problematisch is in de islam, of dat zij proberen goed te praten dat afvalligheid volgens sommige islaminterpretaties wel verboden is (geweest). De respondenten delen een liberale visie wat betreft hun geloof in godsdienstvrijheid en het recht om van godsdienst te veranderen of hier van af te keren. Dit geldt niet enkel in Nederland maar ook binnen de islam. Universele mensenrechten zijn echter een utopie en moeten niet opgedrongen worden. De Respondenten keren zich niet tegen de islamitische bronnen waarin afvalligheid bestraft wordt, maar menen dat deze in context moeten worden gezien. Er wordt dus erkend dat geloofsafval bestraft wordt op basis van klassieke islaminterpretaties. In de hedendaagse interpretaties die de respondenten volgen is er sprake van totale godsdienstvrijheid. De respondenten staan dus interpretatievrijheid voor en focussen zich niet op een letterlijke lezing van de bronnen. Daarbij zijn ze er geen voorstander van dat de sjaria in het Westen wordt ingevoerd of dat hier een islamitische staat gesticht zal worden. Ze staan achter de vrije en democratische rechtsorde en willen in Nederland blijven wonen zolang zij hun religie hier vrijelijk kunnen praktiseren.

5.3. Discussie

In de inleiding heb ik aangegeven dat ik verwachtte dat er een onderscheid kan worden aangebracht in verschillende islaminterpretaties omtrent het fenomeen afvalligheid. Hiervoor heb ik vier voorbeelden gegeven. Uit mijn onderzoek is gebleken dat de islaminterpretaties van de moslims in deze scriptie overeenkomen met de eerste twee van die voorbeelden:

- Enerzijds zijn er moslims die overtuigd zijn van het feit dat de kwestie van afvalligheid slechts speelt in de (klassieke) islamitische bronnen en in een islamitische staat. Nederland kent vrijheid van godsdienst die gewaarborgd wordt door de rechtsstaat die de sjaria niet erkent.
- Anderzijds zijn er moslims die menen dat er algehele godsdienstvrijheid bestaat, ook in de islamitische geschriften en in een islamitische staat. Zij zijn overtuigd van het feit dat er geen straffen staan op afvalligheid.

Deze visies komen niet helemaal overeen met hoe afvalligheid behandeld wordt in de islamitische bronnen en hoe hierover geschreven wordt in de besproken literatuur. De bevindingen uit deze scriptie geven dus een ander inzicht. De respondenten weten namelijk niet precies wat er in de islamitische bronnen beschreven staat over afvalligheid en ze durven hier dan ook niet allemaal een uitgesproken mening over te vormen. Sommige respondenten lijken een vast patroon van vertrouwen in de foekaha te vertonen, al geven ze niet aan wie zij precies bedoelen en uit welke bron(nen) zij hun informatie halen. De mening van anderen wordt gebruikt door zich te verschuilen achter de geleerden. Dit betekent daarentegen niet dat zij het hier daarom niet mee eens kunnen zijn.

In de literatuur wordt duidelijk dat in de klassieke islamitische bronnen het idee heerst dat afvalligheid een ernstige daad is die bestraft wordt met een zware straf, de doodstraf. De respondenten in deze scriptie menen juist dat afvalligheid geen probleem vormt en niet bestraft wordt of dat dit alleen in theorie beschreven staat voor de islamitische staat. Ze zijn het daarom ook niet eens met de ideeën van Ehsan Jami en vinden een comité voor ex-moslims over het algemeen onnodig. De argumentatie die zij hiervoor geven mist enige overtuigingskracht: omdat zij zelf nooit gehoord hebben over problemen omtrent afvalligheid zijn er ook geen problemen. Ze doen hiermee hetzelfde waarvan ze Jami beschuldigen: ze beroepen zich op hun eigen ervaringen als referentiekader. Ze gaan ‘de andere kant van het verhaal’ uit de weg door simpelweg te stellen dat die andere kant niet bestaat.

Daarnaast wordt alles wat slecht is afgedaan als niet-islamitisch. Gevoelige thema's worden hiermee uit de weg gegaan om te voorkomen dat de islam met negativiteit in verband wordt gebracht. Het toestaan van het straffen van afvalligen wordt in dit licht gezien als een corruptie van de ware islam die staat voor rechtvaardigheid. De respondenten distantiëren zich ook duidelijk van radicale groeperingen en ontkennen dat het radicalisme een islamitisch probleem is. Vormen van radicalisme komen binnen allerlei ideologische groeperingen voor.

De respondenten willen niet erkennen dat ex-moslims in Nederland gevaar lopen. Ze geven wel toe dat dit in islamitische landen problematisch kan of zal zijn maar dit heeft volgens hen meer te maken met het zich negatief uitlaten over de islam in het openbaar. Dit wijst er echter op dat het recht op vrijheid van meningsuiting onder druk staat binnen die landen. Dat brengt de discussie gelijk weer terug naar universele mensenrechten. Hierover bevinden de respondenten zich in een dilemma. Hoewel ze achter mensenrechten staan vinden ze dat deze niet overal en aan iedereen opgedrongen kunnen worden. Het universaliteitsprincipe is een subjectief gegeven dat geen recht doet aan de wijze waarop mensenrechten tot stand zijn gekomen.

5.3.1. Beperkingen en aanbevelingen

Hoewel deze scriptie voorziet in een verdieping op de visie van moslims op afvalligheid zijn er enkele beperkingen in het onderzoek geweest die ik kort wil bespreken. Tevens zal ik enkele aanbevelingen geven voor mogelijk vervolgonderzoek.

Allereerst beheers ik het Arabisch niet waardoor ik mij in deze scriptie heb gebaseerd op vertalingen en interpretaties van de islamitische geschriften. Ik heb dit gedaan vanuit een extern wetenschappelijk perspectief, en dus niet een intern godsdienstig perspectief. Hiervoor ben ik aangewezen geweest op de bruikbare literatuur uit de bibliotheken en het internet waartoe ik toegang had. Daarbij bleek het lastig geheel objectieve bronnen te vinden voor het theoretisch kader. Ik heb rekening gehouden met die subjectiviteit van de bronnen. Literatuur vanuit een bepaald perspectief verschaft echter ook informatie over specifieke standpunten. Het zelf bestuderen van de primaire bronnen in het Arabisch zou mogelijk tot andere interpretaties kunnen leiden.

In de NOVA enquête werden de geënquêteerden door de gesloten antwoordmogelijkheden in een bepaalde richting gestuurd. Dit kan zorgen voor een beeld dat niet overeenkomt met de praktijk. Om een realistischer en duidelijker beeld te krijgen van de meningen over afvalligheid zou een zelfde enquête met open vragen afgenomen kunnen worden. Hierdoor ontstaat er ook meer nuance in de antwoorden.

De groep respondenten die ik heb geïnterviewd is dermate beperkt dat er statistisch gezien geen algemeen geldende uitspraken gedaan kunnen worden. Desondanks geven de interviews inzicht op de visies van deze specifieke groep moslims. Om het onderzoek uit te breiden zouden moslims van nog veel meerverschillende etniciteiten en denominaties binnen de islam geïnterviewd kunnen worden zodat een vergelijking gemaakt kan worden tussen al deze visies.

Het was erg lastig om respondenten te vinden, zeker buiten de universiteit om. Moslimorganisaties en moskees hebben aangegeven geen belang te hebben bij- of tijd te hebben voor medewerking aan dit onderzoek, of hebben helemaal niet gereageerd op mijn berichten. Als dit soort kwalitatief onderzoek echter op grotere schaal wordt uitgevoerd zal er meer data kunnen worden verzameld wat de betrouwbaarheid van de resultaten vergroot.

De participatie van de respondenten in dit onderzoek is op geheel vrijwillige basis gebeurd. Mogelijkerwijs heeft dit onbewust geleid tot selectie, zo zouden moslims met extreme ideeën over afvalligheid deelname aan het onderzoek geweigerd kunnen hebben. De representativiteit van het onderzoek wordt hiermee twijfelachtig.

Daarnaast hebben alle vijf de respondenten overeenkomende opleidingsachtergronden waardoor hun islaminterpretaties op eenzelfde wijze gevormd kunnen zijn. Daarom zou dit onderzoek ook uitgevoerd kunnen worden bij meer moslims met diverse achtergronden. De respondenten vertonen nu namelijk veel overeenkomsten. Een onderzoek onder imams zou ook interessant zijn, omdat zij veel inzicht hebben op de islamologische discussie en meer kennis hebben over de bronnen om hier uitspraken over te doen. Daarbij zijn imams erg invloedrijk in hun gemeenschap, hun interpretaties worden vaak gevolgd en als waarheid gezien.

De data van dit onderzoek zijn verkregen door middel van interviews. Hoewel vertrouwelijke behandeling en anonieme verwerking verzekerd zijn is het mogelijk dat respondenten sociaalwenselijk geantwoord hebben. De betrouwbaarheid van informatie kan daardoor in twijfel getrokken worden. Dit risico kan echter niet vermeden worden als het om subjectieve data gaat. Één interview heeft via het internet plaatsgevonden, in de vorm van een chatsessie. De mogelijkheid bestaat dat de persoon in kwestie zich voor iemand anders heeft uitgegeven waardoor de resultaten ook beïnvloed kunnen zijn.

6. Referenties

6.1. Lijst van geraadpleegde literatuur

Aboe Dawoed, boek 40, hadieth 2. Laatst geraadpleegd op 03/05/14 via <http://sunnah.com/Aboedawud/40/2>.

Al-Boekharie, boek 56, hadieth 226. Laatst geraadpleegd op 03/05/14 via <http://sunnah.com/bukhari/56/226>.

Al-Boekharie, boek 87, hadieth 17. Laatst geraadpleegd op 03/05/14 via <http://sunnah.com/bukhari/87/17>.

Al-Boekharie, boek 88, hadieth 5. Laatst geraadpleegd op 03/05/14 via <http://sunnah.com/bukhari/88>.

Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, *Transformatie van het jihadisme in Nederland. Zwermodynamiek en nieuwe slagkracht*, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties juni 2014. Laatst geraadpleegd op 03/08/14 via <http://www.eenvandaag.nl/uploads/doc/Transformatie%20van%20het%20jihadisme%20in%20Nederland.pdf>.

Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, *Radicale dawa in verandering. De opkomst van islamitisch neoradicalisme in Nederland*, AIVD oktober 2007. Laatst geraadpleegd op 03/08/14 via <https://www.aivd.nl/algemene-onderdelen/uitgebreid-zoeken/@1800/aivd-rapport/>.

Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, *Van dawa tot Jihad. De diverse dreigingen van de radicale islam tegen de democratische rechtsorde*, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties december 2004. Laatst geraadpleegd op 03/08/14 via <https://toolbox-extremisme.nctv.nl/uploads/af/51/af51bb2adf6de44c783d001338e49acb/2004-notavandawatotjihad.pdf>.

Al-Haddad, A., *The Islamic Position on the Universal Declaration of Human Rights (UHDR)*, Islam Tube 03/08/11. Via <http://www.islaamtube.nl/the-islamic-position-on-the-universal-declaration-of-human-rights-udhr-shaykh-haitham-al-haddad/>.

Al-Jazeera Channel, Sheikh Joesoef Al-Qaradawi in de uitzending *Al-Shari'ah Wal-Hayah* (Islamic Law and Life) 06/02/01.

Al-Turabi, H., 'The Islamic State', In J.L. Esposito, *Voices of Resurgent Islam*, Oxford University Press, New York 1983, 241-251. Laatst geraadpleegd op 19/07/14 via <http://home.zcu.cz/~dkrizek/SBV1/Texty%204/V%20-%20Turabi.pdf>.

Ameer, A., *Islamic Culture or Muslim Culture: Missing Pieces in the Australian Cultural Kaleidoscope*, 1-4. Via http://w3.unisa.edu.au/hawkecentre/events/2008events/Ameer_Ali_paper.pdf.

Amnesty International, *Artikel 18*, uit Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Via <http://www.amnesty.nl/mensenrechten/encyclopedie/universele-verklaring-de-rechten-de-mens-uvrm-0>.

- ANP, *Moslims veroordelen bedreiging moertadd*, Digibron 21/09/02. Via <http://www.digibron.nl/search/detail/012dcce64b023a73f7a50c9a/moslims-veroordelen-bedeiging-moertadd>.
- Auteur onbekend, *Ehsan Jami (PvdA): Mohammed was net als Osama bin Laden*, Trouw 23/06/07. Via <http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/Nieuws/archief/article/detail/1657578/2007/06/23/Ehsan-Jami-PvdA-Mohammed-was-net-als-Osama-bin-Laden.dhtml>.
- Auteur onbekend, *Moslims tegen comité van afvalligen*, De ondernemer 11/09/07. Via <http://www.deondernemer.nl/binnenland/101522/Moslims-tegen-comite-van-afvalligen.html>.
- Auteur onbekend, *Wie is Ehsan Jami en wat wil en zegt hij?*, NRC.NEXT 08/08/07. Via <http://vorige.nrc.nl/next/article1826058.ece>.
- Auteur onbekend, *Zes jaar cel voor beledigen islam*, NOS 18/09/12. Via <http://nos.nl/artikel/420214-zes-jaar-cel-voor-beledigen-islam.html>.
- Ayoub, M., 'Religious Freedom and the Law of Apostasy in Islam', In : *Islamochristian = Islamiyat Masihiyat*, 20, 1994, 75-91.
- Balie de, *Islam-debate between Sheikh dr. Haitham al-Haddad, Tofik Dibi and Kustaw Bessems*, Youtube 17/02/12. Via <http://www.youtube.com/watch?v=CR7U42wf7zY>.
- Beek van de, A., *Freedom of religion*, Leiden 2010.
- Beke, D., 'Islam-recht en geloofsafval leer en praktijk', In : *Recht van de Islam*, 1996, 89-104.
- Berger, M.S., *Klassieke sharia en vernieuwing*, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, Amsterdam University Press, Den Haag/Amsterdam 2006.
- Björkman, W., 'Kāfir', In P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs (red.), *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, Brill Online 2014. Laatst geraadpleegd op 12/06/14 op Australian National University via http://referenceworks.brillonline.com.virtual.anu.edu.au/entries/encyclopaedia-of-islam-2/kafir-SIM_3775.
- BN De stem, *Ex-moslims in organisatie*, Ikon RTV 04/05/07. Via <http://ikonrtv.nl/kerknieuws/nieuws.asp?oId=10942&tPageFoundR=178&lastR=35972>.
- Brocket, A., 'al-Munāfikūn' In P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs (red.), *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, Brill Online 2014. Laatst geraadpleegd op 10/06/14 op Australian National University via http://referenceworks.brillonline.com.virtual.anu.edu.au/entries/encyclopaedia-of-islam-2/al-munafikun-COM_0795.
- Bromley, D.G., *The politics of religious apostasy: the role of apostates in the transformation of religious movements*, Westport 1998.
- Burton, J., 'Naskh', In P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs (red.), *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, Brill Online 2014. Laatst geraadpleegd op 10/06/14 op Australian National University via

- http://referenceworks.brillonline.com.virtual.anu.edu.au/entries/encyclopaedia-of-islam-2/naskh-SIM_5832.
- Carra de Vaux, B.; Schacht, J.; Goichon, A.-M., 'Ḥadd', In P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs (red.), *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, Brill Online 2014. Laast geraadpleegd op 10/06/14 op Australian National University via http://referenceworks.brillonline.com.virtual.anu.edu.au/entries/encyclopaedia-of-islam-2/hadd-SIM_258666.
- Cliteur, P., 'God houdt niet van vrijzinnigheid', In : *Civis mundi*; 41, 4, 2002. In M. Trepp, *Lees de Koran met historische afstand!*, Waterlog 04/03/08. Via <http://waterlog.wordpress.com/2008/03/04/lees-de-Koran-met-historische-afstand/>.
- Cliteur, P., 'Godslastering en zelfcensuur na de moord op Theo van Gogh', In : *Nederlands Juristenblad*, 45, december 2004, 1-21. Via <http://media.leidenuniv.nl/legacy/Godslastering%20en%20zelfcensuur%20na%20de%20moord%20op%20Theo%20van%20Gogh.pdf>.
- Cliteur, P., 'When in Rome, do as the Romans do', In : *Civis mundi*; 42, 1, 2003. In M. Trepp, *Lees de Koran met historische afstand!*, Waterlog 04/03/08. Via <http://waterlog.wordpress.com/2008/03/04/lees-de-Koran-met-historische-afstand/>.
- De rechtspraak, *De Nederlandse rechtsstaat*. Via <http://www.rechtspraak.nl/Recht-In-Nederland/Hoe-werkt-het-recht/Pages/De-Nederlandse-rechtsstaat.aspx>.
- EenVandaag, *Beveiliging van opiniemakers*, uitzending 08/07/05. Via http://www.eenvandaag.nl/criminaliteit/de-hofstadgroep/29646/beveiliging_van_opiniemakers_8-07.
- EenVandaag, *Radicale Imam Fawaz over Geert Wilders*, uitzending 26/02/10. Via http://www.eenvandaag.nl/politiek/35695/radicale_imam_fawaz_over_geert_wilders.
- EenVandaag, *Wie is Ehsan Jami*, uitzending 11/009/07. Via http://www.eenvandaag.nl/binnenland/32470/wie_is_ehsan_jami_.
- Ede Botje, H., Velzen van, G., 'Ik geloof niet in jouw Allah', In : *Vrij Nederland* 02/08/03. Via <http://www.vn.nl/Standaard-Media-Pagina/Ik-geloof-niet-in-jouw-Allah.htm>.
- Ende, W., Steinbach, U., *Islam in the World Today: A Handbook of Politics, Religion, Culture, and Society*, Cornell University Press 2010.
- Etty, E., *De islam en het nieuwe fascisme*, NRC 29/08/06. Via <http://www.nrc.nl/handelsblad/van/2006/augustus/29/de-islam-en-het-nieuwe-fascisme-11184347>.
- Fatooh, L., *Abrogation in the Qur'an and Islamic Law: A Critical Study of the Concept of "Naskh" and its Impact*, Routledge, New York 2013.
- Foqz Ethnomarketing, *Meningen Moslims over Afvalligheid*. Onderzoeksverslag t.b.v. NOVA september 2007.

- Forum, Instituut voor Multiculturele Vraagstukken, *De positie van moslims in Nederland. Feiten en cijfers*, Factbook juni 2010. Laatst geraadpleegd op 19/07/14 via <http://www.forum.nl/Portals/Res/res-pdf/Moslims-in-Nederland-2010.pdf>.
- Forum, Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling. *Factsheet Sharia rechtspraak*, 1-7. Laatst geraadpleegd op 19/07/14 via http://www.forum.nl/Portals/0/publicaties/FORUM_factsheet_sharia_rechtspraak.pdf.
- Forum, Instituut voor Multiculturele Vraagstukken, *Politieke participatie van allochtonen*, Factsheet november 2010. Laatst geraadpleegd op 19/07/14 via <http://www.forum.nl/Portals/0/publicaties/Factsheet%20Politieke%20Participatie.pdf>.
- Gimaret, D., 'Shirk', In P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs (red.), *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, Brill Online 2014. Laatst geraadpleegd op 10/06/14 op Australian National University via http://referenceworks.brillonline.com.virtual.anu.edu.au/entries/encyclopaedia-of-islam-2/shirk-SIM_69655.
- Groen, J., Kranenberg, A., *Salafisme: compromisloos en rechtlijnig, maar 'niet gevaarlijk'*, De Volkskrant 05/07/05. Via <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2686/Binnenland/article/detail/683859/2005/07/05/Salafisme-compromisloos-en-rechtlijnig-maar-Isquo-niet-gevaarlijk-rsquo.dhtml>.
- 'Hadith', In P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs, *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, Brill Online 2014. Laatst geraadpleegd op 10/06/14 op Australian National University via http://referenceworks.brillonline.com.virtual.anu.edu.au/entries/encyclopaedia-of-islam-2/h-adi-th-COM_0248.
- Hallaq, W.B., *A History of Islamic Legal Theories: An Introduction to Sunni Usul Al-fiqh*, Cambridge University Press, 1997.
- Heffening, W., 'Murtadd', In P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs (red.), *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, Brill Online 2014. Laatst geraadpleegd op 29/01/14 op Australian National University via http://referenceworks.brillonline.com.virtual.anu.edu.au/entries/encyclopaedia-of-islam-2/murtadd-SIM_5554.
- Hegener, M., *Vrijheid van godsdienst*, Amsterdam 2005.
- Hirsi Ali, A., *'Ik ben de dorpsgek, jij de afvallige vrouw'*, NRC 19/05/06. Via http://vorige.nrc.nl/opinie/article1685044.ece/Ik_ben_de_dorpsgek,_jij_de_afvallige_vrouw.
- <http://www.steuncomite-ex-moslims.nl/fractievoorzitters.html>
- <http://www.steuncomite-ex-moslims.nl/steunverklaring.html>
- Jafari, P., Taebi, B., *Progressieve ex-moslim wijst comité af*, NRC 05/09/07. Via <http://vorige.nrc.nl/binnenland/article1835363.ece>.
- Jami, E., *Het recht om ex-moslim te zijn*, Kampen 2007.

- Jami, E., *Ik Ehsan Jami*, NRC.NEXT 10/09/07. Via <http://vorige.nrc.nl/next/article1836784.ece>.
- Jami, E., Wilders, G., *Wij zullen nooit zwijgen*, De Volkskrant 27/09/07. Via <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2686/Binnenland/article/detail/848633/2007/09/27/Wij-zullen-nooit-zwijgen.dhtml>.
- Kammerman, S., *Ex-moslims botsen in de moskee*, NRC 10/09/07. Via <http://vorige.nrc.nl/binnenland/article1836999.ece>.
- Kammerman, S., Twillert van, M., *'Nederpers' domineert islamdebat*, NRC 12/09/2007. Via http://vorige.nrc.nl/thema_archief_oud/nieuws_binnenland/article1837755.ece.
- Karakasoglu, Y., *Anti-Islamic Discourses in Europe: Agents and Contents*, 2006. Via <http://www.people.fas.harvard.edu/~ces/conferences/muslims/Karakasoglu.pdf>.
- Kiesraad, *Uitslag van de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer van 12 september 2012. Kerngegevens*. Laatst geraadpleegd op 22/07/14 via https://www.kiesraad.nl/sites/default/files/Kerngegevens_2012+bijlagen.pdf
- Kluckhohn, C., In : Ameer, A., *Islamic Culture or Muslim Culture: Missing Pieces in the Australian Cultural Kaleidoscope*, 1. Via http://w3.unisa.edu.au/hawkecentre/events/2008events/Ameer_Ali_paper.pdf.
- Langelaar, J., *Ehsan Jami doet aangifte tegen omstreden 'haatimam'*, Elsevier 18/02/12. Via <http://www.elsevier.nl/Nederland/nieuws/2012/2/Ehsan-Jami-doet-aangifte-tegen-omstreden-haatimam-ELSEVIER330995W/>.
- Leemhuis, F., *De Koran* (vertaling), Unieboek bv. 1989/2007. Via http://bijbelenkoran.nl/lees_boeken.php.
- Leezenberg, M., 'Filosofische en onfilosofische blikken op de islam', In: *Krisis*, 1, 2004, 76-85. Via <http://www.krisis.eu/content/2004-1/2004-1-10-leezenberg.pdf>.
- Macdonald, D.B., 'Fitra', In P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs (red), *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, Brill Online 2014. Laatst geraadpleegd op 12/08/14 op Australian National University via http://referenceworks.brillonline.com.virtual.anu.edu.au/entries/encyclopaedia-of-islam-2/fit-ra-SIM_2391.
- Maliepaard, M., Lubbers, M., Gijsberts, M., *Generational differences in ethnic and religious attachment and their interrelation. A study among Muslim minorities in the Netherlands*, 2010.
- Maliepaard, M., Gijsberts, M., De Koning, M., De Hart, J., (red.), *Moslim in Nederland 2012*, Sociaal Cultureel Planbureau, Den Haag, november 2012. Laatst geraadpleegd op 12/06/14 via http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2012/Moslim_in_Nederland_2012.
- Malik, N., *In Islam, there's more than one way to be an 'atheist'*, The Guardian 05/05/14. Via <http://www.theguardian.com/commentisfree/2014/may/05/islam-atheist-saudi-arabia-terrorists-faith-muslim-world>.

- Mayer, A.E., *Islam and human rights: tradition and politics*, Westview Press: Boulder, Colorado, 1991, 258.
- Mayer, A.E., “Universal versus Islamic Human Rights”, In : *Michigan Journal of International Law*, 15:307, Winter 1994, 316.
- Michael, J., *Apostasy and its Classification in Yusuf Al-Qardawi's View*, Islamopedia Online 07/01/11. Laatst geraadpleegd op 18/02/14 via <http://www.islamopediaonline.org/fatwa/apostasy-and-its-classification-yusuf-al-qardawis-view>.
- Minderhout, W., ‘Ehsan Jami “ik ben een sociaal-democraat in hart en nieren.”’, In : *De Rode Reiger*, ledenblad van de PvdA afdeling Leidschendam-Voorburg, 2004. Via <http://dewillem.blogspot.nl/2011/11/momenteel-interview-ik-met-enige.html>.
- Ministry from the Interior and Kingdom Relations, *From dawa to jihad. The various threats from radical Islam to the democratic legal order*, General Intelligence and Security Service, December 2004. Laats geraadpleegd op 03/08/14 via <https://www.aivd.nl/algemene-onderdelen/uitgebreid-zoeken/@1570/from-dawa-to-jihad/>.
- Moeslim, boek 28, hadieth 36. Laatst geraadpleegd op 03/05/14 via <http://sunnah.com/muslim/28/36>.
- Mohamed, Y., ‘Fitrah and its Bearing on the Principles of Psychology’, In : *The American Journal of Social Sciences* 12:1, 1-18.
Via http://i-epistemology.net/attachments/408_V12N1%20Spring%2095%20-%20Mohamed%20Fitrah%20and%20its%20Bearing%20on%20Islamic%20Psychology.pdf
- Motivaction research and strategy, *Stand.tv. Meting 26: de achterban van de PVV. - FACTSHEET -*, Amsterdam, 16 april 2009. Laatst geraadpleegd op 22/07/14 via http://www.motivaction.nl/downloads/Motivaction-Stand_tv-Meting26AchterbanPVV-April2009-Factsheet.pdf
- Nederland rechtsstaat, *Artikel 6 - Vrijheid van godsdienst en levensovertuiging*. Via <http://www.nederlandrechtsstaat.nl/grondwet/artikel.html?categorie=3>.
- Nederland rechtsstaat, *Artikel 114 – Doodstraf*. Via <http://www.nederlandrechtsstaat.nl/grondwet/artikel.html?artikel=114&categorie=14&auteur=&trefwoord=&1=1>.
- Nederland rechtsstaat, *Hele grondwet*. Via <http://www.nederlandrechtsstaat.nl/grondwet/artikel.html?categorie=3>.
- Noordam, K., Oordt van, R., Cörüz, C. (red.), *Mensen, Rechten en Islam: Beschouwingen over grondrechten*, Bulaaq/SBLI, Amsterdam 1998.
- NOVA; *Comité voor ex-moslims*, uitzending 02/05/07. Via <http://www.novatv.nl/page/detail/uitzendingen/5123/Comit%E9+voor+ex-moslims>.

- NOVA, *Hoe denken Nederlandse moslims over afvalligheid?*, uitzending 11/09/07. Via http://www.ntr.nl/player?id=NPS_1079722&ssid=203.
- Novum, *Ex-moslims: geloofsafval kan ook zonder beledigen*, Trouw 10/09/07. Via <http://www.trouw.nl/tr/nl/4492/Nederland/article/detail/1322396/2007/09/10/Ex-moslims-geloofsafval-kan-ook-zonder-beledigen.dhtml>.
- Novum Nieuws, *Uitspraken shariageleerde Al-Haddad niet strafbaar*, Reformatorische omroep. Via <http://www.reformatorischeomroep.nl/nieuwsbericht/105294/uitspraken-shariageleerde-al-haddad-niet-strafbaar/>.
- Ooijen van, H.M.A.E., Egmond, L.F., Eijkman, Q.A.M., Olujic, F., Vos, O.P.G. (red.), *Godsdienstvrijheid: afschaffen of beschermen?*, Leiden 2008.
- Open letter to Dr. Ibrahim Awwad al-Badri, alias 'Aboe Bakr al-Baghdadi', and to the fighters and followers of the self-declared 'Islamic State', 19/09/2014. Via <http://www.lettertobaghdadi.com>.
- Organisation of Islamic Cooperation, *Cairo Declaration on Human Rights 1990*. Via <http://www.oic-oci.org/english/article/human.htm>.
- Otto, J.M., 'De sharia' in rechtssystemen van moslimlanden: een referentiekader. Sharia(&)Rechtspraak: rechtsontwikkelingen in de moslimwereld & Nederland', In : *Rechtstreek 2011*, 4, 9-63.
- Otto, J.M., *Sharia en nationaal recht: rechtssystemen in moslimlanden tussen traditie, politiek en rechtsstaat*, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, Amsterdam University Press, Den Haag/Amsterdam 2006.
- Otto, J.M., *Sharia Incorporated. A comparative overview of the legal systems of twelve muslim countries in past and present*, Leiden University Press 2010.
- Otto, J.M., Dekker, A.J., Soest-Zuurdeeg van, L.J. (red.), *Sharia en recht in twaalf moslimlanden*, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, Amsterdam University Press, Amsterdam 2006.
- Overheid.nl, *Artikel 6.1*. Via <http://wetten.overheid.nl/BWBR0001840/>.
- Overheid.nl, *Artikel 9 Vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst, uit Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, Rome, 04/11/1950*. Via http://wetten.overheid.nl/BWBV0001000/geldigheidsdatum_01-09-2014#VertalingNL.
- Phalet, K., Ter Wal, J. (red), *Moslim in Nederland*, SCP-onderzoeksrapport 2004/9. Een onderzoek in opdracht van de minister voor Vreemdelingenzaken en Integratie. Sociaal Cultureel Planbureau, Den Haag, juni 2004. Laatste geraadpleegd op 12/06/14 via www.scp.nl/dsresource?objectid=20911&type=org.
- Peters, R., 'Islam en geloofsafval in de diaspora', In : *Recht van de islam*, 23, 2009, 141-146. Via <http://dare.uva.nl/document/2/81521>.

- Peters, R., 'Het islamitisch strafrecht', In : *Justitiële Verkenningen*, 16 (6), 1990, 67-87. Via <http://dare.uva.nl/document/189457>.
- Peters, R., Vellenga, S., *Contested Tolerance: Public Discourse in the Netherlands on Muslim Migrants*, 2007.
- Peters, R., De Vries, G.J.J., 'Apostasy in Islam' In : *Die Welt des Islams*, New Series, 17 (1/4), 1976-1977, 1-25.
- Peters, R., *Crime and Punishment in Islamic Law. Theory and Practice from the Sixteenth to the Twenty-first Century*, Cambridge University Press 2005.
- Peters, R., 'De duivelsverzen' in de islamitische wereld', In : *Rushdie effecten: afwijzing van Moslim-identiteit in Nederland?*, 1989, 33-41. Via <http://dare.uva.nl/document/189455>.
- Peters, R., 'Hoe koranische is het islamitisch recht?', In Buitelaar, M., Motzki, H., Muiderberg (red.), *De Koran: ontstaan, interpretatie en praktijk*, 1993, 45-55. Via <http://dare.uva.nl/document/184871>.
- Pew Research, Religion & Public Life Project, *Laws Penalizing Blasphemy, Apostasy and Defamation of Religion are Widespread*, PEW 21/11/12. Laatst geraadpleegd op 22/07/14 via <http://www.pewforum.org/2012/11/21/laws-penalizing-blasphemy-apostasy-and-defamation-of-religion-are-widespread/>.
- Pew Research, Religion & Public Life Project, *World's Muslims: Religion, Politics and Society. Chapter 1: Beliefs About Sharia*, PEW 30/04/13. Laatst geraadpleegd op 22/07/14 via <http://www.pewforum.org/2013/04/30/the-worlds-muslims-religion-politics-society-beliefs-about-sharia/>.
- Pew Research Centre, Religion & Public Life Project, *Mapping the Global Muslim Population*, PEW 07/10/09. Laatst geraadpleegd op 22/07/14 via <http://www.pewforum.org/2009/10/07/mapping-the-global-muslim-population/>.
- Pew Research Centre, Religion & Public Life Project, *The Global Religious Landscape*, PEW 18/12/12. Laatst geraadpleegd op 22/07/14 via <http://www.pewforum.org/2012/12/18/global-religious-landscape-muslim/>.
- Prodemos, *Wat is een rechtsstaat?*. Via <http://www.prodemos.nl/Kenniscentrum/Informatie-over-politiek/Wat-is-een-rechtsstaat>.
- Rahman, S.A., *Punishment of apostasy in Islam*, Zareen Art Press, Lahore 1978².
- Ramadan, T., *To be a European Muslim: a study of Islamic sources in the European context*, The Islamic Foundation, 2013.
- Redactie, *Discussievoeren over aanpak radicalisering*, PvdA Amsterdam 7/08/07. Via <http://www.pvdaamsterdam.nl/algemeen/2007/08/discussievoeren-over-aanpak-radicalisering/>.
- Redactie, *Radicale imam sprak in openbare school*, Trouw 18/03/13. Via <http://www.trouw.nl/tr/nl/4492/Nederland/article/detail/3411077/2013/03/18/Radicale-imam-sprak-in-openbare-school.dhtml>.

- Rijksoverheid, *Actieplan Polariseratie en Radicalisering 2007-2011*. AIVD 27/0/8/07. Via <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/jaarplannen/2007/08/27/actieplan-polarisatie-en-radicalisering-2007-2011.html>.
- Rijksoverheid, *Radicale dawa in verandering, opkomst van islamitisch neoradicalisme in Nederland*, AIVD rapport 09/10/07. Via <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2007/10/09/aivd-rapport-radicale-dawa-in-verandering-de-opkomst-van-islamitisch-neoradicalisme-in-nederland.html>.
- Rippin, A., *Muslims. Their religious beliefs and practices*, Routledge, New York 2005³.
- Roelle, P.J., *Islam's Mandate: A Tribute to Jihad: The Mosque at Ground Zero*, Author House, Bloomington 2010.
- Roex, I., Stiphout van, S., Tillie, J., *Salafisme in Nederland. Aard, omvang en dreiging*, Instituut voor Migratie- en Etnische studies, Universiteit van Amsterdam in samenwerking met het Centraal Bureau voor de Statistiek, Amsterdam, 23 juni 2010. Via <https://app.box.com/shared/d5tnh723ub>.
- Schepper & Co, *Grenzen aan vrijheid van meningsuiting?*, met Ehsan Jami, Tofik Dibi en Gert-Jan Segers, uitzending 20/02/2012. Via http://www.npo.nl/schepper-co-aan-tafel/20-02-2012/NCRV_1499769.
- Shadid, W., 'Berichtgeving over moslims en de Islam in de westerse media: Beeldvorming, oorzaken en alternatieve strategieën', In : *Tijdschrift voor communicatiewetenschap* 33 (4), 2005, 330–346.
- Shadid, W., 'Moslims in de media: de mythe van de registrerende journalistiek', In Vellenga, S., *Mist in de polder. Zicht op ontwikkelingen omtrent de islam in Nederland*, Aksant, Amsterdam 2009, 173-193. Via <http://www.interculturelecommunicatie.com/download/media2009.pdf>.
- Shadid, W., 'Verwongen beeld in islamdebat', In : *Openbaar Bestuur 2009*, sectie maatschappij. Via <http://www.interculturelecommunicatie.com/download/verwongen%20beelden%20in%20islamdebat.pdf>.
- Shadid, W.A.R., Koningsveld van, P.S., *Religious freedom and the position of Islam in Western Europe: opportunities and obstacles in the acquisition of equal rights*, Kampen 1995.
- 'Sharī'a', In P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs (red.), *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, Brill Online 2014. Laatste geraadpleegd op 12/06/14 op Australian National University via http://referenceworks.brillonline.com.virtual.anu.edu.au/entries/encyclopaedia-of-islam-2/sharia-COM_1040.
- Sookhdeo, P., 'Issues of Interpreting the Koran and Hadith', In: *The Quarterly Journal*, Winter 2006, 57-81.
- 'Takfir', In P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs (red.), *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, Brill Online 2014. Laatste geraadpleegd op 10/06/14 op Australian National University via

- http://referenceworks.brillonline.com.virtual.anu.edu.au/entries/encyclopaedia-of-islam-2/takfir-COM_11544.
- Tegenlicht, *De vreemdeling: Khalid Yasin*, een portret door Hans Otten, VPRO uitzending 8/10/10. Via <http://tegenlicht.vpro.nl/afleveringen/2010-2011/aanval-op-europa/de-vreemdeling.html>.
- Theodorou, A., *Which countries still outlaw apostasy and blasphemy?*, PEW 28/05/14. Laatst geraadpleegd op 22/07/14 via <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2014/05/28/which-countries-still-outlaw-apostasy-and-blasphemy/>.
- Trepp, M., *Lees de koran met historische afstand!*, Waterlog 04/03/08. Via <http://waterlog.wordpress.com/2008/03/04/lees-de-koran-met-historische-afstand/>.
- United Nations Department of Public Information NY, *Universal Declaration of Human Rights* (Nederlandse vertaling). Via <http://www.ohchr.org/en/udhr/pages/Language.aspx?LangID=dut>.
- United Nations Human Rights, *Article 18.1 & 18.2*, uit International Covenant on Civil and Political Rights. Via <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>.
- Verhofstadt, D., *Interview met Ayaan Hirsi Ali: 'Moslimmannen voelen dat hun machtspositie wankelt'*, Liberales 2005. Via <http://www.politics.be/interviews/625/>.
- Visser, A., *Tien geboden arjan visser / Ehsan Jami Ik wil geen evolutie, ik wil een revolutie*, Trouw 23/06/07. Via <http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/Nieuws/article/detail/1319551/2007/06/23/tien-geboden-arjan-visser-Ehsan-Jami-Ik-wil-geen-evolutie-ik-wil-een-revolutie.dhtml>.
- Waardenburg J., *Islam. Norm, ideaal en Werkelijkheid*, 2005.
- Warren, D.H., Gilmore, C., 'One nation under God? Yusuf al-Qaradawi's changing Fiqh of citizenship', In : *Cont Islam*, 2014, 8: 217-237. Via http://www.academia.edu/5357481/One_nation_under_God_Yusuf_al-qaradawi_s_changing_Fiqh_of_citizenship.
- Warraq I., *Weg uit de islam: getuigenissen van afvalligen*, vertaald door Bernadette de Wit, oorspronkelijke titel *Leaving Islam. Apostates Speak Out*, Meulenhoff, Amsterdam 2008.
- Wever de, R., *Imam: Syrië-radicalen bedreigen vaker ons dan Wilders*, Trouw 18/12/13. Via <http://www.trouw.nl/tr/nl/4728/Islam/article/detail/3564297/2013/12/18/Imam-Syrie-radicalen-bedeigen-vaker-ons-dan-Wilders.dhtml>.
- Wiederhold L. 'Shatm',. In P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrich (red.), *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*,. Brill Online 2014. Laats geraadpleegd op 10/06/14 op Australian National University via http://referenceworks.brillonline.com.virtual.anu.edu.au/entries/encyclopaedia-of-islam-2/shatm-SIM_88988.
- Zayd, N.A., *Reformation of Islamic Thought. A critical historical analysis*, Amsterdam University Press, Den Haag/Amsterdam 2006. Via http://www.wrr.nl/fileadmin/nl/publicaties/PDF-verkenningen/Reformation_of_Islamic_Thought.pdf.

Zwemer, S.M., *The law of apostasy in Islam: answering the question why there are so few Moslem converts, and giving examples of their moral courage and martyrdom*, London 1924.

7. Bijlagen

7.1. Vragenlijst interview

Vertel in het kort wie u bent en wat u in het dagelijks leven doet

- Beschouwt u zichzelf als praktiserend moslim, zo ja wat houdt dit concreet voor u in?
- Hoe ervaart u het leven als moslim in de Nederlandse context?
- Kan en moet de sjaria ook in Nederland worden toegepast?
- Denkt u dat moslims een islamitische staat wenselijk achten in Nederland?
- Zou u ooit in een islamitische staat willen wonen, waarom?

Persoonlijke visies op afvalligheid

- Kent u zelf afvalligen? Moslims die nu atheïst zijn of een andere godsdienst of religie aanhangen?
- Welke afkomst hebben zij en heeft dit invloed op hun afvalligheid?
- Zijn zij openlijk afvallig of houden zij dit voor zich?
- Hoe uit dit zich dan?
- Wanneer ziet u iemand als afvallige en wat vindt u van afvalligheid?
- Want vindt u van moslims die zich niet aan de religieuze voorschriften en regels van de islam houden?
- Wat vindt de moslimgemeenschap in uw omgeving van afvalligheid?
- Merkt u een verschil tussen generaties in hun opvattingen over afvalligheid?
- Heeft u wel eens gehoord van geweld jegens afvalligen en denkt u dat afvalligheid een groot probleem is voor moslims in Nederland?
- Heeft u wel eens gehoord van sociale gevolgen voor afvalligen?

Islamitische bronnen over afvalligheid

- Wat zeggen de Koran en hadieth over afvalligheid?
- Wat zegt de sjaria over afvalligheid en lijfstraffen/doodstraf?
- Is er een verschil tussen de klassieke en moderne wetgeving wat betreft afvalligheid?
- Wat vindt u van de context van geschriften?
- Wat is uw persoonlijke mening over lijfstraffen/de doodstraf op afvalligheid?
- De sjariageleerde/sjeich Haitam al-Haddad is van mening dat er een verschil is tussen de daar al-islam en de daar al-harb. De doodstraf zou wel gerechtvaardigd zijn in een islamitische staat waar de sjaria rechtsgeldig is. Wat vindt u hier van?

Visies op Ehsan Jami

- Welke uitspraken van Ehsan Jami over afvalligheid kent u?
- Wat vindt u van soera 4:137-138, 9:73, en de hadieths van Al-Al-Boekharie en Moeslim die hij als

bewijs aanlevert om de slechte positie van afvalligen aan te tonen?

- Jami richt zich op de radicale islam, vormt dit een reëel gevaar in Nederland?
- Jami is na zijn uitspraken meermaals bedreigd en aangevallen, wat zegt dit over zijn positie als afvallige?
- Waar denkt u dat het geweld jegens Jami mee te maken had?
- Wat weet u over het Centraal Comité voor Ex-Moslims uit 2007?
- In april 2008 werd het Centraal Comité voor Ex-moslims opgeheven omdat niemand lid durfde te worden. Wat vindt u van dit argument?
- Acht u een comité voor ex-moslims nodig?

Publieke debat

- Welke rol speelt afvalligheid in het islamdebat?
- Hoe verhoudt de affaire van Jami zich met die van Hirsi Ali en Rushdie?
- Wat vindt u van de recente berechting van de Soedanese vrouw die veroordeeld is tot zweepslagen en de doodstraf voor afvalligheid (en zina)?
- Mag de internationale gemeenschap zich met dit soort zaken bemoeien of niet?
- Wat zeggen de islamitische bronnen over vrijheid van godsdienst en het veranderen van godsdienst?
- Hoe verhoudt het feit dat een moslim geboren wordt in de islam zich met godsdienstvrijheid?
- Zijn individuele vrijheden en rechten meer of minder belangrijk dan religieuze?
- Zouden religieuze vrijheden beperkt moeten zijn?
- Wat voor mogelijkheden biedt de Nederlandse wet voor afvalligen?
- Welke consequenties hebben de uitspraken van Jami gehad op de islamkritiek in Nederland?
- Welke consequenties hebben de uitspraken van Jami voor u persoonlijk gehad?
- Bent u sindsdien (meer) gaan nadenken over het fenomeen afvalligheid?
- Zijn er ontwikkelingen geweest in de moslimgemeenschap?
- Wat is uw concluderende opvatting over afvalligheid binnen de islamologische discussie en het publiek debat, en welke rol deelt u Jami toe?

- Wilt u zelf nog iets toevoegen of vragen?

Profiel

- Naam (niet verplicht)
- Nationaliteit
- Geboorteplaats
- Geboorteplaats ouders
- Woonplaats
- Leeftijd

- Sekse

- Opleidingsniveau/beroep

7.2. Interviews

7.2.1. Interview Samia

14 mei 2014, duur 1:36 uur

Vertel in het kort wie je bent en wat je in het dagelijks leven doet

Geen probleem, ik ben Samia. Ik ben drieëntwintig jaar en ik studeer Religiestudies aan de Universiteit van Amsterdam, en ik ben op dit moment aan het afstuderen.

- Beschouw je jezelf als praktiserend moslim, zo ja wat houdt dit concreet voor jou in?

Ja ik beschouw mijzelf als een praktiserende moslim. Voor mij houdt dat in dat je niet alleen gelooft in de theorie van het geloof maar dat je ook de regels toepast in de praktijk, voor zover mogelijk en dat zo goed mogelijk.

- Hoe ervaar je het leven als moslim in de Nederlandse context?

Het is soms lastig. Het is natuurlijk makkelijker als je in een islamitisch land woont waarin alles is afgesteld om die regels te volgen. Maar ik doe wat ik kan en het scheelt dat je in Nederland overal moskeeën hebt bijvoorbeeld en altijd een alternatief hebt. Dus wat dat betreft is het niet heel moeilijk. Het is te doen maar je moet er zeker wel een plan voor bedenken.

- En in het algemeen, vind je dat er genoeg mogelijkheden zijn om je geloof te belijden, bijvoorbeeld qua islamitische infrastructuur?

Ja dat is goed mogelijk. In principe mis ik geen dingen. Ik vind wel dat er een bepaalde scheiding moet zijn tussen het publieke domein en geloof. Ik vind niet dat ik het recht heb om overal zomaar een gebedskleedje neer te zetten en te gaan bidden. Maar het zou fijn zijn als de gelegenheid er is, bijvoorbeeld in een ziekenhuis of.. nou ja als een school dat toevallig heeft dat is fijn. Maar ja het is niet een vereiste wat mij betreft.

- Kan en moet de sjaria ook in Nederland worden toegepast?

Nee zeker niet. Nee absoluut niet. Ik denk dat de meeste moslims geen behoefte hebben aan de sjaria. Waarom zouden ze dat willen? Nederland is gewoon Nederland en die heeft een bepaalde grondwet. Ik denk dat als jij naar Nederland komt dan moet je de wetten respecteren van dat land. Mocht je het er niet mee eens zijn en er zijn islamitische landen waar dat wel geldt, dan kun je altijd nog daar naartoe verhuizen om het zo te zeggen. Het is natuurlijk ook een idee dat leeft onder moslims, je bevindt je per definitie al in daar al-harb en dat betekent de wereld van de oorlog zeg maar, het land van oorlog. Als je daar niet kan leven dan vind ik dan moet je naar daar al-islam. Dan moet je naar een islamitisch land gaan. Ik geloof ook niet dat zelfs al zouden er heel veel moslims in Nederland zijn, die komen sowieso niet door migratie ook al is er een mythe van islamisering. Maar ik geloof dat als er veel moslims zullen zijn dan is dat door bekering, wat ik zie dat steeds toeneemt en door geboren moslims zelfs dat gebeurt niet zo heel erg veel meer. Bijvoorbeeld vroeger kregen heel veel Marokkanen acht of negen kinderen maar dat is tegenwoordig drie max. Dat zou belachelijk zijn dat je nu nog acht

kinderen krijgt, dan moet je wel een flink loonstrookje hebben. Dus ik denk dat als er al een groei is van moslims in Nederland dan zal het liggen aan bekeerlingen, en dat zijn Nederlanders. Ik kan me niet voorstellen dat zij de sjaria willen. Tenzij ze jihadist zijn en dat zijn er gewoon heel weinig. Dat is een uitzondering.

- Denk je dat zij een islamitische staat wenselijk achten in Nederland?

Nee, nee zeker niet. Ik denk dat dat echt een mythe is. Dat is iets waar mensen elkaar echt mee bang maken van 'oh de islamisering'. Ik denk je moet gewoon de vrijheid hebben om de religie te hebben die je wilt en ja als er veel mensen voor de islam kiezen ja daar zijn wij moslims blij mee. Het is vervelend misschien voor iemand die gewend is om helemaal geen hoofddoekjes te zien om nu opeens te zien dat je buurvrouw, die bijvoorbeeld Paula heet of zo, opeens een hoofddoek draagt. Ik snap best dat dat moeilijk is, maar dat dit tot een islamitische staat leidt dat lijkt me onzin.

- Zou je ooit in een islamitische staat willen wonen, waarom?

Het ligt er een beetje aan welke staat. Ik zou niet zo snel in een staat wonen waar je als niet-moslim niet makkelijk kan wonen. Ik vind het fijn van veel westerse landen dat je vrijheid hebt om te zeggen wat je wilt, al vind ik wel dat daar grenzen aan zijn. Maar in principe zou dat wel makkelijker zijn wat dat betreft. Ik denk zolang je met elkaar kan samenwonen zonder problemen woon ik liever in een westers land.

Persoonlijke visies op afvalligheid

- Ken je zelf afvalligen? Moslims die nu atheïst zijn of een andere godsdienst of religie aanhangen?

Ja, ik ken er wel een paar. Ik ken ze niet heel erg goed, maar ik ken er wel een paar.

- Welke afkomst hebben zij en heeft dit invloed op hun afvalligheid?

Iraans allebei. Ik denk dat ik ook wel ongeveer weet waar dat aan ligt. Bijvoorbeeld in Iran, het is zo'n strenge islamitische staat. Wat je ziet als reactie daarop is dat mensen, als zij verplicht worden om moslim te zijn, dan is het eigenlijk al niet meer uit vrije wil en vanuit je hart. Dan kan het sowieso niet goed zijn. Als ze dan in een land als Nederland terecht komen mag je opeens alles doen wat verboden was om maar zo te zeggen. En dat leidt naar wat ik denk afvalligheid. Omdat je het niet doet omdat je het zelf wilt, maar omdat de staat het verplicht en dat is sowieso al niet goed. Het ligt ook aan de opvoeding in eerste instantie. De staat kan van alles zeggen maar als jij niet religieus bent opgevoed met het idee van wat God is of wat überhaupt religie inhoudt, dan ben je sowieso al afhankelijk van je eigen wil om iets te leren. De staat kan je wat dat betreft echt heel er weinig maken denk ik. Die kan wel dwingen dat jij aan bepaalde regels vasthoudt, maar zolang het niet uit jezelf komt wordt je ook niet zo snel religieus denk ik. Dat werkt niet.

- Zijn zij openlijk afvallig of houden zij dit voor zich?

Ze zijn openlijk afvallig, ja.

- Hou uit zich dit dan?

Nou ja als religie te sprake komt dan zeggen ze ook van ik ben geen moslim. Mensen gaan er vaak van uit dat ze moslim zijn omdat ze Iraans zijn maar dan zeggen ze ik heb daar helemaal niks mee te maken en ik heb een hekel aan de islam en Arabieren en noem het maar op.

- Zij hebben dus een hekel aan de godsdienst?

Ja, ik denk dat dat ook wel een punt is dat je bij best veel Iraniërs ziet. Dat zij zich heel erg associëren met Perzen en dat zij denken weet je Arabieren die kwamen ons land veroveren en ze grijpen heel erg terug op hun oude identiteit van ik ben Perzisch en ik was eerst heel anders en had een andere religie voordat de Arabieren kwamen en het overnamen. Dus ik denk ook niet zo zeer dat hun haat om het maar zo te zeggen gericht is op de islam zelf. Want qua inhoud weten ze meestal niet zo heel erg veel. Maar het is meer het idee van wij waren eerst een héél groot volk en dat is eigenlijk kapot gemaakt door de Arabieren. Dus ik denk dat haat voor de islam meer samenhangt met die haat voor het Arabische volk zeg maar.

- Zijn zij dan nu atheïstisch of overgegaan op een ander geloof?

De ene die is... ja die deed zich voor als christen in eerste instantie. Ja dat is heel ingewikkeld, die kwam als vluchteling naar Nederland en als christen vanuit een islamitisch land heb je veel meer kans om een verblijfsstatus te krijgen. Maar die is dus niet echt christelijk, die belijdt dat niet. Het is meer officieel van dan heb ik meer kans om in Nederland te blijven, maar in principe zijn zij allebei atheïstisch. Ik ken trouwens ook een paar Marokkanen die wel meedoen bijvoorbeeld met het geloof maar waarvan ik weet dat ze niet heel veel hebben met het geloof en dat het meer zoiets is van ja het hoort een beetje bij mijn cultuur.

- Wanneer zie jij iemand als afvallige en wat vind je van afvalligheid?

Ik vind het een heel lastig onderwerp. Ik vind dat je met afvalligheid omgaat op verschillende manieren. Ik denk in een land zoals in Nederland je zelf mag kiezen of je moslim bent of niet. In een islamitisch land vind ik het lastiger, daar heb ik het niet voor het zeggen. Daar hebben de machthebbers het voor het zeggen. Ik denk bijvoorbeeld dat je in een land zoals Saoedi-Arabië bent en je weet dat de sjaria de geldende wet of rechtssysteem is, dan loop je gevaar als afvallige. Dus ik zou als afvallige zeker niet in een land als Saoedi-Arabië willen wonen. Dus ik heb zoiets van het ligt eraan. Als je in een bepaald land bent dan heb je de gevolgen nou eenmaal, ook al ben ik het daar persoonlijk niet mee eens. Maar ik vind dat je in een land als Nederland bijvoorbeeld geen gevolgen zou moeten ondervinden, al heb je natuurlijk wel reacties van de gemeenschap als je kiest voor een ander geloof. Dat ligt natuurlijk heel gevoelig.

- Want vind je van moslims die zich niet aan de religieuze voorschriften en regels van islam houden?

Het is zeker een lastige kwestie. Je heb natuurlijk in islam ook wel bepaalde regels wat dat betreft, van hè stel je voor jij drinkt een keertje alcohol maar je gelooft nog wel in God. Dan ben je nog steeds moslim, maar je bent een zondige moslim. Dus je moet je best doen om vergeven te worden voor die zonde. Kijk als je bijvoorbeeld helemaal niet bidt dan val je eigenlijk buiten de islam. Dus dan kun je

wel zeggen van ik geloof in God en ik geloof in Mohammed en dit en dat maar ik bid niet, technisch gezien volgens de regels ben je dan geen moslim meer. Ik, wat dat betreft, kijk een beetje meer naar de regels van wat staat er in de Koran over, wat staat er in de hadith over. Maar voor mij als jij zegt ik geloof in helemaal niks, ik geloof niet in God en niet in profeten, dan ben je gewoon geen moslim. Dan is het heel duidelijk als je je daartegenover uitspreekt. Er zijn ook bepaalde dingen die je doet die je buiten het geloof plaats. Een keer alcohol drinken dat kan, dan ben je nog steeds moslim. Als jij zegt ik geloof in God maar ja ik ben niet verslaafd, ik noem maar wat. Ik denk dat is iets waarvoor je vergeven kan worden. Daar kan ik niet over oordelen en ik kan niet zeggen jij bent een moslim of jij bent er geen. Dat is jouw ding. Misschien dat jij vannacht spijt krijgt en om vergeving vraagt, dan ben je weer hersteld als het ware. Maar als jij bijvoorbeeld zegt ik geloof in een heleboel goden, dat is shirk, dat is wel afvalligheid.

- Wat vind je van moslims die zich niet aan de religieuze voorschriften en regels van de islam houden? Dat ligt eraan. Kijk als jij af en toe bidt, dat is niet goed maar dan ben je nog steeds moslim. Dat zie je bij heel veel jongeren, die drinken wel en die doen van alles wat de regels doorbreekt. Ik zou dan zeggen je bent geen praktiserende moslim, maar je bent wel een moslim. Praktiserend is voor mij dat je je best doet om je zoveel mogelijk aan regels te houden. Dat je geen alcohol drinkt, dat je je houdt aan de kledingscode ook al is dat soms moeilijk. Dat je probeert om vijf keer per dag te bidden, en dat is niet makkelijk in de westerse wereld en dat ga je nooit allemaal op tijd doen. Maar je kan het inhalen en ik geloof dat de islam wat dat betreft meer dan andere religies het beste kan aanpassen aan een westerse samenleving. Het geeft je de kans om dingen op je gemak te doen en als het moeilijk is dan mag je het laten zitten, dat is geen probleem. Als jij pas de volgende dag tijd hebt om te bidden, als je het maar doet uiteindelijk.

- Wat vindt de moslimgemeenschap in jouw omgeving van afvalligheid?

Ik denk dat dat heel gevoelig ligt. Ik denk dat heel veel mensen in mijn gemeenschap zich niet kunnen voorstellen dat je een andere religie kiest omdat ze zoiets hebben van hiermee ben je opgegroeid en hoe kan het dat jij niet ziet wat wij zien. Wat je ziet bij veel moslims is dat ze niet zo individueel bezig zijn met geloof, ze zijn collectief bezig. Je gaat met z'n allen naar de moskee, ramadan doe je met z'n allen. Dus het ligt een stuk gevoeliger. Ik denk wel dat het mogelijk is om afvallig te zijn, maar dan zal je wel te maken hebben met bepaalde gevolgen. Het kan zijn dat je familie geen contact meer met je wil, het kan zijn dat je vrienden verliest. Maar heel ernstige gevolgen kan ik mij niet voorstellen.

- Maar heb je het wel eens meegemaakt in jouw omgeving, heb je iets gehoord?

Nee ik heb het niet meegemaakt. Die Iraniërs die afvallig zijn geworden, hun hele familie is eigenlijk afvallig dus zij hebben niet te maken gehad met afstoting en de gemeenschap. Van wat ik hoor over de verhalen van Iran is dat veel mensen ook wel doen alsof. Veel mensen drinken daar al stiekem alcohol en doen veel dingen die verboden zijn. Een beetje underground, ik denk dat het heel normaal is in Iran. Ik weet niet hoe het is maar ik kan mij voorstellen dat het percentage mensen dat zich gewoon aan de

regels houdt en eigenlijk helemaal niet zo religieus is heel veel voorkomt daar. Dat is wel interessant voor religiewetenschappen ook natuurlijk om te onderzoeken, maar ik denk niet dat het zo'n groot probleem is. Als je het maar verborgen houdt voor de buitenwereld.

- Eigenlijk impliceert dit toch dat het alsnog problematisch is?

Zeker, dat wel.

- En merk je verschil tussen generaties in hun opvattingen over afvalligheid?

Ja zeker. Mijn ouders bijvoorbeeld van de eerste generatie die zouden daar veel meer moeite mee hebben om daar heel open over te denken. Die zijn natuurlijk ook opgegroeid in een omgeving waar iedereen moslims was. Maar dat begrijp ik ook wel, ze kennen geen andere geloofsovertuigingen en weten ook niet zo goed wat het christendom inhoudt. Je bent maar opgegroeid met één religie, dus het is moeilijk om een idee te hebben van waarom stap jij daaruit als je erin bent opgevoed. Voor mij is dat veel makkelijker als tweede generatie. Ik ben in Nederland opgevoed, ik heb joodse vrienden, christelijke, atheïstische, dus wat dat betreft is het heel makkelijk om daarin open voor te staan. Ik heb heel bewust voor mijn eigen religie gekozen, en dat is iets wat mijn ouders denk ik niet zo snel hebben gedaan. Het is voor hun heel vanzelfsprekend, dus dat is zeker het verschil tussen de eerste en tweede generatie, die kiezen veel bewuster voor de religie of juist niet.

- Heb je wel eens gehoord van geweld jegens afvalligen en denk je dat afvalligheid een groot probleem is voor moslims in Nederland?

Nee, ik heb er nog nooit van gehoord. Ik denk dat geweld net een stapje te ver is. Kijk je hoort natuurlijk wel in de media van beledigingen aan het adres van mensen als Ehsan Jami, maar ik denk dat dit echt van die extreme figuren zijn die je altijd in de media hoort. Net als die al-Qaida figuren of jihadisten en noem maar op. Dat zijn er gewoon heel erg weinig, maar ik heb nog nooit gehoord bijvoorbeeld die Iraniërs die ik ken zijn nog nooit bedreigd. Die worden zelfs juist eerder begrepen in de samenleving. Als zij zeggen tegen Nederlanders van 'ik geloof al lang niet meer' dan vinden de meeste Nederlanders dat wel fijn want dan kunnen ze gewoon alcohol met hun drinken. En weetje, dat is toch wat makkelijker dan heel ongemakkelijk ga ik mijn biertje drinken en ga jij lekker door met je cola. Dus die hebben het juist een stuk makkelijker voor zover ik zie, en van geweld heb ik nooit gehoord nee.

- Heb je wel eens gehoord van sociale gevolgen voor afvalligen dan?

Ja. Nou ja, het meest van wat ik hoor is wat denk ik de meeste mensen ook in de media horen van Iran en Saoedi-Arabië. Ik weet niet, ik heb laatst nog gelezen dat het een beetje overtrokken is omdat maar heel erg weinig mensen ter dood worden gebracht in Saoedi-Arabië. Volgens mij is het maar één keer in de 30 jaar of zo dat iemand gestenigd wordt of iets dergelijks. Maar ja, ik vind het moeilijk om daar echt goed een uitspraak over te doen. Ik denk in Nederland komt dat volgens mij niet voor en wat mij betreft is dat ook onmogelijk. Ik denk dat het wetsstelsel hier dat tegen houdt. Er zullen best mensen

zijn die het heft in eigen handen nemen, maar goed die worden dan toch wel gestraft. Ik denk niet dat dit met religie te maken heeft, gewoon met mensen in het algemeen.

Islamitische bronnen over afvalligheid

- Wat zeggen de Koran en hadith over afvalligheid?

Ik weet natuurlijk niet precies in welke passage en dat soort dingen, maar ik weet in ieder geval dat er passages zijn in de Koran die verwijzen naar mensen die afvallig zijn en daar staat een heel strenge straf op in de sjaria.

- Ja dat is mijn volgende vraag, wat zegt de sjaria over afvalligheid en lijfstraffen/doodstraf?

De sjaria is een wetssysteem dat gebaseerd is op bepaalde passages in de Koran. De Koran is geen wetboek, maar je hebt wel een aantal passages die specifiek zeggen: dit is wat je moet doen in het geval van dit en dit en dit. Het is een hele strenge regel en het houdt eigenlijk zelfs in dat afvalligen ter dood gebracht moeten worden.

- Is er een verschil tussen de klassieke en moderne wetgeving wat betreft afvalligheid?

Ja ik merk wel dat mensen daar heel veel verschillende invullingen aan geven, je kan het heel streng opvatten zoals in Saoedi-Arabië waar het heel letterlijk wordt genomen. Of je kan ook denken weet je dat is een tijd van alleen maar moslims, en een afvallige was eigenlijk meteen een vijand. Die ging meteen ter strijde trekken tegen de religie. Ik denk in deze context en in deze moderne wereld is dat eigenlijk al helemaal niet meer nodig. Als je in een land als Nederland woont dan kun je dat gewoon niet maken. En je zit al niet meer in een oorlogssituatie en ik denk dat zulke verzen vooral bekeken moeten worden in oorlogssituaties.

-Dus historische context is wel belangrijk voor jou?

Ja zeker.

- Er is geen consensus over de bestraffing van afvalligheid in de Koran. De een zegt dat de doodstraf beschreven staat, de ander zegt dat er alleen straf zal zijn in het hiernamaals. Hoe zit dat volgens jou?

Ik denk dat er een heel groot verschil tussen is want de meeste moslims zijn redelijk soennitisch of orthodoxer. De meerderheid is soennitisch maar je hebt ook heel veel mensen die het heel allegorisch interpreteren. Dus het is niet letterlijk een straf, het is symbolisch. Het gebeurt in het hiernamaals en dat geldt natuurlijk voor veel dingen zoals homoseksualiteit en andere gevoelige onderwerpen om het zo maar te zeggen. Maar ik denk dat de meeste mensen een hele orthodoxe letterlijke interpretatie aanhouden, en ja dat hoeft niet. Dat vind ik het mooie aan de Koran, dat je het kan interpreteren op de manier zoals jij wilt en zoals het bij jou past. Als zij zeggen van dat klopt niet bij mijn religieuze overtuigingen dus ik ga het niet zo interpreteren. Dus dat vindt ik juist mooi inderdaad.

- Is het lastig dat niet iedereen het daar mee eens is?

Ja dat klopt, je hebt moslims die daarover constant met elkaar in debat blijven. Ik geloof ook wel dat dit iets is wat voor eeuwig onderwerp van debat is. Net als homoseksualiteit, vrouwen, noem maar op.

Er zijn zoveel verschillende standpunten, en aan de ene kant vind ik dat heel mooi. Aan de andere kant is het wat jij zegt heel lastig want je komt nooit tot één consensus. Dat is eigenlijk onmogelijk.

- Het is natuurlijk ook niet alleen een probleem tussen moslims en ex-moslims, ook binnen verschillende subgroepen zijn er mensen die denken dat anderen niet de 'juiste islam' belijden en die worden als afvallig neergezet.

Ja. Het is wel zo dat een heel klein deel dat heeft van jij bent een afvallige want jij ontkent dat het zo is. Ik denk dat heel weinig moslims zo zijn. Weet je je hebt vast salafisten, dat is een vrij strenge stroming natuurlijk, en die heb je ook wel in Nederland maar dat zijn er niet zoveel dat ik denk daar moet je je echt zorgen om maken. Ik denk dat de meeste moslims net zoals mij gewoon gematigd zijn en gewoon proberen om een soort balans te vinden: niet te streng maar ook zeker niet te los met je religie. Ik denk ook wat religie ook voorschrijft, je moet een bepaald respect hebben voor de mens, en een bepaald karakter hebben. Als jij je vinger gaat wijzen naar iedereen en geweld gaat gebruiken dan ben je al in tegenspraak met andere regels van het geloof. Dus het is moeilijk daar een balans in te vinden ja.

- Wat is jouw persoonlijke mening over lijfstraffen/de doodstraf op afvalligheid?

Ik vind dat het moet kunnen, ik vind dat het in een bepaald land best kan. Kijk Saoedi-Arabië heeft de sjaria, en ik vind dat als je het daar niet mee eens bent moet je vooral niet daar gaan wonen.

- Maar ben je het er mee eens omdat de regels nu eenmaal zo zijn in dat desbetreffende land, of omdat je vindt dat op afvalligheid de doodstraf moet staan?

Ik vind het heel lastig. Ik vind niet dat de doodstraf moet volgen op afvalligheid maar ik vind wel dat je de vrijheid hebt om te interpreteren zoals je wilt. Dus als salafisten interpreteren nou ik lees hier dat de doodstraf volgt en als zij de kans hebben om dat toe te passen in een land, ik ben het daar niet mee eens, maar ze hebben wel de vrijheid om een wetssysteem aan te houden. Net zoals wij de wet mogen aanpassen naar onze behoeven wat dat betreft.

- Het zou beide kanten op moeten werken maak ik hieruit op?

Ja zeker. Ik vind zeker dat je iets mag interpreteren zoals je wilt. En als je daarnaar kan handelen dan kun je daar naar handelen, al kun je het er niet mee eens zijn.

- De sjariageleerde/sjeich Haitam al-Haddad is van mening dat er een verschil is tussen de daar al-islam en de daar al-harb. De doodstraf zou daarom wel gerechtvaardigd zijn in een islamitische staat waar de sjaria rechtsgeldig is. Wat vind jij hier van?

Ik ben het wat dat betreft zeker met hem eens.

Ehsan Jami

- Welke uitspraken van Ehsan Jami over afvalligheid ken jij?

Ik ken hem wel van naam maar ik weet niet heel veel over hem. Ik weet dat hij Iraans is en ik weet dat hij wat uitspraken heeft gedaan over de islam: dat hij het een achterlijk geloof vindt. Of dat echt zijn

woorden zijn weet ik niet maar wel in die strekking. Hij heeft volgens mij ook ooit een interview gehouden die hij zogenaamd met de profeet hield, om te laten zien dit is wat de profeet helemaal niet zou hebben gewild in deze tijd.

- Jami is van mening dat moslims en niet-moslims in Nederland nog te weinig weten over afvalligheid, het is nog een taboe en mensen durven niet voor afvalligheid uit te komen. Ook vergeleek hij Mohammed met Hitler en Bin Laden als een wreed en gewelddadig persoon.

Nee ja precies, dat soort uitspraken neem ik gewoon niet serieus. Dat valt gewoon voor mij onder het *bashen*, dat doet hij niet om serieuze kritiekpunten op te werpen maar gewoon van h  het is hip om de profeet af te kraken laten we dat met z'n allen doen.

- Wat vind je van soera 4:137-138, 9:73, en de hadiths van Al-Boekharie en Moeslim die hij als bewijs aanlevert om de slechte positie van afvalligen aan te tonen?

Het gebeurt wel vaker dat er misbruik gemaakt wordt van bepaalde dingen. Het publiek weet natuurlijk niet dat de Koran in een bepaalde historische context gezien moet worden. Ze weten de achtergrond niet van bepaalde verzen en dat is bijvoorbeeld wat arabist Hans Jansen ook doet. Hij is een arabist, die heeft ook wel kennis over de historische context maar in interviews zegt hij daar niks over. In interviews noemt hij alleen het citaat van hier staat 'o je moet ze dus vermoorden'. Dan schrikt iedereen natuurlijk meteen. Ik denk dan hij weet heel goed dat dat tijdens een slag is geopenbaard toen er gevochten werd tegen een groep mensen, en dat het als een soort van opdracht gegeven is aan het leger. Dus ik geloof dat daar zeker misbruik van wordt gemaakt, maar ik geloof dat hij ook ergens wel een punt heeft. Alleen dat punt ligt helemaal niet in dat het probleem ligt bij de islam zelf. Het probleem ligt bij mensen en dat zij bijvoorbeeld niet kunnen accepteren dat hun zoon niet een moslim wil zijn. Dat begrijp ik ook wel, en ik geloof dat dat niet een typisch islamitisch probleem is. Ik geloof dat je als jij als joods meisje wordt opgevoed en je zegt nee ik word moslim, dan heb je evenveel problemen als je andersom als moslimmeisje dat doet. Dus wat dat betreft heeft hij wel een punt dat je niet zomaar afvallig kan worden ook in Nederland, want dan heb je meteen sociale gevolgen. Je hoort niet meer bij je gemeenschap en je wordt verstoten. Ik vind dat hij daar wel een punt mee heeft en daar moeten we wat aan doen. Ik vind we moeten toegeven dat ze kunnen kiezen, maar dat is niet typisch islamitisch het komt overal voor.

- Het probleem met uit de context citeren is sowieso moeilijk. Zowel mensen die pro- als anti-islam zijn gebruiken dit argument lijkt het.

Precies, ja zeker. Dat doen ook de meest extremen. Ik denk ook dat dat is wat tegenstanders en juist voorstanders gemeen hebben, ook al willen ze dat waarschijnlijk niet graag horen. Dat zij dingen uit verband rukken inderdaad en gebruiken voor hun eigen gewin. Als dat in hun situatie past dan gebruiken ze het. Als een vers niet past dan schuiven ze dat opzij. Ik studeer natuurlijk

Religiewetenschappen en ik ben ontzettend geschrokken van alles wat er in de Bijbel staat en in de Tora, en ik ben vooral geschrokken van de Talmoed. Over sommige dingen dan denk ik: wat raar dat

hier nooit ophef over is geweest. Terwijl over de islam over de kleinste dingen ophef is geweest. Dus ik geloof dat er ook zeker wel een dubbele moraal is, en ik geloof dat het christendom wordt vaak heel erg afgebeeld als vredelievend. Citaten van Jezus die gebruikt worden zijn vaak van keer je vijand de andere wang toe. Dat soort citaten vind ik zelf altijd heel mooi, maar als ik dan zie over wat er staat over verkrachting, geweld, dan denk ik nou dat is iets wat heilige boeken eigen is. Ik vind dat je dat in een context moet zien. Ik zeg niet dat het christendom gewelddadig is, ik zeg ook niet dat het jodendom gewelddadig is, maar er zijn zeker kritiekpunten die je wat dat betreft net zo goed ook in het openbaar zou kunnen oproepen. Dus wat dat betreft ik vind het niet terecht inderdaad en ik vind dat dat gewoon onderdeel is van een bepaalde trend die je de laatste jaren ziet. Gewoon dingen vinden om de islam aan te kunnen vallen, ja. Ik denk dat Ehsan Jami daar goed in past.

- Jami richt zich op de radicale islam, vormt dit een reëel gevaar in Nederland?

Voor zover ik weet zijn er inderdaad wel mensen die heel erg extreem zijn en die heel erg doorslaan. Het is geen grote groep maar ze zijn zeker wel gevaarlijk in de zin dat ze niet tolerant zijn. Ze zouden ook andere moslims zeggen van jij bent geen moslim want jij hebt niet-moslim vrienden of zo. Dan zou ik al als afvallige bestempeld worden. Ik vind dat dat soort mensen wel gevaarlijk zijn, maar in de zin van als ze nog niet politiek bezig zijn en niet zeggen van ik wil de sjaria in Nederland of weet ik veel wat, dan is het in principe in orde. Kijk, je mag je mening hebben. Als het jou mening is dat jij als enige de juiste stroming volgt, dat mag. Zolang je maar niet je woorden wilt om zetten in daden en zolang je maar niet het idee hebt van ik mag die politicus niet dus ik ga er wat dan doen. Zolang je niet op dat punt bent beland ben je ook niet gevaarlijk wat mij betreft. Ik geloof wel dat die mensen in Nederland zijn maar voor zover ik weet worden die heel goed in de gaten gehouden door de AIVD. Ik kan me niet voorstellen dat er snel iets gebeurt wat we niet kunnen voorspellen wat dat betreft.

- Jami is na zijn uitspraken meermaals bedreigd en aangevallen, wat zegt dit over zijn positie als afvallige?

Ik ben het daar niet mee eens. Ik vind dat hij moet kunnen zeggen wat hij wil zoals ik al eerder zei, ook al ben ik het helemaal niet met hem eens en doet hij het niet als een serieus kritiekpunt. Maar hij moet de vrijheid hebben om te zeggen wat hij wil ook al vind ik dat onzin, een leugen eigenlijk. Manipulatief zelfs. Ik vind dat hij de mensen voorliegt maar dat moet hij wel gewoon kunnen doen. Net zoals ik de vrijheid heb om te zeggen wat ik wil over mijn geloof. Dus ik denk dat de mensen die dat doen eigenlijk vooral een beetje onwetend zijn en dat zijn vooral extremere mensen die heel gevoelig zijn en vinden dat islam niet mag worden aangevallen. Ik vind dat lastig want je hebt vrijheid van meningsuiting, en dat betekent dat je ook dingen mag zeggen over religie die kwetsend zijn en ik vind ook een heleboel dingen kwetsend. Wat hij zegt vind ik kwetsend maar ik kan er niet zo heel veel tegen doen, en ik denk dat dat soort mensen die beseffen dat niet zo heel goed. Dus ik vind het heel triest maar ik denk dat je het altijd zal houden. Er zijn altijd mensen die anderen bedreigen. Mensen die opkomen voor de islam die worden bijvoorbeeld bedreigd door PVV aanhangers, ik noem maar

wat. Dus ik zie dat niet als een typisch islamitisch probleem, die mensen zul je altijd houden.

- Waar denk jij dat het geweld jegens Jami mee te maken had?

Voor mij met zijn uitspraken. Als hij gewoon afvallig is, hij is het niet eens met de islam en hij wil helemaal niet moslim zijn, dan kun je dat in stilte doen en hoeft er niemand mee lastig te vallen. Net zoals ik niemand lastig val met dat ik moslim ben. Als je atheïst bent, prima. Het feit dat hij zo openlijk vijandig is, dat is wat zorgt dat je zulke reacties krijgt. Hij is zelf heel extreem in standpunten en dan krijg je ook hele extreme reacties. Ik geloof echt dat dit voor alles geldt, dat is het risico van in het openbaar treden. Hij wil zelf graag een publiek persoon zijn. Hij kiest er bewust voor om de media op te zoeken en dan, om het maar even bot te zeggen, gaat hij de huilebalk uithangen als hij bedreigd wordt. Dat risico heb je als je een bekend persoon bent, dus ja. Ik vind dat het meer samenhangt met zijn keuze om openlijk vijandig te zijn, en dat vind ik jammer.

- Wat weet je over het Centraal Comité voor Ex-Moslims uit 2007?

Weinig. Ik weet dat het volgens mij niet heel erg veel aanhangers heeft. Ik weet dat veel Iraniërs er zich bij hebben aangesloten en volgens mij is het nu zo'n beetje doodgebloed.

- Het comité is zelfs in 2008 alweer opgeheven, de reden hiervoor is dat niemand lid durfde te worden.

Wat vind je van dit argument?

Oh dat wist ik niet, en dat geloof ik niet. Ik geloof niet dat mensen bang waren om lid te worden. Ik denk dat hij niet veel mensen kon vinden die hier serieus mee willen omgaan. Kijk, Ehsan Jami is voor mij een eendagsvlieg die heel even mee ging in de trend. Dan gaan er heel veel mensen met je mee, maar zodra alles weer wegzakt en er is geen probleem dan zijn die mensen die eerst zo sterk tegen de islam waren weer verdwenen. Die gaan weer verder met hun leven. Ik kan me niet voorstellen dat je een geloof zo erg haat dat je jaren van je leven in een soort comité gaat zitten om te bespreken van hoe gaan we dit aanpakken? Dat doe je echt alleen als je de islam als een echte bedreiging ziet. Eshan Jami speelde wat mij betreft gewoon een politiek spel en je ziet dat daar wat dat betreft nu even geen ruimte voor is, want Wilders heeft die ruimte nu ingenomen en krijgt alle aandacht. Ik denk dat Jami weer pas tevoorschijn komt als er weer iets gebeurt waardoor er weer mensen gezocht worden in de media die er iets over willen zeggen. Ze zoeken dan mensen met extreme standpunten zoals Ehsan Jami, en dan komen er dingen zoals comités en clubs en zo. Net als met die film over dat interview, hij probeerde iets heel schokkends te doen en ik denk dat hij verwachtte dat moslims er compleet overheen zouden vallen, en dat zou geweldig voor hem zijn geweest want dan had hij zoveel publiciteit gehad. Dan had hij naar Amerika gekund zoals Hirsi Ali maar dat is niet gelukt.

- Acht jij een comité voor ex-moslims nodig?

Ik denk dat het probleem ligt er meer in dat jij moet afscheid nemen van je familie, daar zit het probleem. Het psychologische en sociologische aspect dus. Kijk als jij wilt breken uit een islamitisch gezin dan is dat meer gewoon lastig voor jezelf. Voor je eigen emotionele welzijn. Ik denk in Nederland heb je grote kans om beschermd te zijn mocht je willen breken van de islam, maar je hebt

zeker wel problemen als in geweld dreigt, je leven is in gevaar. Maar ik denk dat je in Nederland wel in goede handen bent wat dat betreft en ik vind dat moeten we gewoon houden. Daar hoeven we geen onderscheid in te maken. Als iemand bij de politie komt van mijn familie wil mij vermoorden omdat ik afvallig ben of omdat ik iets heb gestolen..dan moeten er gewoon die regels zijn, en die zijn er. Maar ik vind niet dat wij als Nederlanders ons kunnen bemoeien met wat er in Saoedi-Arabië gebeurt. Ik vind het ook niet eerlijk dat wij dat als voorbeeld gebruiken voor wat er in Nederland kan gebeuren. Want de moslims hier hebben helemaal niks te maken met wat er daar gebeurt. Dus wat ik vaak hoor is: jullie willen mensen die geen moslim meer willen zijn toch van een gebouw af gooien? Ik zeg nee, dat willen WE helemaal niet. Dat ligt eraan, met welke moslim je praat. Er zullen vast moslims zijn die dat wel geloven dat mensen dood moeten, dat klinkt heel hard. Maar goed je hebt die vrijheid om die mening te hebben, als je er maar niets mee doet. Ik vind wel dat de politie zulke bedreigingen serieus moet nemen. Maar dat geldt voor alles, ook als je door je man geslagen wordt of je vriend bedreigd je.

Publieke debat

- Welke rol speelt afvalligheid in het islamdebat?

Er wordt weinig over gesproken, het is eigenlijk ook nooit echt een kwestie geweest. Het gebeurt heel weinig in het openbaar, dus de mensen die het openbaar doen hebben dan ook gelijk de aandacht. Want het gebeurt zo weinig. Ik denk wel dat er heel veel mensen zijn die eigenlijk niet meer religieus zijn, maar die gewoon nog onderdeel zijn van de gemeenschap. Die zouden dat nooit laten blijken. Kijk ik ken genoeg moslims die stiekem eten tijdens Ramadan, maar ze houden wel de schijn op voor hun ouders, familie. Ik heb ze daar ook nooit over horen klagen, die vinden het prima zo. Als ze willen leven zoals zij willen en dat iedereen het mag zien dan verhuizen ze. Dus nee, het is niet zo een hele grote kwestie omdat het niet zoveel voorkomt.

- Maar in het publieke debat in Nederland in het algemeen? Hadden de uitspraken van Jami hier invloed op?

Ik denk dat het pas in opspraak komt als mensen er in het openbaar mee treden. Er zijn er gewoon heel weinig als je het ziet in het grotere beeld. Maar het wordt gewoon uitvergroot, want je hebt dan één iemand die dat roept en dan ga je denken dat het misschien heel vaak gebeurt. Maar ik denk niet dat dat het geval is. Als ik kijk naar de afvallige Iraniërs die ik ken: ze willen niet gelovig zijn maar hebben ook niet de behoefte om openlijk vijandig te zijn tegen de islam. Ze denken het is gewoon een geloof net als alle anderen, en ik geloof er gewoon niet in. Ze hebben niet de behoefte om iets in de media te zeggen.

- Hoe verhoudt de affaire van Jami zich met die van Hirsi Ali en Rushdie?

Zulke mensen hebben volgens mij niet per se iets tegen het geloof maar meer tegen iets anders. Hirsi Ali haar jeugd ongetwijfeld, Ehsan Jami zijn ervaringen in Iran. Dus ik denk dat het incidenteel is.

Zelfs de mensen die afvallig zijn, het is niet een grote kwestie omdat het door hun zelf ook niet als een grote kwestie wordt gezien.

- Wat vind je van de recente berechting van de Soedanese vrouw die veroordeeld is tot zweepslagen en de doodstraf voor afvalligheid (en zina)?

Ik vind dat in dit geval de Soedanese regering verkeerd bezig is en dit laat zien dat het heel gevaarlijk is om staat en religie te mengen. Ik vind niet dat de regering zich zou moeten bemoeien met het privéleven van deze vrouw. Volgens de nieuwsberichten die ik heb gelezen is deze vrouw opgevoed door een christelijke moeder en een islamitische vader, die op haar zesde het gezin heeft achtergelaten. Dat zij christelijk is opgevoed, is dan ook niet zo vreemd. De 'fout' ligt wat mij betreft bij de vader: Het is zijn verantwoordelijkheid om zijn kinderen in zijn geloof op te voeden en dat heeft hij niet gedaan.

-Mag de internationale gemeenschap zich met dit soort zaken bemoeien of niet?

Ik vind dat de internationale gemeenschap zich hier zeker mee mag bemoeien om de Soedanese regering te laten inzien dat deze vrouw überhaupt nooit moslim is geweest in die zin, en dat er dan ook geen reden is om haar te berechten volgens de sjaria.

- Wat zeggen de islamitische bronnen over vrijheid van godsdienst en het veranderen van godsdienst?

Ik denk dat het universeel is, ik vind niet dat het universeel zou moeten zijn. Eigenlijk wel, maar dat is een utopie. Ik geloof dat dat een ideaal is dat gaat nooit gebeuren. In een islamitisch land heb je dat gewoon niet, je hebt geen vrijheid van godsdienst. Dat geldt ook voor een land als Israël bijvoorbeeld. Daar moet je ook joods zijn voordat je bepaalde voordelen hebt anders ben je een tweederangs burger. Dus bepaalde landen hebben dat gewoon. In Amerika heb je dat ook, je bent christelijk en je zwerft op de Bijbel als je bijvoorbeeld in de rechtszaal staat. Dus als moslim heb je het daar ook heel moeilijk. Andersom geldt dat in Saoedi-Arabië als je daar als christen bent heb je het daar gewoon moeilijk. Ik denk niet dat het realiseerbaar is. Ik vind het ook wel een beetje dubbel, maar wil je een religieuze staat hebben dan moet dat kunnen. Maar daar zie ik ook zeker een gevaar aan zitten. Mijn voorkeur ligt wel bij een land waar gewoon religieuze vrijheid is.

- Hoe vind je dat de islam zich verhoudt tot mensenrechten? In de islamitische verklaring van de rechten van de mens is vrijheid van de verandering van godsdienst namelijk niet opgenomen en wordt dus niet wettelijk beschermd.

Het is natuurlijk moeilijk, want de universele rechten van de mens is natuurlijk ook een subjectief gegeven vind ik. Het is ook weer bedacht door het Westen. Dus het is moeilijk te zeggen want dat is al standaard, maar waarom is dat dé standaard? Dus ik vind niet dat de islam zich moet aanpassen aan de westerse standaard. Andersom ook niet, maar ik denk gewoon dat we moeten accepteren dat er meerdere standaarden zijn. Er is niet één absolute waarheid of één absolute van dit is hoe mensen behandeld moeten worden en dit is wat de rechten van de mens zijn. Het is nu eenmaal zo dat het islamitisch recht heel anders is dan de westerse.

- In het licht van de huidige globalisatie en migratie is dat natuurlijk lastig vol te houden. Mensen uit het Westen en Oosten krijgen hoe dan ook met elkaar te maken.

Ja, ik denk dat dit zeker een groot probleem is en ik zou ook geen oplossing kunnen bedenken. Maar ik geloof niet dat je dat kan samenvoegen en ik geloof niet dat je kan zeggen van nou die moeten zich gewoon allemaal aanpassen aan de universele standaard. Dat geldt denk ik ook voor andere geloven en culturen. Ik kan niet geloven dat mensen uit, nou noem maar wat, India of zo zoiets hebben van nou dat moeten wij gaan volgen, want het is iets wat in het Westen is bedacht.

- Heb je het idee dat het wederkerig werkt, dus dat mensen uit het Westen die naar het Oosten gaan zich ook daar aan moeten passen en niet alleen andersom?

Ja, ik vind dat de beste oplossing zeg maar. Ik vind dat je het beste zelf vast moet houden aan het land waarin je bent. Je bent op dat moment in een land en ik denk dat je dan bewust om moet gaan met de regels die daar heersen. Zo kun je als afvallige, zoals veel Iraniërs die zijn niet tevreden bijvoorbeeld over de situatie in hun land. Ik denk dat de enige optie die je hebt is gewoon verhuizen naar een land waar je dat wel hebt, en doe dat dan gewoon.

-Hoe verhoudt het feit dat een moslim geboren wordt in de islam zich met godsdienstvrijheid?

Ja, meestal ben je dan automatisch moslim. Maar ik geloof wel dat de tweede generatie die komen wel op een leeftijd dat ze zelf kunnen nadenken en dan zie je ook wel langzaam: mensen zoeken naar identiteit. Dus wie ben ik? Nou dat hoort natuurlijk gewoon bij elk mens, en dan zie je wel dat er mensen zijn die er bewust voor kiezen of juist wel een beetje er in meegaan maar toch niet erg religieus zijn. Ik zie dat verschil wel, maar het is wel vaak zo dat je automatisch moslim bent ja. Dat is meer onderdeel van de cultuur weet je, het ligt er ook aan van je bent Marokkaans dus je bent eigenlijk een beetje automatisch moslim. Negenennegentig procent van Marokko is moslim of zo, ik weet het niet maar zo voelt het wel in ieder geval.

- Zijn individuele vrijheden en rechten meer of minder belangrijk dan religieuze?

Ik vind niet dat die elkaar tegenspreken. Ik vind dat je best religieuze vrijheid kan hebben én individuele vrijheid. Ja, ik vind dat die twee gewoon samen gaan met elkaar. Als je individuele vrijheid hebt dan heb je ook religieuze vrijheid. Ik mag er nu gewoon voor kiezen of ik nu joods wil zijn of moslim of wat dan ook.

- Zouden religieuze vrijheden beperkt moeten zijn?

Ik vind dat als mensen liever willen meedoen met de groep of liever willen ingaan op een bepaalde andere groep dan mag, dat moet ook kunnen. Ik heb bewust gekozen voor mijn eigen geloof, dat is een eigen individuele keuze geweest van mij. Voor mij weegt religie zwaarder. Maar dat komt omdat ik zelf moslim ben en ik kan niet daarbuiten kijken. Ik vind dat de islamitische regels superieur zijn voor mij. Maar als ik in een Nederlands land ben dan moet ik de regels daar gewoon respecteren. Maar voor mij wegen religieuze regels zwaarder, natuurlijk.

- Wat voor mogelijkheden biedt de Nederlandse wet voor afvalligen?

Ik denk dat de Nederlandse wet zeker wel genoeg bescherming biedt. Ik denk dat je bent islamitisch opgevoed en je wilt gewoon graag weg daaruit dan heb je de kans om de politie van te voren in te schakelen en je hebt blijf van mijn lijf huizen. Je hebt zoveel wettelijke dingen die voor je geregeld kunnen worden al je weg wilt. Ik denk dat het probleem ligt er meer dan dat jij moet afscheid nemen van je familie, daar zit het probleem. Het psychologische en sociologische aspect dus. Kijk als jij wilt breken uit een islamitisch gezin dan is dat meer gewoon lastig voor jezelf. Voor je eigen emotionele welzijn. Maar ik denk qua wet zijn er genoeg mogelijkheden om veilig weg te komen zeg maar. Net als met eerwraak, het gebeurt dat mensen de wet in eigen handen nemen. Maar goed, dat kun je in Nederland niet ongestraft doen, gelukkig. Dus nee ik denk niet dat daarin heel veel gevaar schuilt.

- Welke consequenties hebben de uitspraken van Jami gehad op de islamkritiek in Nederland?

Ik denk dat het wel verhevigde. Kijk als één zo iemand opstaat dan staan er meerdere op die normaal niet zijn opgestaan weet je. Er zijn altijd opeens mensen die zeggen 'ik ben het helemaal met hem eens'. Dus ik denk wel dat als dat soort figuren als Ehsan Jami naar voren komen dat een golf van nieuwe kritiek oplevert. Want er is gelijk een soort gelegenheid om andere kritiek te leveren. Maar dat geldt voor alles denk ik, net als met ritueel slachten bijvoorbeeld. Dat is heel lang geen kwestie geweest, geen *issue*, het gebeurde al heel lang. Tot die mevrouw van de Partij voor de Dieren, Marianne Thieme, in één keer met een punt van kritiek kwam met een heel ander doel. Dan zie je meteen mensen opstaan die in het algemeen tegen de islam zijn en zeggen 'ik vind dat ritueel slachten verboden zou moeten zijn want ik vind de islam een achterlijke godsdienst'. Dat heeft niet zoveel te maken met Thieme, maar die gebruiken Thieme wel op een manier om in het openbaar te treden.

- Welke consequenties hebben de uitspraken van Jami voor jou persoonlijk gehad?

Nou ik heb dan wel de neiging, of ik moet mezelf wel verdedigen. Kijk als mensen naar mij toe komen van wat vind je van Ehsan Jami dan zeg ik gewoon ook eerlijk wat ik denk over hem. Dat ik het helemaal niet met hem eens ben en dan probeer ik het ook een beetje uit te leggen van je moet het ook een beetje in context zien, zijn achtergrond en zo. Maar ik heb niet de behoefte om in het publiek iets tegen hem te zeggen, ik ben ook maar één persoon. Ja dan zou je de media moeten opzoeken maar ik heb niet de behoefte om mijn mening te delen met heel Nederland.

- Ben je sindsdien (meer) gaan nadenken over het fenomeen afvalligheid?

Ik wist wel wat het betekende. Ik wist toen nog niet op dat punt dat er zoveel moslims afvallig zijn. De meeste mensen in mijn omgeving zijn gewoon moslim en zo opgevoed in ieder geval. Dus ik ben mij daar wel bewuster van geworden, van hé er zijn toch veel moslims die afvallig zijn terwijl ik daar niet bij had stil gestaan. Dus wat dat betreft heb ik er wel meer aandacht voor gekregen.

- Ben je de bronnen gaan bestuderen toen?

Ja dat heb ik zeker gedaan. Omdat ik dan toch nieuwsgierig ben en denk wat wordt daarover gezegd in de Koran en de hadith, en wat vind ik daar zelf van.

- Zijn er ontwikkelingen geweest in de gemeenschap?

Ik merkte wel dat er naar aanleiding van zijn uitlatingen dat er discussies plaatsvonden onder moslims over afvalligheid en wat men ervan vond. Imams in de moskee wijten vaak hun vrijdagpreek aan actuele gebeurtenissen die moslims aangaan. Dus ik heb ook zeker wel imams gehoord die reageren op Ehsan Jami en daarbij zijn gedrag of uitlatingen veroordelen, maar ook aandacht geven aan: hoe ga je ermee om als moslim? Hoe kun je reageren als moslim op zulke vijandige uithalen naar het geloof?

- Wat is jouw concluderende opvatting over afvalligheid binnen de islamologische discussie en het publiek debat, en welke rol deel je Jami toe?

Nou ik vind dat hij wel een punt heeft. Ik vind dat ik hem dat kan geven, hij heeft een punt in een bepaald aspect. Namelijk dat mensen in Nederland, moslims in Nederland, niet makkelijk afvallig kunnen zijn en dat dat gevolgen heeft voor hen. Ik vind het goed van hem dat hij daar op wijst van hé, daar moeten we op letten en we moeten zorgen dat mensen de keuze hebben om een bepaalde religie aan te hangen. Ik vind alleen de manier waarop hij dat doet, en zijn motieven vind ik minder. Vind ik niet gerechtvaardigd ook. Ik vind het jammer dat hij daarmee de hele islam aanvalt en ik heb zoiets van je kan ook zeggen ik vind dat alle mensen in het algemeen kunnen kiezen voor welke religie ze gaan. Dat geldt ook voor joden, christenen, boeddhisten noem het maar op. Dus ik vind het goed dat hij dat aanwijst weet je, om mensen te beschermen. Dat hij opkomt voor mensen voor het recht om zelf een religie te kiezen. Maar goed zoals ik al zei de manier waarop.. voor hem is de kritiek veel persoonlijker gericht. Het is gericht op de profeet en hij weet dat je daarmee de mensen kwetst en dat is nergens voor nodig. Want wat wil je bereiken met kritiek op de profeet, daar help je geen afvalligen mee. Terwijl als je bijvoorbeeld zo'n comité opricht dat vind ik best een goed idee. Dat je bijvoorbeeld mensen helpt ontsnappen uit gevaarlijke gezinssituaties, dat is een goed idee. Als hij dat nou zou doen dan denk ik dan help je al een heleboel mensen met zelf kiezen en met hun leven. Maar het feit dat je de media opzoekt zegt voor mij dat jij op zoek bent naar aandacht en roem. Naar hele andere dingen dan het belang van mensen die afvallig zijn geworden. Vragen om donaties zou hij beter kunnen doen, maar bijvoorbeeld dat interview met de profeet dat is gewoon belachelijk. Dat is aandachttrekkerij en dat weet hij denk ik ook zelf heel erg goed.

- Wil je zelf nog iets toevoegen of vragen?

Nee, ik heb eigenlijk wel een heleboel verteld denk ik. Dus ik denk dat je veel werk hebt aan het interview dus ik heb eigenlijk niks meer toe te voegen.

Personalia

- Naam (niet verplicht): anoniem
- Nationaliteit: Nederlands/Marokkaans
- Geboorteplaats: Lelystad
- Geboorteplaats ouders: Marokko
- Woonplaats: Lelystad

- Leeftijd: 23
- Sekse: vrouw
- Opleidingsniveau/beroep : Bachelor Religiestudies (Universiteit van Amsterdam)

Vertel in het kort wie je bent en wat je in het dagelijks leven doet

Ik ben Sibel, ik ben tweeëntwintig jaar oud. Ik ben geboren en opgegroeid in Nederland. Ik heb dus net mijn bachelor afgemaakt hier in Utrecht, Antropologie. Ik doe nu in Leiden Midden-Oostenstudies en daarnaast ben ik redelijk actief in de moskee in mijn omgeving. Nu op het moment niet zoveel meer, maar tot een paar maand terug nog wel heel erg. Ik zat ook in het bestuur van de jongerenafdeling van de moskee, dus ik heb geholpen met dingen organiseren. Ja, en ik woon in Eindhoven.

- Bij welke moskee ben je precies aangesloten?

De Fatih Moskee, dat is zeg maar de centrale moskee in Eindhoven.

- Beschouw je jezelf als praktiserend moslim, zo ja wat houdt dit concreet voor jou in?

Ik beschouw mezelf wel als praktiserend moslim, omdat ik er in mijn dagelijks leven wel mee bezig ben. Ik probeer vijf keer per dag te bidden, te vasten, ik draag een hoofddoek. Je bent er wel dagelijks mee bezig dus daarom beschouw ik mijzelf wel als praktiserend moslim.

- Hoe ervaar je het leven als moslim in de Nederlandse context?

Tja, even denken hoor. Ik ervaar het... prima om het maar zo te zeggen. Ik kan doen wat ik wil. Ik heb geen moeite om mijn religieuze tradities te uiten in Nederland. Ik kan vasten, ik kan bidden. Natuurlijk is het wel lastig om vijf keer per dag te vasten als je op de unie zit of als je moet werken, maar afgezien daarvan vind ik dat ik mijn religie hier goed kan uitdragen.

- Dus naar jou mening is er voldoende islamitische infrastructuur in Nederland, zoals moskeeën of de halal slager?

Ja, wel genoeg moskeeën enzo. Er zijn ook genoeg halal slagerijen, helemaal mee eens. Wat ik wel mis is dat er ook genoeg aandacht is voor moslims in de Nederlandse context. Nu is het vaak of Turks of Marokkaans, of Surinaams. Maar bijvoorbeeld ik kan niet de Albert Heijn binnen lopen en zien of iets halal is of niet, dat mis ik dan weer wel. Wat wij voor islamitisch in Nederland hebben is vooral gericht op of Turks of Surinaams etcetera. Heel specifiek gekoppeld aan etniciteit. Ik mis het wel in Nederland, in de Nederlandse laag om het maar even zo te zeggen, dat er ook aandacht is voor moslims.

- Vind je dat de sjaria ook in Nederland kan en moet worden toegepast en waarom?

Nee, omdat ik vind dat wij hier niet met alleen moslims wonen. Er zijn hier genoeg mensen die de sjaria niet willen dus dan implementeren we die niet.

- Stel (theoretisch gezien) dat moslims de meerderheid gaan vormen in Nederland, is het dan gerechtvaardigd dat zij de sjaria in totaliteit zouden implementeren naast of in plaats van ons bestaand rechtsbestel?

Ik denk dat heel veel mensen het wel zouden willen, maar ik vind niet dat we kunnen zeggen dat

wanneer er een meerderheid van moslims is dat we dan maar de sjaria moeten implementeren. Ik ben moslim, ik geloof in de sjaria, maar ik geloof ook dat iedereen zijn religieuze wetten moet kunnen uitdragen. Als ik de sjaria moet kunnen hebben moet een christen ook zijn christelijke wetten kunnen hebben en joden hun joodse en seculieren hun seculiere. Om nou mijn wetten aan iedereen op te leggen, dat klopt gewoon niet.

- Maar zie je het als een realistische mogelijkheid dat een meerderheid van moslims zal kiezen voor de sjaria?

Nee.

- Denk je dat moslims een islamitische staat wenselijk achten in Nederland, of is dat niet reëel?

Nee ook niet, dat is niet wenselijk en ook niet reëel. Ik hoop ook niet dat het er ooit komt hoor.

- Zou je ooit in een islamitische staat willen wonen, waarom?

Wat bedoel je precies met een islamitische staat, landen als Iran? Want ik zou niet in het Iran van nu willen wonen. In theorie vind ik een islamitische staat niet per se negatief klinken. Maar als ik zie hoe een islamitische staat wordt ingevuld door Iran of Saoedi-Arabië dan nee, want dat is voor mij geen islamitische staat omdat ik vind dat die landen het niet goed uitdragen.

Persoonlijke visies op afvalligheid

- Ken je zelf afvalligen? Moslims die nu atheïst zijn of een andere godsdienst of religie aanhangen?

Ja, jawel. Éen of twee.

- Welke afkomst hebben zij en heeft dit invloed op hun afvalligheid?

De ene Turks de ander Marokkaans. Ja dat heeft er zeker invloed op, Turkije is natuurlijk seculier en kent ondanks dat de bevolking islamitisch is een hele duidelijke scheiding tussen staat en religie. Zelfs de meest religieuze personen kunnen dat heel goed verdedigen zeg maar. Ik denk zeker dat dat van invloed is, omdat wij natuurlijk geen straf kennen op afvalligheid, terwijl je dat in Iran en Saoedi-Arabië wel hebt. In die zin, ja is er wel een verschil. Ik weet niet hoe dat in Marokko bijvoorbeeld zit, want zij hebben een gedeeltelijke sjaria dacht ik.

- Zijn zij helemaal niet meer gelovig of bekeerd tot een andere godsdienst?

Nee helemaal niet meer gelovig.

- Hebben zij de reden gegeven waarom zij afvalligen zijn geworden?

Jawel, dat was gewoon een soort gevoel. Wij worden gewoon opgevoed als moslim, maar op een gegeven moment als je ouder wordt hadden zij het gevoel dat zij zich er niet meer mee konden identificeren. Het is meer opvoeding en niet echt hun geloof. Zij zijn meer cultureel moslim dan religieus, dus daarom. Dat komt echt omdat je zo wordt opgevoed.

- Zijn zij openlijk afvallig of houden zij dit voor zich?

Ze komen er voor uit in de zin van je vertelt het je vrienden, maar daar blijft het bij. Het is wel moeilijk om het aan je ouders te vertellen.

- Dus hun ouders zijn nog steeds gelovig?

Ja, ik weet van allebei dat ze het hun ouders niet vertellen.

- Hoe gaat dat in de praktijk dan thuis?

Ze wonen wel thuis maar het wordt hen niet gevraagd. Ouders gaan niet aan hun zoon of dochter vragen van hé ben jij nog moslim?

- Maar ze kunnen wel zien dat ze niet meer bidden of vasten. Hoe leggen ze dat uit?

Ja, ze vast bijvoorbeeld niet maar haar ouders zijn daar ook niet erg streng in. Ze bidden zelf ook niet dus dan valt het niet op. Ze droeg al geen hoofddoek ook. Ze waren niet heel conservatief, het zijn geen mensen die je op de vingers tikken van hé je moet vasten vandaag.

- Wanneer zie jij iemand als afvallige en wat vind je van afvalligheid?

Ja, ik zie iemand denk ik als afvallige als iemand zegt dat ie afvallig is. Niet per se letterlijk die woorden, maar ook als hij zegt ik geloof niet meer of ik ben geen moslim. Wat ik er zelf van vind is een beetje moeilijk, want ik vind dat ik er niks van te vinden heb. Ja, het klinkt heel cru en het is niet heel handig om het op die manier te stellen misschien maar ja, ik kan er vrij weinig mee. Net zoals dat zij er vrij weinig mee kunnen dat ik wel moslim ben.

- Bedoel je dat het een eigen keuze is?

Ja, ik kan mensen niet afwijzen op hun ongeloof omdat ik ook niet wil dat mensen mij afwijzen om mijn geloof. Wel of niet geloven vind ik compleet aan hen.

- Maar keur je het wel of niet af, ondanks dat het een eigen keuze is?

Ik keur het niet af, want afkeuren betekent eigenlijk dat ik het dan maar tolereer en dat is niet wat ik wil zeggen. Want ik vind niet dat het iets negatiefs is per se. In geloofsopzicht is het inderdaad niet goed nee, maar ik vind dat ieders relatie met betrekking tot geloof individueel is en ik ben niet degene om daarover te oordelen. Want ik geloof wel in een god en ik geloof dat elke relatie tussen mens en God heel individueel is en ik ben niet degene om te zeggen je moet wel in God geloven. Dat is niet aan mij.

- Want vind je van moslims die zich niet aan de religieuze voorschriften en regels van de islam houden?

Ik vind niet dat als je bidt en vast je ook automatisch moslim bent. Nee, en ik zie mensen echt pas als afvallig als ze zeggen ik geloof niet meer. Er wordt heel vaak gezegd kijk naar de vijf zuilen van de islam, de shahada, vasten, bidden en zo. Maar dat kun je bijvoorbeeld nergens vinden in de Koran of de hadith. Dat hele idee van de vijf zuilen waaraan je moet voldoen om moslim te zijn is eigenlijk later pas bedacht. Wat voor mij telt, wat ik als enige hadith ken over of je nou moslim bent of niet is dat om moslim te zijn moet je van de medemens houden. Ik weet even niet precies hoe die gaat, maar om zeg maar echt te geloven in God moet je van de medemens houden en dat is voor mij het enige wat telt. Het is niet alleen bidden, want je kan bidden en in je hoofd met tachtig andere dingen bezig zijn. Dat maakt mij nog geen moslim. Ik kan ook de hele dag niks eten en dan telt het alsof ik de hele dag

heb gevestigd, maar dat is niet hetzelfde. Je moet het wel met een bepaalde intentie doen. Ik denk echt het geloof in God dat is het belangrijkste om te zeggen of iemand moslim is of niet.

- Wat vindt de moslimgemeenschap in jouw omgeving van afvalligheid?

Nou moet ik zeggen dat het niet echt een *topic* is wat ik vaak bespreek dus ik kan niet goed zeggen zij vinden dit of dat, maar ik denk dat de meeste van mijn vrienden of mijn leeftijdsgenoten wel een beetje een soortgelijk idee als mij hebben. Mijn familie dat ligt er een beetje aan, hoe zal ik het stellen. Mijn ouders komen natuurlijk uit Turkije uit een klein dorp in het noord oosten, ze hebben geen scholing gehad en die kennen religie van de moskee en *that's it*. Dat is natuurlijk een andere manier van denken, het is een oudere generatie.

- Dus je merkt een verschil tussen generaties in hun opvattingen over afvalligheid?

Ik kan me voorstellen dat je als je die vraag aan mijn ouders stelt dat zij zouden zeggen dat ze het niet tolereren. Ik denk dat het gewoon het verschil is hoe zij zijn opgegroeid. Ik denk dus wel dat er een verschil is, maar ik vind het moeilijk om te zeggen want ik ken ook genoeg mensen van oudere generaties die misschien nog vrijer denken dan ik denk. Maar ook soms denken wij dat we heel vrij zijn maar als je het een ander vraagt dat die nog veel vrijere ideeën heeft. Maar over het algemeen is de oudere generatie er wel negatiever over dan de jongere.

- Spreekt de imam wel eens over afvalligheid in de moskee?

Ik heb het nooit zo specifiek gehoord, maar je hoort altijd wel van hé als je van je religie afdwaalt probeer dan terug te komen, probeer je vrienden terug te brengen, probeer je kinderen terug te brengen. Maar niet van als je afvallig wordt dit of dat. Het is geen specifiek *topic*.

- Heb je wel eens gehoord van geweld jegens afvalligen en denk je dat afvalligheid een groot probleem is voor moslims in Nederland?

Niet in Nederland, maar ik zie het wel in het nieuws zoals met die vrouw nu in Soedan of in Iran en Saoedi-Arabië die de doodstraf krijgen omdat ze afvallig zijn. Dat heb ik wel vaak gehoord, maar niet in Nederland. Ik heb nog nooit van iemand gehoord die afvallig is die dat heeft meegemaakt. Ik denk dat het wel een probleem kan worden, maar dat het op dit moment wel mee valt. Dat bedoel ik niet denigrerend of bagatelliserend voor mensen die er wel problemen mee hebben. Ik kan me heel goed voorstellen dat je er wel problemen mee kunt hebben als je er heel openlijk voor uitkomt als je geen moslim meer bent maar dan meer in sociaal opzicht. Als je uit een Turkse of Marokkaanse achtergrond komt ga je vaak, maar niet per se, met die groep om. Je kent veel mensen, en als dat voornamelijk wel praktiserende mensen zijn die vinden dat het een taboe is dan heb je wel een probleem. Ik denk dat daarom ook veel mensen er niet voor uitkomen. Dus het is wel een probleem, maar ik weet niet hoe groot het probleem is.

- Stel dat jij zelf niet meer de islam wilt volgen, wat voor problematiek zou jou te wachten staan denk je?

Ik zou heel veel problemen krijgen. In de zin van mijn ouders zouden het één niet accepteren. Ik denk

dat mijn vrienden het ook niet leuk zouden vinden, wel accepteren, maar ze zouden me niet begrijpen. Ja dat zouden denk ik de grootste problemen zijn, dat je gewoon onbegrepen wordt door de omgeving. Wat misschien niet zo heel vreemd is aangezien mensen die zich bekeren zich ook heel vaak onbegrepen voelen. Ik denk dat het beiden kanten op werkt, maar ik denk wel dat het problemen met zich meebrengt.

- Heb je wel eens gehoord van sociale gevolgen voor afvalligen?

Zoals?

- Uitsluiting of afstoting door de familie bijvoorbeeld?

O ja, ja ik weet wel het een en ander erover. Dat veel families het inderdaad niet moeten hebben. Ja daar blijft het bij.

- Maar is een afvallige dan op zichzelf toegewezen omdat iedereen hem verlaat?

Nee, ik denk dat het woord verstoten heel dramatisch klinkt. Alsof je uit de groep wordt gegooid en totaal geen toegang meer hebt. Ik kan mij niet voorstellen dat als ik afvallig wordt dat mijn familie zegt we willen jou niet meer zien en spreken, kom maar nooit meer terug. Het gaat gewoon niet op die manier, het is niet zo zwart wit. Mensen kunnen hun kinderen niet zomaar zeggen van 'rot maar op'. Dat gebeurt echt niet op die manier. Natuurlijk zijn er wel problemen en vinden ouders het heel moeilijk, maar het is echt niet zo van ga maar weg, zoek het maar uit we kennen jou niet meer.

Islamitische bronnen over afvalligheid

- Wat zeggen de Koran en hadieth over afvalligheid?

Ja, ik weet niet letterlijk wat er in staat. Ik weet dat er in grote lijnen een hoedoed straf op staat, dat wordt beschouwd als een lijfstraf volgens de klassieke sjaria om het maar zo te zeggen. Het wordt gezien als een misdad tegen God. Want je hebt misdaden tegen God en tegen de menselijkheid. Misdaden tegen God worden altijd hetzelfde berecht, terwijl misdaden tegen andere mensen relatief zijn. Dus straffen zijn ook relatief. Ik weet niet of er in de Koran staat: de doodstraf voor degene die niet meer geloven. De vraag is natuurlijk ook als het niet in de Koran maar wel in de hadieth staat, de hadieth moet je met een korreltje zout nemen. Want wij geloven natuurlijk dat de Koran wel het letterlijke woord van God is, maar de hadieth niet. Hoe betrouwbaar ze ook zijn, het is nooit zo als in de Koran. Ik vind in dat opzicht dat je daarom alle hadieth met een korreltje zout moet nemen.

- Wat zegt de sjaria over afvalligheid en lijfstraffen/doodstraf?

Dat afvalligen de doodstraf kunnen krijgen ja, maar dit komt bijna tot nooit voor.

- Is er een verschil tussen de klassieke en moderne wetgeving?

Ik vind dat een heel groot verschil. Eigenlijk is er niet zo iets zoals ik het ook zelf noem 'de klassieke sjaria'. Er zijn zoveel boeken over de sjaria dat er geen duidelijke consensus is over wat het is. Ook zelfs nu, met de sjaria in Iran, Saoedi-Arabië, Marokko, het verschilt allemaal heel erg van elkaar. Er is sowieso ook een groot verschil tussen de nieuwe en de oude sjaria. Er zijn nu heel veel moderne

interpretaties, die zoals jij ook wel weet verschillen per wetschool. Maar ook zelfs daarbinnen zijn er zoveel dingen waar men het niet over eens wordt dat je dus niet kan spreken over één sjaria. Maar de vraag was of ik vind of er een verschil tussen de klassieke en de moderne sjaria is? Ja, daar is wel een verschil tussen in de zin van ik denk dat in de huidige wereld er ook veel meer aandacht is voor afvalligheid. Ik denk dat er in de geschiedenis, dat het toen minder voorkwam en dat het minder bespreekbaar ook was toen? Religie wat toen heel erg belangrijk in het dagelijks leven, dus ik denk dat het ook een heel ander debat was. Nu heb je natuurlijk ook dat religie op veel plekken wordt losgelaten, en daarom laait die discussie op. In vroegere tijden had je dat veel minder dus het debat was toen anders dan nu zeg maar.

- Wat vindt je dan van de context van geschriften?

Ik denk dat er wel een kern van waarheid in kan zitten. Ik weet niet zoveel van de islamitische geschiedenis af dat ik precies kan zeggen van dit en dat was er aan de hand, maar ik denk wel dat het zou kunnen kloppen dat het op die manier zo is. Eigenlijk worden er heel veel dingen uit de context gehaald. Weet je, je kan echt de gekste mening hebben en daar een hadieth bij halen en zeggen van 'jongens kijk het staat hier'. Daarom vind ik het altijd zo moeilijk om je argument te ondersteunen met een hadieth want je kunt het op zoveel verschillende manieren interpreteren.

- Wat is jouw persoonlijke mening over lijfstraffen/de doodstraf op afvalligheid?

Hmm.. goede vraag. Ik twijfel een beetje. Nou het is niet dat ik twijfel maar ik moet even nadenken. Het zijn geen vragen die je dagelijks krijgt. Sowieso ben ik het niet eens met de doodstraf, überhaupt niet. Lijfstraffen ben ik het ook niet mee eens, vind ik niet kunnen. Maar ik vind wel dat het in de context van de tijd moet worden gezien, van de samenleving. Om nou te zeggen van kijk de sjaria zegt dit en dit dus het is een barbaarse religie dat heeft voor mij geen betekenis omdat je het dan uit zijn context haalt. Natuurlijk is het barbaars als je dezelfde lijfstraffen op dit moment zou invoeren en op dezelfde manier zou toepassen, helemaal mee eens. Maar je moet het wel zien in de context. Dus ik ben tegen lijfstraffen en de doodstraf dat het in deze context niet klopt. Maar ik denk dat het in die context van toen niet anders kon of heel normaal was. Nu vind ik het inderdaad niet kunnen, laat ik het daar op houden.

- De sjariageleerde/sjeich Haitam al-Haddad is van mening dat er een verschil is tussen de daar al-islam en de daar al-harb. De doodstraf zou daarom wel gerechtvaardigd zijn in een islamitische staat waar de sjaria rechtsgeldig is. Wat vind jij hier van?

Dat vind ik niet kloppen. Ten eerste het onderscheid tussen de daar al-islam en daar al-harb is heel oud, dat wordt ondertussen al bijna niet meer gemaakt omdat het onderscheid er ook niet echt meer is. Bijvoorbeeld Turkije wat seculier maar ook islamitisch is, noem je het daar al-islam of daar al-harb? Het is te moeilijk om onderscheid te maken dus ik vind niet dat je kunt zeggen als je in Iran woont de doodstraf, maar als je in Nederland woont is het prima om afvallig te zijn. Ik vind dat dat niet werkt. We leven niet meer in een wereld waar staten compleet gescheiden van elkaar zijn, waarin

samenlevingen gescheiden zijn. Dat was überhaupt al nooit zo, maar je kan niet stellen dat afvallig zijn daar niet prima is maar hier wel. Dat klopt voor mij niet want geloof gaat niet om nationale grenzen, of sjaria-grenzen. Dan stel je dus eigenlijk een nationale betekenis aan het moslim-zijn. Het gaat dan helemaal niet om wat je gelooft of niet, dan gaat het om of je het gelooft in Iran of Nederland. Dat lijkt mij een heel vreemd idee.

Visies op Ehsan Jami

- Welke uitspraken van Ehsan Jami over afvalligheid en intolerantie ken je?

Ik ken zijn naam, ik weet dat hij een boek heeft. Hoe heet dat ook alweer?

- Het recht om ex-moslim te zijn.

Ja zoiets ja, maar verder weet ik niet heel veel over wat hij heeft gezegd. Wat heeft hij precies allemaal gezegd?

- Hij vindt dat afvalligheid nog een groot taboe is onder de moslingemeenschap, maar ook de Nederlandse bevolking. Daarnaast denkt hij dat afvalligen in Nederland het ook slecht hebben omdat ze bedreigd worden en geweld ervaren. Hij is bang dat moslims de doodstraf of lijstraffen in de sjaria wel goedkeuren buiten Nederland, hij vindt dat dit absoluut niet mogelijk mag zijn. Daarnaast is hij bekend om zijn kwetsende uitspraken over de profeet en de islam.

O ja dat heb ik wel gehoord ja. Ik vind het jammer. Aan de ene kant denk ik het is je goed recht te zeggen wat je wilt, zeg wat je wilt. Ik vind het persoonlijk heel jammer en geen nette manier van debat voeren. Maar je hebt recht om te zeggen wat je wilt. Ik vind dat je het debat uit de context haalt door zulke dingen te roepen. Je krijgt dan dat mensen zich gekwetst voelen en daar emotioneel op reageren, en dan gaat hij zeggen 'zie je nou wel, kijk die moslims en hoe ze reageren'. Terwijl hij eerst mensen op het hart gaat trappen, wat hun dierbaar is ga je beledigen. Daarna kan hij mooi zeggen 'kijk hoe ze reageren! Kijk hoe ondemocratisch en gewelddadig ze zijn', terwijl we niks doen. Ik doe echt niks hoor. Dat stoort mij wel. Als je een debat wilt prima, maar dan wel op een andere manier. Ik zeg ook niet over mensen die niet geloven dat je dit en dat bent. Het kan ook op een respectvollere manier denk ik.

- Zou de achtergrond van Jami iets met zijn standpunten en houding te maken kunnen hebben? Hij komt uit Iran.

Dat zou wel kunnen, maar dat zou ik dan van hem willen horen. Of hij tegen de Iraanse staat is, de manier waarop daar de sjaria daar wordt gebruikt, of de islam in het algemeen zeg maar. Ik denk dat het altijd invloed heeft uit welke context je komt, maar om iemands argument te reduceren met alleen zijn context dat is ook wel een beetje gemeen. Maar ja, ik weet het niet helemaal.

- Wat vind je van soera 4:137-138, 9:73, en de hadieths van Al-Boekharie en Moeslim die hij als bewijs aanlevert om de slechte positie van afvalligen aan te tonen?

De eerste twee verzen in de Koran die hij geeft, daarin staat tred hard op tegen de ongelovigen, ik

vind dat open voor interpretatie. Dat betekent niet dood ze maar! Het kan ook betekenen spreek ze hard aan hierover. In het geval van de hadieth, klopt. Die dingen staan er in, ik weet dat ze er staan. Maar ik snap dat mensen zich er tegen keren als je zegt dit is wat er in de sjaria staat. Ik denk dat het echter een verschil is dat wanneer je zegt de sjaria moet geherinterpreteerd worden. Als je zegt: dit gebeurde in die context, lijfstraffen waren toen algemeen aanvaard. Zowel voor afvalligheid als bijvoorbeeld voor diefstal, maar nu doen we ook niet meer dezelfde straf op diefstal. Dus de context is compleet veranderd, en waarom zou je de context bij de ene straf wel in betrekking nemen en de ander niet? Dat vind ik niet helemaal kloppen. Het is een zwakke argumentatie van hem, want op die manier kun je zoveel zeggen. Alle moslims kunnen het er niet over eens worden dat je de doodstraf nooit meer mag toepassen, dat kan gewoon niet.

- Jami richt zich op de radicale islam, vormt dit een reëel gevaar in Nederland?

Ik moet zeggen ik vind radicale moslims een moeilijke term. Want ik ben zelf moslim en ik ken veel moslims, en de een is wat meer religieus dan de ander maar ik kan van niemand zeggen nou die is radicaal. Ik weet niet wanneer je radicaal bent, is dat wanneer je een geweer oppakt of op het moment dat je een bepaalde interpretatie van de Koran hebt? Kijk fundamentalisme betekent eigenlijk terug gaan naar de basisbeginselen van het geloof, maar nu wordt er heel vaak fundamentalisme met radicalisme vergeleken. Alsof je als je terug gaat naar de bronnen gelijk radicaal bent! Dat vind ik sowieso verkeerd, en daarbij vind ik radicale moslims, sorry maar ik ken geen een radicale moslim. Wanneer ben je dat? Ik geloof ook letterlijk in het woord van God, ben ik daardoor radicaal? Terwijl ik zou zeggen van niet. Om nu te zeggen radicale moslims zijn een gevaar in Nederland, ik weet dus niet wie hij bedoelt? Zijn het moslims in een jurk en met een baard?

- Voor jou is de term te vaag beschreven?

Radicalen zijn ook gevaarlijk, net als alle andere mensen die geweld gebruiken. Ze zijn niet gevaarlijk omdat ze moslim zijn, maar omdat ze geweld gebruiken.

- Denk je dat er veel van dat soort mensen zijn in Nederland, die voor hun geloof tot geweld willen overgaan?

Nee. Ik kom vaak genoeg in de moskee, ik ken heel veel moslims. Ik heb nog nooit gehoord van iemand die zei 'ja een afvallige die moet gelijk naar de galg'. Ik kan me echt niet voorstellen over wie je het hebt. We worden altijd zo bang gemaakt in Nederland dat er een groep is die gewelddadig en radicaal zijn en die willen de Koran opleggen aan de rest van Nederland en bladibladibla. Ik heb daar zo'n onbegrip voor omdat ik mij daar totaal niet mee kan identificeren en het totaal nergens terug zie. Ik vind het ook belachelijk dat het zoveel zelfs in boeken is terechtgekomen, want waar zijn ze dan? Als jij aan iemand vraag wie is een radicale moslim dan kan niemand een naam noemen, behalve mensen die op YouTube van die filmpjes zetten. Dus ik denk waar hebben we het over, radicale moslims..

- Jami is na zijn uitspraken meermaals bedreigd en aangevallen, wat zegt dit over zijn positie als

afvallige?

Ik weet niet wat de reden was, maar ik denk vooral het kwetsen. Ik denk niet dat zijn argumentatie daar de reden voor was. Ik kan mij niet voorstellen dat mensen iemand in elkaar gaan slaan om een debat wat je aan het voeren bent. Als je mensen gaat kwetsen en pijn doet dan worden ze emotioneel, mensen worden niet emotioneel als jij een logisch debat voert. Je gaat iemand niet vermoorden omdat iemand logischerwijs een argumentatie heeft. Pas op het moment dat je zegt 'de profeet is slecht', kun je je dan niet voorstellen dat mensen daar boos om worden? Het is voor hun iets dierbaars, dus logisch.

- Waar denk jij dat het geweld jegens Jami mee te maken had?

Ik denk zijn uitspraken dus.

- Wat weet je over het Centraal Comité voor Ex-Moslimes uit 2007?

Ik weet dat het bestaat maar ik weet niet hoeveel leden het heeft?

- Het comité is een jaar later in 2008 weer opgeheven. Wat vind je van de belangrijkste doelstelling: "ex-moslimes moeten in de – nabije – toekomst onbevreesd voor hun overtuigingen en twijfels kunnen uitkomen.", en geen angst hebben om een persoonlijke mening te uiten. Het is van groot belang dat Nederland op de hoogte is van het gevaar dat heerst voor ex-moslimes."

Ik ben het er mee eens tot de laatste zin zeg maar. Ik vind ex-moslimes, prima dat je dat bent en prima dat je wilt zeggen wat je wilt. Jij jou mening, prima. Maar het gevaar voor ex-moslimes, ja.. ik vind het heel moeilijk te bevatten want ik zie het gewoon totaal niet. Ik kan niet geloven dat als ik geen moslim meer wil zijn dat ik onder geweldsbedreigingen moet leven. Het is gewoon dat wij in een hele andere wereld leven.

- Denk je dat het überhaupt niet voorkomt, alleen omdat jij het om je heen niet ziet of hoort?

Ik denk wel dat het voorkomt, maar door het op deze manier te stellen doe je net of er overal in Nederland ex-moslimes zijn die overal met geweld worden bedreigd. Hij stelt het zo dat het een groter probleem wordt dan dat het is, waardoor je het probleem meer creëert dan oplost. Je lost het zo niet op door het zo te stellen.

- Ook al hoor je het niet veel, er worden wel ex-moslimes bedreigd of aangevallen al lijkt het incidenteel. Zou daar geen aandacht voor moeten komen dan?

Ja zeker, ik ben het er wel mee eens als het een probleem is natuurlijk. Ik snap het wel, maar ik vind het vervelend de manier waarop het moet gaan. Dat het samen moet gaan met beledigingen, kwetsende opmerkingen, dan denk ik het kan ook anders.

- Acht jij een comité voor ex-moslimes nodig?

Nee ik denk niet dat het nodig is hier.

- In april 2008 werd bekend gemaakt dat het Centraal Comité voor Ex-moslimes werd opgeheven omdat niemand lid durfde te worden. Wat vind je van dit argument?

Ik kan me dat wel voorstellen, ik denk wel dat het waar is. Ik kan mij voorstellen dat niemand er lid van wil worden als het op die manier gaat. Ik zou persoonlijk ook niet lid willen worden van een

comité dat zijn presentatie op 11 september houdt, *come on*. Wie wil daar nou lid worden, ook al ben je ex-moslim. Het lijkt als je mensen in de schijnwerpers gaat zetten dat ze er niet mee geassocieerd willen worden. Je moet natuurlijk afvallig kunnen zijn, maar dat betekent niet meteen dat je de schijnwerpers in moet. Ik denk dat dat het probleem is bij hem, dat daarom niemand in het comité wil. Als het een wat serieuzere zaak zou zijn en mensen bij elkaar zouden komen om te praten over ervaringen dat het dan wel had gewerkt. Maar als je mensen de schijnwerpers in gaat sleuren op 11 september wat verwacht je dan?! Ik vind het een beetje een cru idee van iedereen mag afvallig zijn maar dan moet je wel in de schijnwerpers komen. Als mensen afvallig willen zijn en dat niet luidkeels bekend willen maken moet dat ook kunnen, maar hij wil het per se aan een publiek vertellen. Het is iets heel persoonlijks, lang niet iedereen staat op om te zeggen hé ik geloof in iets of in niets. Dat moet je dus ook niet verwachten van ex-moslims, zij willen ook niet per se hun ongeloof aan iedereen vertellen.

Publieke debat

- Welke rol speelt afvalligheid in het islamdebat?

Ik denk niet dat het heel veel wordt besproken omdat het duidelijk genoeg in de Koran, sjaria en hadieth staat. Bijvoorbeeld in Saoedi-Arabië is het gewoon de doodstraf. Voor de meeste moslims zou ik zeggen die zouden dat nooit accepteren, maar ik denk niet dat er veel debat over is. Ik denk wel dat het in die tijd, toen hij met zijn boek kwam, wel iets groots was. Maar de laatste tijd hoor ik er niet zo veel over.

- Hoe verhoudt de affaire van Jami zich met die van Hirsi Ali en Rushdie?

Ja, het is vergelijkbaar in de zin van dat ze allemaal afvalligen zijn en dat ze dat luidkeels verkondigen, en dat mag. Mee eens, tot op bepaalde hoogte. Net als Hirsi Ali, zij had ook punten waarmee ze op zich gelijk had maar de manier waarop ze het brengt zit je jezelf alleen maar in de weg. Je bereikt er niks mee door mensen eerst te kwetsen en dan te zeggen en dit en dit. Ik denk dat dat het probleem bij alle drie eigenlijk is, ook bij Salman Rushdie toen hij met zijn Duivelsverzen kwam. Alleen al door het zo te noemen! Het is niet dat ik wil zeggen van daarmee hebben wij het recht om jullie aan te vallen, nee. Maar wie de bal kaatst kan hem terug verwachten.

- Wat vind je van de recente berechting van de Soedanese vrouw die veroordeeld is tot zweepslagen en de doodstraf voor afvalligheid (en zina)?

Ik weet niet, ik weet dat ze een moslimvader had die er nooit was en een christelijke moeder. Dus in dat opzicht is ze al niet afvallig, en al zou ze afvallig zijn vind ik nog steeds dat het cru is om te zeggen dat een menselijke rechter jou als afvallige kan beschuldigen terwijl in de Koran staat dat dat iets is tussen God en de mens. Hoe kan een menselijke rechter dat dan zeggen, als God zal straffen waarom doet hij dat dan? Dus dat snap ik niet. Ik ben wel benieuwd wat er nu mee gaat gebeuren, ik hoop natuurlijk dat ze wel wordt vrijgelaten. Het is wel diep triest dat je daarvoor de doodstraf krijgt.

-Mag de internationale gemeenschap zich met dit soort zaken bemoeien of niet?

Ja, ik vind in sommige gevallen mag je je best bemoeien met andere landen. In deze zaak ook wel. Soms niet, maar nu wel.

- Wanneer niet dan?

Ik vind niet dat het kan dat wij zeggen 'de boerka in Afghanistan moet afgeschaft worden'. Ik vind dat je je ermee mag bemoeien als... ja op het moment dat het gaat om mensenlevens. Maar niet dat je zegt 'Soedan, neem onze regels over'. Bij deze zaak snap ik wel dat ze zeggen kom op dit kan toch niet. Maar goed, we doen onze ogen dicht voor zoveel misdaden die worden gepleegd, maar voor die ene vrouw in Soedan is er zoveel aandacht. Want ik hoor niemand over de genocide in Centraal-Afrika en in Birma, ik hoor niemand!

- Wat zeggen de islamitische bronnen over vrijheid van godsdienst en het veranderen van godsdienst? Het zou universeel moeten zijn. Ik denk dat het in de praktijk moeilijker ligt dan dat wij in ons hoofd hebben. We houden er van om te zeggen 'iedereen moet vrij zijn', en 'iedereen zou moeten kunnen kiezen wat ze willen', maar in de praktijk werkt het vaak niet zo. Maar het zou wel moeten inderdaad. Het belangrijkste vers in de Koran in dit opzicht is voor mij, of er zijn er twee eigenlijk. De ene zegt 'jouw geloof voor jou en mijn geloof voor mij'. Dat geeft eigenlijk al aan dat je iedereen in z'n eigen geloof moet laten. Er is ook een ander vers 'er is geen dwang in godsdienst', en dat is voor mij de andere belangrijke. Dat zegt voor mij al meer dan alle andere hadith die over dit onderwerp gaan. Als in de Koran staat er is geen dwang in religie dan is het daarmee al uit vind ik. Dan weten we het al, dat is het belangrijkste.

-Hoe verhoudt het feit dat een moslim geboren wordt in de islam zich met godsdienstvrijheid volgens jou?

Ja, maar dat geldt bij elke wel of niet religieuze stroming. Als je ouders beiden atheïstisch zijn dan neemt iedereen ook aan dat jij atheïstisch bent tot jij je mond opendoet en zegt ik geloof in God. Waarom zou dat anders zijn dan bij moslims. Iedereen wordt geboren in een context. Ik snap niet waarom het onvrij is als je nog niet keuzes kunt maken, en niet bij bijvoorbeeld je culturele context. Je ziet dat mensen in een bepaalde cultuur worden geboren, maar ook in een bepaalde religie, dat is niet per se iets negatiefs. Ik ben ook geboren in een Turks sprekend gezin, dat is niet per se een beperking. Het is gewoon mijn context, maar iedereen heeft zijn eigen context en religie en is daar een onderdeel van.

- Zijn individuele vrijheden en rechten meer of minder belangrijk dan religieuze?

Dat ligt aan je interpretatie van de sjaria, of je van mening bent dat bijvoorbeeld lijfstraffen kunnen in de sjaria. Ik denk zelf van niet, ik denk dat de sjaria dat al lang voorbij moet zijn. Ik vind het jammer dat het niet zo is, daarom voor mij is het niet tegengesteld. Als ze al islamitische rechten van de mensen maken dan moeten ze daar ook in opnemen 'er is geen dwang in religie'. Dat kunnen ze zo letterlijk uit de Koran overnemen en dan hebben ze een mooie wet. Dat kunnen ze zo meenemen,

serieus.

- Zouden religieuze vrijheden beperkt moeten zijn?

Ik snap wat je bedoelt, ik weet eerlijk niet wat ik als belangrijkste wetten beschouw. Want het is vaak de vraag van stellen moslims religieuze wetten boven alles? Het zou zo zijn als ik het gevoel zou hebben als ze tegenover elkaar staan. Maar zolang ik dat gevoel niet heb dan zou ik dat niet denken.

- Wat voor mogelijkheden biedt de Nederlandse wet voor afvalligen?

Je bent beschermd tegen veel dingen. Ik weet niet of er een speciale wet zou moeten komen om je te beschermen tegen geweld als je afvallig bent, je bent al beschermd tegen geweld. Dus ik denk dat dat eigenlijk wel genoeg is.

- Welke consequenties hebben de uitspraken van Jami gehad op de islamkritiek in Nederland?

Ja, het heeft wel invloed in de zin van hij was moslim en kijk wat hij ons allemaal vertelt. Hij is iemand uit de groep die naar buiten komt en jou eens allemaal vertelt wat er in die groep gebeurt. Zo klinkt het nu. Ik denk dat het daarom wel invloed heeft, omdat men gaat denken kijk hoe ze afvallige behandelen in de islam. Ja, in die zin wel.

- Welke consequenties hebben de uitspraken van Jami gehad voor jou persoonlijk als moslim? Voelde jij je aangesproken?

Ik kan mij niet herinneren na zijn uitspraken per se, maar wel over afvalligheid zelf. Bijvoorbeeld vind je dat afvalligen gedood moeten worden?

- Wie vragen dat dan aan jou?

Collega's, studiegenoten, mensen *random* in de trein zelfs. Die vragen de meest vreemdste dingen heb ik gemerkt. Mensen hebben het gevoel van 'oh er zit een moslim tegenover mij, ik moet haar even een paar vragen stellen'. Dan denk je oké, dit ga ik proberen zo goed mogelijk te beantwoorden en dan krijg je dit soort vragen.

- Ben je sindsdien (meer) gaan nadenken over het fenomeen afvalligheid?

Jawel, want het zijn wel dingen waar je normaal niet bij stilstaat. Nu ook met die vrouw uit Soedan, dan dacht ik oh ja. Ik heb het wel opgezocht of ik het in de Koran kon vinden, en de hadieth ken ik ook wel, maar het bevestigt alleen wat ik al wel wist en kende eigenlijk. Ik vind het wel heel erg, diep triest dat zo iets gebeurt daar en dat het zo in het nieuws komt.

- Wat is jouw concluderende opvatting over afvalligheid binnen de islamologische discussie en het publiek debat, en welke rol deel je Jami toe?

Ik zou hem geen rol willen geven, nee dat is een grapje. Van mij mag hij zeggen wat hij wil. Mijn concluderende opmerking is ik vind het heel heel erg jammer dat wij hier niet bekend zijn met het fenomeen dat de sjaria geen eenduidig concept is. Dat het heel erg verschillend is dus, en dat mensen niet denken dat als ze zeggen 'het staat in de sjaria dus het klopt'. Er zouden meer mensen moeten zijn die opstaan en die zeggen 'hé ik ben moslim en als jij dat niet wilt *so be it*'. Het zou vaker zo moeten zijn dat mensen weten dat wij zo denken in plaats van gooien ze maar van de minaret af. Ik zou willen

dat dat meer bekend is en ik weet niet of dat zo is. Ik denk dat in het islamdebat meer ruimte zou moeten zijn voor meer zelfkritiek, maar ik denk ook dat ons, de moslims, de ruimte daarvoor moet worden gegeven. Want ik heb het gevoel dat ik mij vaker moet verdedigen dan dat er kans is om te denken hé de islam zegt dit en dit. Ik denk dat dat mist in Nederland.

- Wil je zelf nog iets toevoegen of vragen?

Even denken... Nee op het moment niet. Misschien zo nog als er iets in mij op komt.

Profiel

- Naam (niet verplicht): anoniem

- Nationaliteit: Nederlands en Turks

- Geboorteplaats: Eindhoven

- Geboorteplaats ouders: Turkije [klein dorp in het noorden]

- Woonplaats: Eindhoven

- Leeftijd: 22

- Sekse: vrouw

- Opleidingsniveau/beroep : Master Midden-Oostenstudies (Universiteit Leiden)

Vertel in het kort wie je bent en wat je in het dagelijks leven doet

Is goed. Ik ben Souhir, drieëntwintig jaar oud en ben geboren en getogen in Rotterdam. Ik heb Marokkaanse *roots* en in het dagelijkse leven studeer ik en loop ik stage. Momenteel ben ik bezig met mijn master Klinische en Gezondheidspsychologie aan de UU en daarnaast ben ik bezig met het afronden van mijn bachelor Islam en Arabisch. Verder loop ik vier dagen stage bij een psychiatrische instelling en ben ik ook bezig met het honours programma van de UU, de geesteswetenschappelijke variant.

- Beschouw je jezelf als praktiserend moslim, zo ja wat houdt dit concreet voor jou in?

Ik vind het ergens lastig om jezelf praktiserend te noemen, omdat het in mijn ogen te maken heeft met je vroomheid en wie kan nou over zichzelf zeggen dat ie vroom is. Maar in algemene termen kan ik wel zeggen dat ik praktiserend moslim ben en dat ik in het dagelijks leven dus zo veel mogelijk mijn best doe om een goede gelovige te zijn. Concreet betekent het voor mij dat ik vijf keer per dag bid, me constant bewust ben van de aanwezigheid van God en dat ik mij aan de kledingsvoorschriften hou. Het constant bewustzijn uit zich in mijn gedrag, dus eerlijkheid, beleefd zijn, aardig doen, aalmoes geven. Ik vast ook en probeer al mijn verplichtingen na te komen.

- Hoe ervaar jij het leven als moslim in de Nederlandse context?

Ik ervaar dat als prettig eigenlijk. Ik mag aandoen wat ik wil en word niet beperkt in mijn geloof. De laatste jaren is het toch iets anders, omdat je vaker wordt nagekeken en zo maar over het algemeen ervaar ik dat niet als problematisch of zo. Ik kan mijn geloof hier prima uiten. We hebben moskeeën en kunnen dragen wat we willen. Het is misschien wat irritant dat je bijvoorbeeld constant moet letten of het eten halal is of niet, maar ja dat is niet erg.

- Vind je dat de sjaria ook in Nederland kan en moet worden toegepast en waarom?

Dat ligt eigenlijk aan je interpretatie van sjaria. Sjaria is een breed begrip en daar vallen de gebedsregels onder tot erfrecht. Ik vind dat bepaalde delen wel in Nederland kunnen worden toegepast mits de bevolking daar behoefte aan heeft. Bijvoorbeeld de regels omtrent trouwen en erven en zo, dat is ook sjaria. Ik geloof dat de sjaria rechtvaardig is. Dus dat ook een minderheid niet onderdrukt zou worden.

- Zijn die dan verplicht voor iedereen of alleen op eigen aanvraag voor moslims. Wat als vrouwen het niet eens zijn met het erf- of huwelijksrecht maar mannen dit wel willen?

Ja alleen als je daar zelf voor kiest natuurlijk. Neem bijvoorbeeld het recht op scheiden. In Nederland kunnen veel vrouwen niet scheiden omdat de man ze onder druk zet en er geen islamitische rechtbank is die dat kan controleren. In Engeland waar ze dat wel hebben, worden vrouwen bijgestaan en kunnen ze sneller en makkelijker van hun onderdrukkende man af. Met alles in het geloof is het natuurlijk wel

dat je daar zelf voor moet kunnen kiezen.

- Denk je dat moslims een islamitische staat als wenselijk zouden zien in Nederland?

Ik denk het niet. Ik denk dat mensen eerder een situatie net als Engeland zouden willen hebben. Dus ook een islamitische rechtbank die zich vooral richt op persoon, familie en erfrecht. Ik denk dat mensen daar meer behoefte aan hebben dan alles veranderen.

- Zou je ooit in een islamitische staat willen wonen, waarom?

Ligt eraan. Voor mij hoeft dat niet per se. Ik weet ook niet wat je onder een islamitisch land beschouwt. Ik heb niet het idee dat we nu echt een islamitisch land hebben, want onder islamitisch versta ik vooral rechtvaardig. De meeste islamitische landen van nu zijn enorm corrupt. Ik vind bijvoorbeeld dat het absoluut niet islamitisch is om vrouwen te onderdrukken, maar dat wordt wel in zogenaamd islamitische landen gedaan.

Persoonlijke visies op afvalligheid

- Ken je zelf afvalligen? Moslims die nu atheïst zijn of een andere godsdienst of religie aanhangen?

Ik ken een meisje dat niet heel duidelijk afstand heeft gedaan van de islam, maar ergens toch wel. Ze twijfelde te veel waardoor ze voor even niks ging geloven. Ik weet niet of ze nog echt moslim is.

- Twijfel over het geloof wordt volgens sommigen gezien als afvalligheid, wat is jouw mening daarover?

Persoonlijk vind ik niet dat ik dat als afvalligheid mag zien, omdat dat een vorm van oordelen is. Ik vind dat mensen dat zelf mogen noemen hoe ze dat willen en als iemand dat niet als afvalligheid bestempelt dan vind ik niet dat ik het recht heb om dat te doen. Plus het maakt voor mij niet uit of het afvalligheid is of niet.

- Welke afkomst heeft zij?

Zij is moslim en komt uit Irak.

- Is zij open over haar twijfels of houdt zij dit voor zich?

Ja ze is er wel open over, ze heeft ook haar hoofddoek afgedaan.

- Hoe reageerde haar familie hier op?

Normaal, ze hadden het wel zien aankomen.

- Zijn haar ouders nog wel erg gelovig of niet?

Jawel haar vader is echt gelovig.

- Ondervindt zij hiervan geen problemen thuis dan?

Nee absoluut niet. Maar het is niet dat zij iets heeft tegen het geloof, ze gelooft alleen niet meer echt. Dus het is echt haar persoonlijke keuze geweest.

- Wanneer zie jij iemand als afvallig en wat vind je van afvalligheid?

Als moslim vind ik het jammer als mensen geen moslim meer willen zijn, maar dat neemt niet weg dat iedereen zijn of haar eigen keuzes maakt. Dus al vind ik het jammer, ik weet dat het een eigen keuze

van een individu is geweest en kan dan zeggen, mijn mening doet er niet toe. Ik zie iemand als afvallige als diegene zichzelf ook zo noemt. Als iemand zich echt heel duidelijk zo noemt, kun je diegene pas zo zien. Anders ben je zelf bezig met oordelen.

- Want vind je van moslims die zich niet aan de religieuze voorschriften houden?

Alleen Allah kan over mensen oordelen en die taak is niet aan ons weggelegd. Wij weten ook niet hoe gelovig die mensen zijn en hoe zuiver hun hart is. Misschien zijn ze bij God meer waard.

- Maar gebeurt dit wel vaak door anderen denk je?

Ja helaas wel. Ik heb wel het gevoel dat mensen tegenwoordig te veel op elkaar letten en te snel oordelen. Niet alleen gelovigen maar iedereen, heel breed in de samenleving eigenlijk.

- Wat vindt de moslimgemeenschap in jouw omgeving van afvalligheid?

Over het algemeen kan ik wel zeggen dat wat ze er ook van denken, negatief of positief, dat iedereen in mijn omgeving wel denkt dat je ze gewoon met rust moet laten en dat ze hun eigen keuzes moeten kunnen maken.

- Merk je een verschil tussen generaties in hun opvattingen over afvalligheid?

Ja, ik denk dat de eerste generatie het negatiever vindt maar ik merk geen verschil in de mate van iedereen moet vooral denken en doen wat diegene wilt. Maar de eerste generatie zou er wel meer moeite mee hebben als het de eigen familie zou zijn. Als het een buur zou zijn veel minder denk ik.

- Heb je wel eens gehoord van geweld jegens afvalligen en denk je dat afvalligheid een groot probleem is voor moslims in Nederland?

Nee ik heb daar zelf in Nederland nog nooit van gehoord. Ik denk ook niet dat het een groot probleem is, omdat ik het zelf nog nooit heb gezien of gehoord maar ook omdat we in Nederland veel individualistischer zijn.

- Heb je wel eens gehoord van sociale gevolgen voor afvalligen?

Ja dat ze worden uitgesloten en zo.

- Heb je dat wel eens meegemaakt of gehoord in jouw gemeenschap?

Nee. Dat meisje dat ik kende werd niet uitgesloten, sterker nog we gingen vanaf toen meer met haar om.

- Had dat een bepaalde reden?

Ja, voor mezelf kan ik dan alleen spreken en ik vond het interessant. Ik vroeg me af wat haar beweegredenen waren en vanuit dat punt leerde ik haar gewoon beter kennen. Nu zijn we vriendinnen maar we hebben het bijna nooit over geloof of zo.

- Heb je het met gelovige vrienden dan wel veel over het geloof, of ook niet?

Ja met sommige vriendinnen praten we daar meer over inderdaad.

Islamitische bronnen over afvalligheid

- Wat zeggen de Koran en hadieth over afvalligheid?

Je hoort wel vaak van mensen dat ze zeggen dat er in de Koran staat dat een afvallige dood moet, maar ik heb me daar nooit mee bezig gehouden dus weet niet wat er omtrent afvalligen in de Koran staat. Plus ik geloof dat heel veel contextgericht is en dat je de Koran sowieso niet zonder kennis zomaar kunt interpreteren of vertalen.

- Wie zeggen dat er de doodstraf op staat dan, mensen om jou heen of een imam?

Nee mensen op tv, anti-islam mensen. In de moskee heb ik het nog nooit gehoord en mensen om me heen ook niet. Zoals ik eerder aangaf, eigenlijk zijn wij moslims daar niet zo mee bezig.

- Ook niet als tegenreactie op zulke anti-islam figuren?

Nee eigenlijk niet. Ik heb wel de verzen gelezen die ze dan aanhalen, maar daar lees ik dan ook niet terug dat afvalligen gedood moeten worden. De Koran is geopenbaard in tijden waarin ook oorlog was en waarin moslims werden opgehangen voor het moslim zijn. In zulke tijden is het noodzakelijk om defensief te zijn. Zo interpreteer ik eigenlijk alle oorlogsverzen in de Koran. Ik denk dat de gemiddelde moslim er hetzelfde over denkt. In die oorlogsperiode was het noodzakelijk om bepaalde stappen te ondernemen anders werd je zelf vermoord. Plus ze hebben meer dan tien jaar geleefd voordat ze actie ondernamen.

- Hoe bedoel je 'ze hebben meer dan tien jaar geleefd voordat ze actie ondernamen.'?

De moslims hebben meer dan tien jaar in geweld geleefd voordat ze actie hadden ondernomen om een keer terug te vechten, historisch gezien dan. Zelfs tijdens het voeren van de oorlogen moesten ze zich aan bepaalde regels houden. Zoals degene die thuis was mocht niet aangevallen worden, en vrouwen, kinderen en ouderen ook niet.

- Wat zegt de sjaria over afvalligheid en lijfstraffen/doodstraf?

Ik geloof niet dat sjaria zegt dat je mensen mag doden op basis van hun afvalligheid.

- Is er een verschil tussen de klassieke en moderne wetgeving?

Ik geloof ook niet dat het vroeger zo was. Wel geloof ik dat het vroeger in tijden van oorlog geoorloofd was om bepaalde mensen te doden omdat ze meer gevaar of fitna brachten en dat het doden van die mensen minder fitna was.

- In enkele landen is dit dus wel het geval, zoals in Iran en Saoedi-Arabië, of Soedan zoals nu laatst in het nieuws was. Of de straf ook echt wordt uitgevoerd is een andere vraag gezien de druk van de internationale gemeenschap en organisaties als Amnesty International.

Zoals ik net al zei, de vraag of ze islamitisch zijn is al een vraag. Ik vind zulke wetten alles behalve islamitisch. In woorden is dat meestal zo, maar als je naar de praktijk gaat kijken is dat anders. Ja en ook de mate van corruptie, oneerlijkheid of onrechtvaardigheid. Dat is geen sjaria. De sjaria is in het leven geroepen juist om rechtvaardigheid terug te brengen in een tijd waar dat niet zo was. Saoedi-Arabië van nu lijkt meer op het Saoedi-Arabië van voor de islam dan van de tijden van de profeet. Rijke families die het voor het zeggen hebben, armen hebben geen kansen, slavenarbeid. Het Arabier-zijn wordt als het hoogste gezien, terwijl onze profeet juist kwam met dat iedereen gelijk is. Zwart,

Arabier, Turk, het maakt niet uit. Het is enorm jammer dat er misbruik wordt gemaakt van iets wat juist in het leven is geroepen voor *justice*. Ik geloof er ook echt heilig in dat die mensen het bewust zo doen voor macht en geld.

- Wat vind je van de context van geschriften?

Ja ik vind dat je de Koran niet kan begrijpen als je de context niet begrijpt. Dat geldt eigenlijk voor elk boek of tekst, en juist voor zo'n complex boek als de Koran. Vroeger waren het ook staatsvijanden en verraders in die zin dat ze de veiligheid van anderen in gevaar brachten. Dat was het argument, omdat ze de veiligheid van de hele *community* in gevaar brengen. Tegenwoordig is dat niet vergelijkbaar. Ja voor nu is het natuurlijk wreed, maar in die tijd denk ik wel dat het noodzakelijk was. We praten nu over de vroege Middeleeuwen, waar ze dus sneller hele bevolkingen uitroelden. Helaas gebeurt dat tegenwoordig ook. Dus ja, soms vraag ik me ook echt af in hoeverre we nou echt daadwerkelijk vooruitgang hebben geboekt. Maar ja dat is een ander verhaal (lacht), een hele andere discussie.

- Dus wat is jouw mening over afvalligheid/de doodstraf op afvalligheid in de huidige tijd?

Ik vind dat onacceptabel. Het zou overal nooit mogen gebeuren.

- De sjariageleerde/sjeich Haitam al-Haddad is van mening dat er een verschil is tussen de daar al-islam en de daar al-harb. De doodstraf zou daarom wel gerechtvaardigd zijn in een islamitische staat waar de sjaria rechtsgeldig is. Wat vind je hier van?

Wat is het verschil tussen daar al-islam en daar al-harb?

- Het huis van de vrede/islam en het huis van de oorlog. Ze zeggen ook wel land of gebied, het verschilt. Het wordt ook vaak gebruikt om het verschil aan te geven tussen een islamitisch land waar de sjaria geldt en een niet-islamitisch of niet-moslimland waar geen sjaria is, hoewel deze uitleg niet volgens iedereen juist is.

Nee ik begrijp wel dat het huis van de islam en huis van de oorlog betekent, maar ik ken het niet.

- Nou in Nederland mag de doodstraf niet meer worden uitgevoerd, maar in Iran bijvoorbeeld wel want dat is het gebied van de islam en daar geldt de sjaria.

O oké, ja ik vind het onacceptabel dus voor mij maakt het niet uit. Ik snap wel wat hij wil zeggen, dat je bepaalde regels alleen in een islamitische rechtsstaat kan hanteren, omdat natuurlijk de meesten dan moslim zijn en hiervoor hebben gekozen.

- Inderdaad, maar is dat ook onacceptabel of alleen wanneer het om lijfstraffen en mensenlevens gaat? Maar bij dit punt vind ik het niet kloppen, omdat je eerst ter discussie moet stellen of zoiets überhaupt islamitisch is en waar het vandaan komt voordat je zomaar dingen gaat invoeren onder het mom van de islam. Maar nee ik vind het niet onacceptabel als bepaalde regels alleen in islamitische landen gelden. Ik vind dat juist redelijk omdat je zo niet een regel gaat opleggen aan een niet-islamitische samenleving terwijl je in een islamitische samenleving wel bepaalde regels kunt hebben, omdat de meerderheid moslim is en hiervoor dan heeft gekozen.

Visies op Ehsan Jami

- Welke uitspraken van Ehsan Jami over afvalligheid ken je?

Ja ik ken hem van vroeger, maar ik kan geen quote geven omdat hij al heel lang niet meer 'bekend' is. Met vroeger bedoel ik dat ie vroeger op tv kwam (lacht).

- Hij vindt dat afvalligheid nog een groot taboe is onder de moslingemeenschap, maar ook de Nederlandse bevolking. Daarnaast denkt hij dat afvalligen in Nederland het ook slecht hebben omdat ze bedreigd worden en geweld ervaren. Hij is bang dat moslims de doodstraf of lijstraffen in de sjaria wel goedkeuren buiten Nederland, hij vindt dat dit absoluut niet mogelijk mag zijn. Daarnaast is hij bekend om zijn kwetsende uitspraken over de profeet en de islam. Heb je daar wel ooit over gehoord? Ja maar het is wel echt heel lang geleden en om eerlijk te zijn besteed ik zelf vrij weinig aandacht aan dat soort types. Ik heb ook sterk het vermoeden dat die mensen de islam gebruiken voor hun *minute of fame*.

- Maar ben je het eens of oneens met zijn netgenoemde uitspraken dat er wel problemen zijn voor afvalligen ook in Nederland?

Ik vind dat mensen moeten geloven wat ze willen, maar ik weet niet of het echt problematisch is voor afvalligen. Het meisje dat ik ken, bij haar is het niet problematisch.

- Jami haalt bewijs aan uit de Koran en hadieth over de doodstraf voor afvalligen. Ik zal een paar voorbeelden geven en wil graag jou mening over wat er volgens jou staat en hoe jij dit interpreteert (ik haal soera 4:137-138 aan en 9:73).

Ik denk dat mijn vorige uitleg hier ook op toegepast kan worden. Ik kan niet op basis van een vertaling, zonder enige context, bepalen hoe ik dit interpreteer. Mijn kennis is ontoereikend. Ik ben ervan overtuigd dat de context van oorlog in de vroege Middeleeuwen ervoor zorgt dat het niet nu toegepast kan worden. Om eerlijk te zijn heb ik daar geen kennis over. We zouden sowieso eerst het Arabisch moeten analyseren voordat je iets kan zeggen. Ik gebruik altijd tafsiers als ik iets wil opzoeken.

- Ik wil je nog wel graag even de hadieth ook voorleggen (ik haal de hadieths van Al-Boekharie en Moeslim aan).

Ook hier heb ik eigenlijk dezelfde mening, ik kan er niet iets over zeggen zomaar.

- Jami richt zich op de radicale islam, vormt dit een reëel gevaar in Nederland denk je?

Ik vind de term radicale islam al problematisch. Ik zie dat niet als onderdeel van de islam maar juist als onderdeel van een politieke agenda. Radicalen definiëren is ook heel lastig, want wanneer ben je radicaal? In Nederland ben je niet radicaal als je naar Afghanistan gaat om te vechten, maar wel als je naar Syrië gaat? Ik heb er zelf geen duidelijke mening over omdat ik vind dat je niet over een hele groep kunt spreken die je niet kent. Ik vind het zelf ook niet goed dat mensen (jongeren vooral) hun ouders achterlaten om ergens te gaan vechten, maar ik vind wel dat Nederland zich te blind staart op overal iets radicaals te zien.

- Maar zie jij het als een reëel gevaar?

Het neemt denk ik wel toe. Maar dat komt door uitsluiting denk ik. Het uitsluiten van bepaalde groepen werkt dit soort dingen in de hand. Dat geldt ook voor neonazi's etcetera. Anderen bedreigen en slaan is natuurlijk niet islamitisch dus wel extreem gedrag inderdaad.

- Jami is na zijn uitspraken meermaals bedreigd en aangevallen, wat zegt dat over zijn positie als afvallige?

Meestal zijn het jongens die dat doen die zelf niet zo islamitisch zijn, dus stelen en drinken en zo en op deze manier hun frustraties uiten.

- Welke frustraties bedoel je precies van die jongeren?

Hun eigen frustraties, pubergedrag, identiteitscrisis.

- Waar denk je dat het geweld jegens Jami dan mee te maken had?

Ik denk dat eerder zijn uitspraken een aanleiding waren dan zijn afvalligheid.

- Wat weet je over het Centraal Comité voor Ex-Moslims uit 2007?

Ik weet alleen dat Ehsan Jami dat had opgericht maar verder niks.

- De belangrijkste doelstelling was dat ex-moslims in de – nabije – toekomst onbevreesd voor hun overtuigingen en twijfels moeten kunnen uitkomen, dat er geen angst is om een persoonlijke mening te uiten, en dat het van groot belang is dat Nederland op de hoogte is van het gevaar dat heerst voor ex-moslims. Acht jij een comité als dit nodig?

Waarom zou je je focussen op alleen ex-moslims terwijl er altijd bepaalde groepen dan meer 'gevaar' zouden lopen, in hoeverre zij nu gevaar lopen dan.

- Stel dat Jami het geheel anders had aangepakt met zijn comité, zou er dan meer vraag naar zijn geweest of alsnog niet?

Ik denk het wel, dat zou zijn geloofwaardigheid goed hebben gedaan. Bij hem leek het meer alsof hij moslims wilde beledigen en constant aandacht zocht. Terwijl je eigenlijk hetzelfde doel hebt. Iedereen moet kunnen zijn wie die wil. Maar dat vond hij ook niet, want moslim zijn was achtergesteld dus op die manier beperkt hij mij ook.

- In april 2008 werd bekend gemaakt dat het Centraal Comité voor Ex-moslims werd opgeheven omdat niemand lid durfde te worden. Wat vind je van dit argument?

Nonsens (lacht). Ik denk dat niemand met hem wilde meedoen en dan gebruikt hij zo'n argument om zijn beeld te bevestigen. Of hij gelooft het echt, dat kan ook. Maar ik denk niet dat het klopt eerlijk gezegd. In mijn eigen omgeving zie ik dat mensen geloviger worden en dat blijkt ook uit rapporten van het CBS of het SCP, ik weet het niet meer maar laatst hadden ze een onderzoek daarnaar gedaan.

- Meer gelovig als in steeds meer mensen worden gelovig, of mensen die gelovig zijn worden strikter in het geloof?

Ik denk allebei. In verhouding is dat geen grote groep, maar ik denk ook dat de meeste afvalligen uit Iran komen en ook trauma's met het regime hebben meegemaakt. Die de onderdrukking van de

ayatollah niet meer kunnen onderscheiden van het geloof. Trouwens, nu je het zegt, ik ken op stage een vrouw die nog steeds wel in God gelooft maar niet meer echt islamitisch is. Dat komt ook door de ayatollah zei ze en ze vertelde ook dat ze wel inzag dat 'onze' islam anders was. Verder heb ik er niet meer met haar over gepraat. Het is ook niet onlogisch als je heel je leven te horen krijgt dat dat de islam is. Maar ik vind ook dat je toch ook zelf altijd op onderzoek uit moet gaan.

Publieke debat

- Welke rol speelt afvalligheid in het islamdebat?

Pas na Ehsan en Hirsi Ali werd het in Nederland een fenomeen. Daarvoor denk ik dat niemand daar stil bij stond, moslims ook niet.

- Dat wou ik net vragen, hoe verhoudt de affaire van Jami zich met die van Hirsi Ali en Rushdie?

Ja ik denk dat het na Rushdie niet echt in Nederland speelde. Pas echt met de komst van Hirsi en Ehsan denk ik. Dat was ongeveer dezelfde tijd toch? Ja, ik denk wel dat zij daar meer de aandacht op hebben gevestigd.

- Wat vind je van de recente berechting van de Soedanese vrouw die veroordeeld is tot zweepslagen en de doodstraf voor afvalligheid (en zina)?

Ik heb het niet gevolgd maar vind het een zeer kwalijke zaak.

-Mag de internationale gemeenschap zich met dit soort zaken bemoeien of niet?

Ik vind wel dat je als internationale gemeenschap dergelijke situaties duidelijk moet afkeuren, maar je moet ook consequent zijn. Zo zie je bijvoorbeeld in Myanmar dat moslims door de boeddhistische gemeenschap worden afgeslacht en niemand die wat zegt.

- Wat zeggen de islamitische bronnen over vrijheid van godsdienst en het veranderen van godsdienst? Iedereen mag geloven wat diegene wil en veranderen wanneer diegene dat wil.

- Hoe vind je dat de islam zich verhoudt tot mensenrechten? In sommige landen is vrijheid van de verandering van godsdienst namelijk niet opgenomen en dus niet wettelijk beschermt.

Ik vind dat de islam de meest rechtvaardige godsdienst is en dus ook de mensenrechten als geen ander waarborgt. Dan komen we eigenlijk weer op wat ik al zei. In hoeverre kun je zeggen dat het weglaten van dat recht islamitisch is en waar is dat op gebaseerd? Ik vind dat deze rechten universeel zijn en overal toegepast moeten worden.

-Hoe verhoudt het feit dat een moslim geboren wordt in de islam zich dan met godsdienstvrijheid volgens jou?

Dat kan natuurlijk niet. Elk mens heeft godsdienstvrijheid, geboren in een islamitisch gezin of niet.

- Maar wat vind je dan van het feit dat als je ouders allebei moslim zijn jij ook automatisch moslim bent?

Je ouders hebben sowieso een grote invloed op jouw gedrag, denkwijze etcetera. Dus als moslim opgroeien zie ik niet anders dan als atheïst opgroeien, want daar krijg je ook van jongs af aan mee dat

er niks is. De meesten atheïstische ouders vinden het ook geen pretje als dochterlief moslim wordt. Dus ik denk dat ouders het sowieso niet leuk vinden als je kind hele andere keuzes maakt, maar dat de meeste ouders het uiteindelijk wel accepteren als ze zien dat het kind gelukkiger wordt. Uiteindelijk weten ouders dat die kinderen zelf keuzes maken en dat het hun verantwoordelijkheid is. Heel veel moslims zijn wel moslim maar gaan niet naar de moskee. Bij ons is moslim zijn veel breder dan naar bijvoorbeeld de moskee gaan of niet.

- Zijn individuele vrijheden en rechten meer of minder belangrijk dan religieuze? En zouden die beperkt moeten zijn?

Wat bedoel je precies met religieuze vrijheden en rechten en hoezo zou het ene het andere moeten uitsluiten? Ik begrijp die vraag niet zo goed.

- Ik bedoel individuele vrijheden zoals vrijheid van meningsuiting en rechten als de bescherming van lichamelijke integriteit die tegenover religieuze regels of wetten staan. Zoals het doden van een afvallige wat toegestaan is volgens de sjaria, terwijl andere grond- of universele rechten de integriteit van het lichaam beschermen tegen lijfstraffen etcetera.

Oh ja, maar ik vind dat het per situatie verschilt. Sommige mensen zeggen bijvoorbeeld dat uithuwelijking ook religieus was, wat natuurlijk absoluut niet zo is. Zo zouden we dan mensen kunnen laten onderdrukken omdat het 'geloof het zou zeggen'.

- Wat voor mogelijkheden biedt de Nederlandse wet voor afvalligen?

Ik denk dat de Nederlandse wet genoeg bescherming biedt, het is sowieso niet praktisch haalbaar om afvalligen extra te gaan beschermen. De wet beschermt ons allemaal al genoeg.

- Welke consequenties hebben de uitspraken van Jami gehad op de islamkritiek in Nederland?

Ik denk dat het wel verhevigd is. Want rond die periode werd het wel alleen maar erger, maar het is meer een golf dan alleen zichzelf.

- Welke consequenties hebben de uitspraken van Jami gehad voor jou persoonlijk als moslim?

Nou ja ik was toen ook heel klein, maar ik denk wel dat het heeft bijgedragen aan het feit dat je je op een gegeven moment niet helemaal thuis voelt in het land waar je bent geboren en getogen. Tenminste niet heel klein, maar ik was er niet echt heel duidelijk mee bezig.

- Ben je sindsdien (meer) gaan nadenken over het fenomeen afvalligheid?

Nee dat niet eigenlijk.

- Wordt jou wel eens gevraagd wat de islam zegt over afvalligheid?

Ja dat is me weleens gevraagd ja, en dan moet je verantwoording afleggen voor wat er in Iran gebeurt. Zo voelt dat dan.

- Wat is jouw concluderende opvatting over afvalligheid binnen de islamologische discussie en het publiek debat, en welke rol deel je Jami toe?

Ik denk dat in Nederland geen merkbare dreiging is voor afvalligen. Ik ken zoals ik zei een afvallige, als je dat zo kunt noemen, en zij heeft op geen enkel vlak negatieve ervaringen gehad hier. Ik denk dat

anti-islam sentimenten wel werden versterkt na de afvalligen die gretig media-aandacht wilden. Ik denk dat Jami persoonlijk niet eens zo'n grote rol heeft gespeeld.

- Wil je zelf nog iets toevoegen of vragen?

Ik denk niet dat ik iets wil toevoegen. Alleen misschien extra benadrukken dat Jami niks voor mij heeft gedaan of heeft betekent (lacht).

Profiel

- Naam (niet verplicht): anoniem

- Nationaliteit: Nederlands/ Marokkaans

- Geboorteplaats: Rotterdam

- Geboorteplaats ouders: Marokko

- Woonplaats: Rotterdam

- Leeftijd: 23

- Sekse: vrouw

- Opleidingsniveau/beroep: Bachelor Islamstudies, Master Klinische- en Gezondheidspsychologie, Honours Programma Geesteswetenschappen (Universiteit van Utrecht)

7.2.4. Interview Samet

23 juni, duur 00:52 uur

Vertel in het kort wie u bent en wat u in het dagelijks leven doet

Ik ben een man van achtendertig, ik ben jurist en ik heb Islam aan de Universiteit van Utrecht gestudeerd.

- Beschouwt u zichzelf als praktiserend moslim, zo ja wat houdt dit concreet voor u in?

Ja ik houd me aan de vijf zuilen, dus bidden, vasten etcetera dat doe ik allemaal.

- Hoe ervaart u het leven als moslim in de Nederlandse context?

Ik kan de islam praktiseren dus wel prima in dat opzicht.

- Voelt u zich enigszins beperkt in bepaalde dingen of niet? Of is er genoeg ruimte voor het belijden van uw geloof.

Nee er is wel genoeg ruimte, maar ik zeg niet aan iedereen dat ik praktiserend moslim ben.

- Aan wie niet bijvoorbeeld, en waarom niet?

Het is je privé domein, maar je goede vrienden mogen het wel weten. Als het bijvoorbeeld ramadan is dan moet ik het wel meer vertellen dan bijvoorbeeld over bidden. Maar de reden dat ik het niet aan iedereen zeg is het risico op discriminatie.

- Heeft u daar eerder ervaring mee gehad, of wilt u liever voorkomen?

Sinds 2001 vind ik dat er toenemend meer discriminatie is, hoewel je wel als moslim kan leven.

Daarom willen velen terug naar hun land van herkomst.

- Kan en moet de sjaria ook in Nederland worden toegepast?

Dat hangt er van af wat je precies onder de sjaria verstaat.

- Ik zou graag van u willen weten wat u onder de sjaria verstaat.

De sjaria kun je toepassen zolang het niet in strijd is met de Nederlandse wet. In het publieke domein kan het niet, bijvoorbeeld straffen zoals die op afvalligheid. Maar privaat, tussen mensen vrijwillig zou het kunnen.

- Kunt u daar misschien een voorbeeld van geven?

Erf- en familierecht bijvoorbeeld, via een testament of op vrijwillige basis.

- Zou u zelf willen dat dit wordt toegepast in Nederland, en denkt u dat andere moslims dit als wenselijk zien?

Als mensen het zelf willen, wel. Ik denk echter dat het een marginale groep is die het wil.

- Stel dat moslims de meerderheid zouden gaan vormen in Nederland?

Dat weet ik niet nee, ik denk dat er geen grote wens naar is. In mijn omgeving heb ik zo'n wens niet gehoord.

- En een islamitische staat, wat houdt dit volgens u in en is deze wenselijk?

De laatste islamitische staat was het Osmaanse Rijk, ik denk niet dat er een ware islamitische staat

komt.

- Wat vindt u van landen die claimen een islamitische staat te hebben op dit moment?

Ze zijn niet de ware islam, bijvoorbeeld Iran is shia , Saoedie-Arabie is wahhabieten. Ik denk niet dat er in deze tijd een islamitische staat komt.

- Zou u ooit in een volgens u ware islamitische staat willen wonen, waarom?

In een rechtvaardige wel, maar dat is in theorie. Ik geloof niet dat die snel zal komen zoals ik al zei.

Persoonlijke visies op afvalligheid

- Kent u zelf afvalligen? Moslims die nu atheïst zijn of een andere godsdienst of religie aanhangen?

Nee, Jami en Hirsi Ali ken ik van het nieuws. In mijn gemeenschap heb ik er nooit wat over gehoord.

- Wanneer ziet u iemand als afvallige en wat vindt u van afvalligheid?

Iemand is afvallig als hij het bewust zegt. Immers als iemand per ongeluk iets zegt of doet dan kan hij alsnog weer moslim worden, maar ik denk dat iemand die afvallig wordt dat niet zegt. Als die dat wel hardop zegt vind ik dat eigenlijk wel propaganda zoals bij Jami en Ali. Het is iemands eigen keuze, je mag ze niet straffen. Hij zal immers zelf al worden gestraft in de islam in het hiernamaals.

- Waarom is het propaganda als iemand voor afvalligheid uitkomt?

Alleen mensen die media-aandacht zoeken doen dat. Ze overdrijven met wat ze overkomt.

- Wat zou hier een reden voor kunnen zijn denkt u? Wat willen ze bereiken?

De islam zwart maken. Als iemand het christendom verlaat dan houdt die het voor zichzelf en gaat niet hardop in de media zeggen dat hij niet meer gelooft.

- Wat vindt u van moslims die zich niet aan de religieuze voorschriften en regels van de islam houden?

Dat zijn gewone moslims, ieder is verantwoordelijk voor de eigen daden.

- Wat vindt de moslimgemeenschap in uw omgeving van afvalligheid?

Dat weet ik niet, het is geen *issue* en het speelt helemaal niet. We hebben het er nooit over.

- U merkt dus ook geen verschil tussen generaties in hun opvattingen over afvalligheid?

Nee, het is nooit een discussieonderwerp geweest.

- Wat is daar de reden van? Is de islam zo duidelijk over afvalligheid en wat er met afvalligen moet gebeuren, of omdat afvalligen niks te vrezen hebben?

Mijn omgeving weet niet eens wat volgens de islam de straf op afvalligheid is. Het is echt een ver-van-mijn-bed-show. Let wel; mijn omgeving is net als ik maar op afvalligheid komen we niet.

- Heeft u wel eens gehoord van geweld jegens afvalligen en denkt u dat afvalligheid een groot probleem is voor moslims in Nederland?

Nee dus.

- Heeft u wel eens gehoord van sociale gevolgen voor afvalligen?

Nee ook niet, of bedoelt u dat ze verstoten worden? Dat gebeurt namelijk volgens mij niet.

Islamitische bronnen over afvalligheid

- Wat zeggen de Koran en hadieth over afvalligheid?

Dat weet ik niet precies. Het is wel een zonde, iets slechts.

- Wat zegt de sjaria over afvalligheid en lijfstraffen/doodstraf?

Daar staat de doodstraf op, dat weet ik wel.

- Is er een verschil tussen de klassieke en moderne wetgeving?

Ja en nee. Afvalligheid zou nu in een fictieve islamitische staat worden bestraft als gevangenisstraf, vroeger had je echter geen celstraf.

- Wat vindt u van de context van geschriften?

Ik dacht dat de context was dat als iemand openlijk afvalt dat dat als opstand werd gezien. Tegen de zogenaamde islamitische staat dus.

- Wat vindt u van dit argument? Zijn afvalligen per se vijanden van de staat?

Nu niet, maar in historische context kennelijk wel.

- Hoe zit het met afvalligen die stilletjes de islam verlaten en zich niet publiekelijk negatief uitlaten over het geloof. Hoe worden die gezien en behandeld?

Vanuit islamitisch oogpunt is dat minder erg, want openlijk verlaten lijkt op propaganda of provocatie.

- Vindt u het rechtvaardig dat dit argument over opstandelingen gebruikt wordt?

Nou als er geen sprake is van daadwerkelijk geweld zou het geen probleem moeten zijn. Het lijkt mij dat er wel mensen bestaan die geen moslim meer zijn maar dit niet openlijk uiten om moslims te vriend te houden, dit kan verstandig zijn.

- Wat is uw mening over afvalligheid/de doodstraf op afvalligheid?

Dat enkel in theorie de doodstraf erop staat betekent niet dat het in een denkbeeldige staat toegepast dient te worden. Vergelijk de maximumstraffen in Nederland maar. Je kan in Nederland ook, net als in het islamitisch recht, vergeven. Maar ik heb wel eens gehoord dat iemand zei van de islam vind ik één ding goed: dat ze een hand amputeren bij diefstal. Lijfstraffen dienen ter afschrikking en preventie. Er geldt verder een zware bewijslast en er bestaat ook vergeving. Er zijn mensen denk ik die misschien wel voor lijfstraffen of de doodstraf zijn, maar dat niet uiten en een politiek correct antwoord geven of andersom. Ze zijn van binnen tegen, maar durven dat niet te uiten, omdat het in de islam bestaat en ze zich niet tegen hun geloof willen keren. Verder zijn er landen waar de doodstraf wel bestaat maar nooit wordt uitgevoerd. In historisch context bestonden er geen gevangenen. Je hebt ook straffen die een privaat karakter hebben. Oog om oog tand om tand, als je iemand schaadt dan zou je hetzelfde moeten krijgen tenzij het slachtoffer je vergeeft of na een schadevergoeding. Dit lijkt me wel rechtvaardig.

- De sjariageleerde/sjeich Haitam al-Haddad is van mening dat er een verschil is tussen de daar al-islam en de daar al-harb. De doodstraf zou daarom wel gerechtvaardigd zijn in een islamitische staat waar de sjaria rechtsgeldig is. Wat vindt u hier van?

Ik denk dat veel oelama het met hem eens zijn. Ik denk dat hij vanuit zijn optiek en kijkend naar de bronnen gelijk heeft, omdat de islamitische staat een utopie is. Het bestaat alleen in theorie dus de doodstraf zal nooit uitgevoerd worden.

Ehsan Jami

- Welke uitspraken van Ehsan Jami over afvalligheid kent u?

Geen een concreet eigenlijk. Wel dat hij beledigende dingen gezegd heeft en dat hij overdrijft.

- Wat vindt u van soera 4:137-138, 9:73, en de hadiths van Al-Boekharie en Moeslim die hij als bewijs aanlevert om de slechte positie van afvalligen aan te tonen?

De aya's zeggen weinig over de afvalligheid en er staan geen wereldse straffen op, maar wel in het hiernamaals. Er is geen dwang, de hadith zijn casuïstisch en hebben geen verplichtend karakter. Ik heb deze hadith niet gecontroleerd. De oelama zijn wel strenger tegen afvalligen. Dit is opmerkelijk, want je kan alsnog moslim worden voor je dood. In de Koran staat ook dat je pas bij de derde keer zwaar wordt gestraft in het hiernamaals. Een mogelijke verklaring is dat als iemand zelf stilletjes afvalt, dan is dat tussen hem en Allah, maar als iemand dat openlijk doet en daar trots op is wordt dat kennelijk als propaganda of opstand gezien met als doel dat andere mensen volgen. Kennelijk wil een islamitische staat dan de samenleving beschermen.

- Jami richt zich op de radicale islam, vormt dit een reëel gevaar in Nederland?

Nee dat wordt overdreven.

- Jami is na zijn uitspraken meermaals bedreigd en aangevallen, wat zegt dat over zijn positie als afvallige?

Hij heeft het gewoon echt niet slim aangepakt.

- Waar denkt u dat het geweld jegens Jami dan mee te maken had?

Met provocatie, onwetendheid, propaganda. Maar het geweld keur ik af, want je mag niet voor eigen rechter spelen.

- Wat weet u over het Centraal Comité voor Ex-Moslams uit 2007?

Ik weet er niets over, ik heb er alleen over gehoord op het nieuws toen.

- In april 2008 werd het Centraal Comité voor Ex-moslams opgeheven omdat niemand lid durfde te worden. Wat vindt u van dit argument?

Kennelijk is er geen echt animo voor. Ik vraag me wel af of dat wel echt zo is.

- Acht u een comité als dit nodig?

Ik vind het totaal overbodig! Er is ook geen comité van ex-christenen in de wereld, denk ik. Verder, je moet slapende honden niet wakker maken met provocatie.

Publieke debat

- Welke rol speelt afvalligheid in het islamdebat?

Het is geen *issue* voor moslims.

- Is afvalligheid een taboe in de islam, en in Nederland?

Ja, ik denk dat het een taboe is want je wordt dan uitgesloten door je omgeving, tenzij je omgeving niet-moslim is.

- Hoe verhoudt de affaire van Jami zich met die van Hirsi Ali en Rushdie?

Jami had dacht ik niet zozeer kritiek op de islam, maar alleen op de afvalligheid. Jami was onbekender. Ik bedenk me nu, niet door afvalligheid maar na belediging van de islam werd hij bedreigd.

- Wat vindt u van de recente berechting van de Soedanese vrouw die veroordeeld is tot zweepslagen en de doodstraf voor afvalligheid (en zina)?

Zij is vandaag vrijgelaten. Ze had niet veroordeeld mogen worden, dat vind ik strijdig met de sjaria want ze moest haar kleine kinderen verzorgen. Verder was ze dacht ik niet afvallig, ze was niet eerder moslim want ze is als christen opgevoed. Ik denk dat haar situatie wordt misbruikt door 'islamisten'.

-Mag de internationale gemeenschap zich met dit soort zaken bemoeien of niet?

Ja, maar met mate.

- Wat zeggen de islamitische bronnen over vrijheid van godsdienst en het veranderen van godsdienst?

Vrijheid van godsdienst bestaat volgens het dhimmi-recht, ken je dat? Vrijheid voor het veranderen van religie is er ook. Je mag van godsdienst veranderen en er is geen dwang, maar dan moet je wel instaan voor de gevolgen. Bijvoorbeeld afstoting door de maatschappij. De regels van de islam gelden alleen voor moslims, niet voor ex-moslims. De wereldlijke wetten zouden dan moeten gelden.

-Hoe verhoudt het feit dat een moslim geboren wordt in de islam zich met godsdienstvrijheid?

Dit vind ik een onduidelijke vraag. Volgens de islam wordt iedereen ter wereld als moslim geboren, maar je hebt de godsdienstvrijheid dat te veranderen door opvoeding. Dat je je geloof mag belijden is ook godsdienstvrijheid toch?

- Het staat mensen die als moslim opgevoed worden dus vrij om daarna te veranderen en bijvoorbeeld christen te worden?

Zoals ik net al zei: je hebt zelf het stuur in handen maar je zult dan wel in het hiernamaals zwaar gestraft worden, maar een ex-moslim zal daar niet in geloven. Volgens de islam zou je als moslim moeten leven, niet als christen. Maar dit kan je tegenwoordig niet afdwingen.

- Zijn individuele vrijheden en rechten meer of minder belangrijk dan religieuze?

Ik denk dat ze elkaar niet uitsluiten maar samenvallen.

- Zouden religieuze vrijheden beperkt moeten zijn?

Ja, ieder vrijheid is niet onbegrensd.

- Welke consequenties hebben de uitspraken van Jami gehad op de islamkritiek in Nederland?

Geen, zo belangrijk is hij dan ook weer niet. Hij heeft ook geen medestanders en vrienden gemaakt.

- Welke consequenties hebben de uitspraken van Jami voor u persoonlijk gehad?

Niets, ik heb hem niet serieus genomen en genegeerd.

- Bent u sindsdien (meer) gaan nadenken over het fenomeen afvalligheid?

Nee helemaal niet. Het is geen probleem en we hebben er niet mee te maken op de manier zoals Jami zegt.

- Zijn er ontwikkelingen geweest in de gemeenschap?

Nee ook niet eigenlijk. Zoals ik al zei het is geen *issue*.

- Wat is uw concluderende opvatting over afvalligheid binnen de islamologische discussie en het publiek debat, en welke rol deelt u Jami toe?

Het is geen *issue*, het is overdreven. Het leeft niet bij ons, maar het is gevoelig voor propaganda zoals het zwart maken van de islam. Afvalligheid kan praktisch niet worden bestraft want er is geen islamitische staat. Ik vind dat zo iemand alsnog moslim kan worden voor zijn dood en ik vind de doodstraf mede hierdoor praktisch niet toepasbaar. Jami ging verder en beledigde de islam. Hij had ook stilletjes kunnen handelen, door het aan de klok te hangen provoceert hij. Het is een privézaak. Jami krijgt steun van Afshin Ellian, maar Ellian zegt echter niet waar hij persoonlijk in gelooft.

- Wilt u zelf nog iets toevoegen of vragen?

Ik vind dat je iemand niet om zijn mening of ideeën moet straffen, helemaal niet met de doodstraf omdat die ideeën kunnen veranderen.

Profiel

- Naam (niet verplicht): x

- Nationaliteit: Turks

- Geboorteplaats: Turkije

- Geboorteplaats ouders: Turkije

- Woonplaats: x

- Leeftijd: 38

- Sekse: man

- Opleidingsniveau/beroep: Islamstudies (Universiteit Utrecht), jurist

7.2.5. Interview Qadir

24juni 2014, duur 00:54 uur

Vertel in het kort wie u bent en wat u in het dagelijks leven doet

Ik ben een moslim. In mijn dagelijkse leven doe ik aan activiteiten als lezingen geven, sporten, en kennis opdoen door middel van boeken te lezen en omgaan met verschillende religieuze en niet-religieuze gemeenschappen.

- Beschouwt u zichzelf als praktiserend moslim, zo ja wat houdt dit concreet voor u in?

Ik beschouw mezelf als een praktiserend moslim ja, wat inhoudt dat ik de leefregels en de religieuze wet volgens de Koran, hadith, en levenswijze van profeet Mohammad toepas in mijn leven.

- Hoe ervaart u het leven als moslim in de Nederlandse context?

Ik ervaar het leven als moslim zijnde in Nederlandse als iemand die altijd verwelkomd en aangemoedigd is door de samenleving om zijn religieuze leven naar voren te brengen waar iedereen gehoor aan geeft. Ik voel me in Nederland zelfverzekerd en vol vertrouwen om het leven te leiden als een moslim. Ik voel me niet gediscrimineerd als moslim in Nederland.

- Kan en moet de sjaria ook in Nederland worden toegepast?

De sjaria moet in mijn optiek absoluut niet toegepast worden in Nederland als de grondwet. De sjaria in de niet-islamitische landen is alleen van toepassing op een moslim individu, het kan zeker niet ingevoerd worden als het staatsrecht. De moslims die streven naar een sjaria in Holland willen dat de sjaria de Nederlandse grondwet overneemt en islam hier de dominante religie wordt en moslims in de meerderheid komen te leven. Degene die de sjaria willen invoeren zijn ook tegen democratie. Ik vind de toepassing van sjaria in Nederland als de grondwet en staatsrecht een onwenselijke activiteit want de Nederlandse wet geeft iedere burger zijn grondrechten, vrijheid, bescherming, dak boven het hoofd etcetera. Dit geeft ook allemaal de sjaria. Ik begrijp niet wat de toegevoegde waarde zou zijn van de sjaria in Nederland. Volgens mijn concept gaat de sjaria voornamelijk om rechten en vrijheden voor elk individu, en niet alleen om straffen.

- Stel (theoretisch gezien) dat moslims de meerderheid gaan vormen in Nederland, is het gerechtvaardigd dat zij de sjaria dan in totaliteit willen implementeren naast ons bestaand rechtsbestel? Momenteel is zes procent van de Nederlandse bevolking moslim. Ik denk dat het nog millennia zal duren totdat moslims de meerderheid zouden vormen.

- Denkt u dat moslims een islamitische staat wenselijk achten in Nederland?

Nederland kan nooit een islamitische staat worden, omdat hier niet de sjaria van toepassing is als grondwet en staatsrecht. Ik denk dat de sjaria in Nederland zowel in theorie als in praktijk niet reëel is voor de moslims. Dit is een westerse samenleving die ieder haar rechten en vrijheid geeft. De sjaria speelt geen toegevoegde waarde hier en kan de sociale omgang zeker niet beter maken tussen de moslims en niet-moslims.

- Zou u ooit in een islamitische staat willen wonen, waarom?

Het maakt voor mij niet veel uit of ik in een islamitische of niet-islamitische staat woon, waar ik ook leef houd ik me aan de leefregels en de religieuze wet. Ik dwing mezelf vooral niet hier om als moslim te leven of om mijn moslimse identiteit te tonen. Ik ben moslim uit vrije wil.

Persoonlijke visies op afvalligheid

- Kent u zelf afvalligen? Moslims die nu atheïst zijn of een andere godsdienst of religie aanhangen?

Ja, ik ken er een aantal, voornamelijk de ex-moslims in Nederland.

- Welke afkomst hebben zij en heeft dit invloed op hun afvalligheid?

De moslims komen uit Iran en Afghanistan. Hun afkomst heeft zeker invloed op hun afvalligheid omdat zij in hun landen te maken hadden met extreme moslims die geen antwoorden hebben op de westerse kritiek op de islam. Omdat die moslims onvoldoende religieuze scholing hebben zijn zij makkelijk beïnvloedbaar door het westerse secularisme, modernisme en liberalisme, wat meestal resulteert in afvalligheid.

- Zijn zij openlijk afvallig of houden zij dit voor zich?

Zij zijn openlijk afvallig ja.

- Hoe uit dit zich dan?

Dit doen ze voornamelijk door de religieuze bronnen betwistbaar te maken. Een voorbeeld hiervan is dat ze zeggen 'hoe kan een 1400 jaar oude godsdienst antwoorden geven op de vragen van de huidige tijd?'.
.

- Wanneer ziet u iemand als afvallige en wat vindt u van afvalligheid?

Een afvallige is iemand die een godsdienst verlaat, afwijst en hierdoor buiten de omvang treedt van die godsdienst. Bij de islam geldt dat een moslim die de religieuze bronnen, dus de sjaria, Koran en hadieth in hun totale vorm afwerpt. Ik vind afvalligheid een resultaat van onvoldoende kennis van een religie, in deze context dus de islam.

- Want vindt u van moslims die zich niet aan de religieuze voorschriften of regels van de islam houden?

Een moslim die zich niet houdt aan de religieuze voorschriften kan niet een afvallige genoemd worden. Men is pas afvallig als de religieuze voorschriften afgekeurd en verworpt worden en waarin ongeloof wordt getoond. Er bestaat een verschil tussen ongeloof in de bronnen en het niet-nastreven van bronnen. Dus een moslim die zich niet aan de religieuze voorschriften houdt is in mijn mening een zondige moslim, en geen afvallige.

- Wat vindt de moslimgemeenschap in uw omgeving van afvalligheid?

Als het gaat om de oudere moslimgemeenschap, dan zeggen zij daar niet veel van. Ze verwerpen de afvalligheid met de traditionele kennis die zij hebben. De jongere moslimgemeenschap maakt gebruik van logische en filosofische argumentatie om afvalligheid te verwerpen.

- Merkt u een verschil tussen generaties in hun opvattingen over afvalligheid?

Ik merk zeker een verschil. De oudere moslimgemeenschap heeft haar religieuze kennis meegekregen vanuit hun landen als een traditie zonder juiste bronaanduiding en sterke argumenten. De jongeren zijn in dit opzicht anders in hun bewering, zij maken gebruik van kritische bronnenstudie.

- Heeft u wel eens gehoord van geweld jegens afvalligen en denkt u dat afvalligheid een groot probleem is voor moslims in Nederland?

Ik heb niet veel gehoord over geweld jegens afvalligen. Afvalligheid in Nederland is een groot probleem voor de oudere moslimgemeenschap, maar niet voor de jongere.

- Heeft u wel eens gehoord van sociale gevolgen voor afvalligen?

Ja, sociale gevolgen van afvalligheid in de westerse samenleving zijn dat de nieuwe generaties dit kan beïnvloeden. Zij keren zich tegen hun ouders.

Islamitische bronnen over afvalligheid

- Wat zeggen de Koran en hadieth over afvalligheid?

Volgens de Koran krijgen de afvalligen hun straf in het hiernamaals. De hadieth is hier duidelijk over en zegt dat voor de afvalligen de doodstraf geldt. De juristen of foekaha hanteren speculatieve indirecte bewijzen uit de Koran die wijzen op de doodstraf voor afvalligheid. Maar zij halen absolute directe bewijzen die duiden op de doodstraf voor afvalligheid uit de hadieth.

- Wat zegt de sjaria over afvalligheid en lijfstraffen/doodstraf?

De sjaria zegt dat naar mijn mening en opvattingen van de prominente geleerden dat afvalligheid in deze wereld bestraft wordt met de doodstraf. Een klein aantal geleerden zeggen dat een afvallige levenslange gevangenisstraf moet krijgen, en geen doodstraf.

- Is er een verschil tussen de klassieke en moderne wetgeving?

Er bestaat absoluut een verschil tussen de klassieke en moderne wetgeving. Maar naar mijn mening is moderne wetgeving er altijd al geweest. Bijvoorbeeld de wet van de tweede eeuw is moderner dan de wet van de eerste eeuw. De wet van de derde eeuw is moderner dan de wet van de tweede eeuw, etcetera. Dus moderniteit in wetten heeft altijd en in elke eeuw plaats gevonden. Maar de moderne wetgeving kan een straf van de klassieke wet niet kwijtschelden. Ik zie de Koran als een wetbron en niet als een wetgeving, want wetgevingen zijn veranderlijk maar een bron niet. De straffen die zijn opgenomen in de Koran en hadieth zijn niet veranderlijk. Maar of het nou om de klassieke of moderne wetgeving gaat, in een niet-islamitische staat is de moderne of klassieke sjaria wet niet van toepassing.

- Wat vindt u van de context van geschriften?

De contextualisering van geschriften maakt de tekst duidelijk en helder.

- Wat is uw mening over lijfstraffen/de doodstraf op afvalligheid?

In het Westen worden mensen meer afvallig omdat hier staat en religie gescheiden zijn en de sjaria niet als wet is ingevoerd. Er zijn maar een paar islamitische landen waar de doodstraf voor afvalligheid

van toepassing is. Het komt niet vaak voor dat een afvallige de doodstraf krijgt. Afvalligheid wordt door de doodstraf bestraft, zodat mensen vanwege de straf niet de islam verlaten. Als er geen straf voor afvalligheid bestaat in de sjaria ontstaat er anarchie in de samenleving. Het heeft sociale gevolgen voor de nieuwere generaties. De strafwetten zijn alleen toepasbaar in een islamitische staat. Het verlaten van een religie opent wegen voor afvalligheid en voor iedereen die een religie wil verlaten. Dit stimuleert afvalligheid wat niet de bedoeling is. Oorspronkelijk was iemand een afvallige als die zich tegen de staat keerde als een rebel, waardoor hij een politieke misdaad begaat. Bij het begaan van deze misdaad gold de doodstraf. Het is alleen het recht van een rechter om iemand als afvallige te verklaren, een individu heeft hier geen recht op omdat hij niet de kennis bezit om iemand tot afvallige te classificeren. Afvalligheid is van oorsprong een Bijbels concept wat ook gehanteerd is in de sjaria. De mozaïsche en jezuïtische wetten zijn voorgangers van de mohammedaanse wet in de toepassing van de doodstraf op afvalligheid.

- De sjariageleerde/sjeich Haitam al-Haddad is van mening dat er een verschil is tussen de daar al-islam en de daar al-harb. De doodstraf zou daarom wel gerechtvaardigd zijn in een islamitische staat waar de sjaria rechtsgeldig is. Wat vindt u hier van?

Ik ben het hier absoluut mee eens. Dit is een klassieke opvatting wat ook in deze moderne tijd van toepassing is.

Visies op Ehsan Jami

- Welke uitspraken van Ehsan Jami over afvalligheid kent u?

Ik had een tijd terug over de kwestie van Ehsan Jami gehoord en dat hij de voorzitter werd van de ex-moslams.

- Wat vindt je van soera 4:137-138, 9:73, en de hadiehs van Al-Boekharie en Moeslim die hij als bewijs aanlevert om de slechte positie van afvalligen aan te tonen?

De eerste verzen spreken over de hypocrieten en niet over de afvalligen, dit wordt duidelijk in soera 4:139. De hypocrisie vormt een brug tussen de islam en afvalligheid. Vers 9:73 spreekt ook niet over afvalligheid, maar over een defensieve strijd tegen de ongelovigen en hypocrieten. Dus wat hij zegt klopt niet. Deze soera's spreken niet over de status van een afvallige. Mijn mening over beide hadiehs is dat de doodstraf die aan een afvallige werd gegeven in de tijd van profeet Mohammed een politieke straf was. Als je toen veranderde van religie betekende dit dat je de andere religie politiek sterker maakt en de zwakke punten van je vorige religie laat zien, en hierdoor de verlaten religie strategisch kan verzwakken en tegenhouden. In die tijd was het de bedoeling om afvalligen een maximale straf te geven. Gevangenisstraffen konden niet gegeven worden omdat er geen gevangenen waren, dus de maximale straf was een doodstraf. In deze context was de doodstraf dus geldig. Maar voor nu, in deze tijd kan de doodstraf vervangen worden door andere straffen.

- Jami richt zich op de radicale islam, vormt dit een reëel gevaar in Nederland?

Nee, dat vormt niet een gevaar in Nederland omdat men hier niks te maken wil hebben met de radicale islam.

- Jami is na zijn uitspraken meermaals bedreigd en aangevallen, wat zegt dat over zijn positie als afvallige?

De mensen die hem bedreigen en aanvallen geven een negatief signaal aan de andere geloofsgemeenschappen en de Nederlandse samenleving. De positie van Jami vormt een bedreiging voor zijn leeftijdsgenoten.

- Waar denkt u dat het geweld jegens Jami mee te maken had?

Hij toonde zijn afvalligheid openlijk, en hield het niet voor zich. Hij wilde zijn stem en recht openlijk laten horen, een hierdoor gehoor en stimulering geven aan de privé-afvalligen.

- Wat weet u over het Centraal Comité voor Ex-Moslims uit 2007?

Deze comité is opgericht om de ex-moslims bescherming, veiligheid, gehoor en stimulering te geven.

- In april 2008 werd het Centraal Comité voor Ex-moslims opgeheven omdat niemand lid durfde te worden. Wat vindt u van dit argument?

Ik vind dat een ex-moslim het recht heeft om hier lid van te worden zonder enig angst te hebben van de geloofsgemeenschap. De religie moet ook kritisch benaderd worden en moet tegen kritiek kunnen.

- Acht u een comité als dit nodig?

Nee, dat is onnodig. Maar ze mogen het wel als ze dat willen.

Publieke debat

- Welke rol speelt afvalligheid in het islamdebat?

Ik heb het laatste nieuws en de recente ontwikkelingen niet meegekregen eigenlijk.

- Is afvalligheid een taboe in de islam, en in Nederland?

Ja, ik denk wel dat afvalligheid een taboe in is de islam maar ook in Nederland.

- Hoe verhoudt de affaire van Jami zich met die van Hirsi Ali en Rushdie?

De affaire van Jami, Ali en Rushdie zijn hetzelfde want het gaat om negatieve kritiek op de islam. De strafwetten worden voornamelijk mondeling bestraft en tegen gesproken.

- Wat vindt u van de recente berechting van de Soedanese vrouw die veroordeeld is tot zweepslagen en de doodstraf voor afvalligheid (en zina)?

Ik heb van dit gebeuren niks meegekregen.

- Mag de internationale gemeenschap zich met dit soort zaken bemoeien of niet?

De internationale gemeenschap mag zich hiermee bemoeien omdat het om mensenrechten gaat.

- Wat zeggen de islamitische bronnen over vrijheid van godsdienst en het veranderen van godsdienst?

De Koran zegt 'er is geen dwang binnen de godsdienst.', namelijk in soera 2:256, en: 'als God het gewild had, zou Hij jullie tot één gemeenschap gemaakt hebben, maar Hij heeft jullie in wat jullie gegeven is op de proef willen stellen.' in soera 5:48, en 'als jouw Heer het had gewild, hadden wie er

op de aarde zijn allen geloofd. Of kun jij de mensen dwingen gelovigen te worden?’ in soera 10:99. Maar er zijn ook een aantal hadieth over de doodstraf op afvalligheid. Ik weet ook dat over de voorwaarden wanneer iemand als een afvallige kan worden betiteld zijn de geleerden het over bepaalde punten eens. Namelijk: de persoon in kwestie moet volwassen zijn, hij moet een gezond verstand hebben en niet geestesziek zijn, hij moet afvallig zijn uit vrije wil. En oja: de persoon is enkel afvallig van de islam als hij de islam eerst in zijn geheel heeft beoefend. Maar dit is allemaal niet universeel, omdat men niet het recht heeft om een religie te domineren over de hele mensheid.

– Hoe verhoudt het feit dat een moslim geboren wordt in de islam zich met godsdienstvrijheid?

Elk kind wordt op natuur geboren, vervolgens maken zijn ouders hem wat hij moet worden. Als een kind in een moslimse gezin opgevoed wordt, wordt hij moslim. Op een volwassen leeftijd gaat de moslim dan nadenken over het leven en de toepassing van zijn religie in zijn levensfilosofie. Als het kind dan volwassen is en alles overtuigend met bewijzen heeft meegekregen blijft hij een moslim, zo niet dan bekeert hij zich of doet er niks mee.

- Zijn individuele vrijheden en rechten meer of minder belangrijk dan religieuze?

Individuele vrijheden en rechten zijn meer belangrijk dan de religieuze omdat men recht heeft op vrijheid. De mensen moeten niet meer op een kleinschalige religieuze manier denken, maar de rechten en vrijheden breder aanpakken op individueel niveau die gezamenlijk uitgevoerd moeten worden.

- Zouden religieuze vrijheden beperkt moeten zijn?

In mijn optiek geeft een religie genoeg vrijheid om te kunnen leven. Binnen de regels kan men ook vrij leven.

- Wat voor mogelijkheden biedt de Nederlandse wet voor afvalligen?

De Nederlandse wet biedt genoeg mogelijkheden voor de bescherming van hen. Een speciaal comité als dat van Jami is dus niet nodig vind ik.

- Welke consequenties hebben de uitspraken van Jami gehad op de islamkritiek in Nederland?

Jami's uitspraken stimuleren de houding van de PVV. Hij geeft hun meer voer voor negativiteit over de islam waardoor ze weer kritiek kunnen hebben.

- Welke consequenties hebben de uitspraken van Jami voor u persoonlijk gehad?

Zijn uitspraken waren voor mij de vragen die ik altijd al beantwoord had gezien en gelezen. Het was niks nieuws voor mij.

- Bent u sindsdien (meer) gaan nadenken over het fenomeen afvalligheid?

Misschien wel er over na gaan denken even ja, maar mijn mening en denken is hetzelfde gebleven zoals ik al zei.

- Zijn er ontwikkelingen geweest in de gemeenschap?

Nee, niet zo zeer. Niet dat ik gemerkt heb.

- Wat is uw concluderende opvatting over afvalligheid binnen de islamologische discussie en het publiek debat, en welke rol deelt u Jami toe?

Jami is vrij in zijn opvatting en moet niet lastig gevallen worden. Dit soort kwesties moeten opengelaten worden voor het publieke debat waarbij men gehoor moet geven naar elkaars standpunten. Binnen de islamologische discussie is dit eindeloos te bediscussiëren.

- Wilt u zelf nog iets toevoegen of vragen?

Nee niet echt eigenlijk. Het was voor mij wel duidelijk.

Profiel

- Naam: anoniem

- Nationaliteit: Nederlands

- Geboorteplaats: Rotterdam

- Geboorteplaats ouders: Pakistan

- Woonplaats: Rotterdam

- Leeftijd: 26

- Sekse: man

- Opleidingsniveau/beroep: Bachelor Arabische Taal & Cultuur (Universiteit van Amsterdam)